

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ГИШҮҮН
Нямаагийн ЭНХБОЛД

14201 Улаанбаатар хот, Сүхбаатар дүүрэг,
Жанжин Д.Сүхбаатарын талбай 1, Төрийн ордон,
Утас: 26-03-85, Факс: 26-29-92
E-mail: enkhbold@parliament.mn
http://www.parliament.mn

2023.04.05 № УИХ-03/2841
танай _____-ны № _____-т

Хуулийн төсөл өргөн мэдүүлэх тухай

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Хорин зургадугаар зүйлийн 1 дэх хэсэг, Монгол Улсын Их Хурлын тухай хуулийн 8 дугаар зүйлийн 8.1.1 дэх заалт, Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.1 дэх хэсэгт заасан бүрэн эрхийнхээ дагуу Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл болон Улсын Их Хурлын тогтоолын төслийг санаачлан боловсруулж, Монгол Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлж байна.

Хуулийн төслүүдийг Монгол Улсын Их Хурлын Байнгын хорооны болон нэгдсэн хуралдаанаар хэлэлцүүлж өгнө үү.

Хүндэтгэсэн,

МОНГОЛ УЛСЫН
ИХ ХУРЛЫН ГИШҮҮН

Н.ЭНХБОЛД

Т.ДОРЖХАНД

Л.МӨНХБААТАР

С.ОДОНТУЯА

Д.ТОГТОХСҮРЭН

О.ЦОГТГЭРЭЛ

000119

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ГИШҮҮН
Нямаагийн ЭНХБОЛД

14201 Улаанбаатар хот, Сүхбаатар дүүрэг,
Жанжин Д.Сүхбаатарын талбай 1, Төрийн ордон,
Утас: 26-03-85, Факс: 26-29-92
E-mail: enkhbold@parliament.mn
<http://www.parliament.mn>

2023.04.03 № ЧУХ-03/2757
танай _____-ны № _____-т

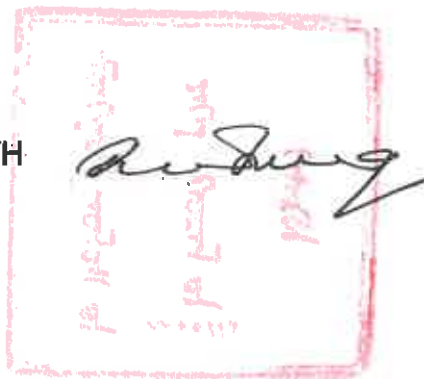
**Хуулийн төсөл өргөн мэдүүлэх
тов тогтоолгох тухай**

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Хорин зургадугаар зүйлийн 1 дэх хэсэг, Монгол Улсын Их Хурлын тухай хуулийн 8 дугаар зүйлийн 8.1.1 дэх заалт, Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.1 дэх хэсэгт заасан бүрэн эрхийнхээ дагуу Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл болон Улсын Их Хурлын тогтоолын төслийг санаачлан боловсруулж, Монгол Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлж байна.

Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 40 дүгээр зүйлд заасны дагуу хянан үзэж, Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлэх тов тогтоож өгнө үү.

Хуулийн төсөл, үзэл баримтлал, танилцуулгыг хавсаргав.

МОНГОЛ УЛСЫН
ИХ ХУРЛЫН ГИШҮҮН

Н.ЭНХБОЛД

000113

МОНГОЛ УЛСЫН ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ХУРАЛДААНЫ ТЭМДЭГЛЭЛЭЭС

Монгол Улсын Засгийн газрын 2023 оны 03 дугаар сарын 29-ний өдрийн хуралдааны 14 дүгээр тэмдэглэлд:

“Ү.ХЭЛЭЛЦСЭН нь: Улсын Их Хурлын гишүүн Н.Энхболд нарын санаачлан боловсруулсан Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл

ШИЙДВЭРЛЭСЭН нь: Улсын Их Хурлын гишүүн Н.Энхболд нарын санаачлан боловсруулсан Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг хэлэлцээд дараах саналыг хууль санаачлагчдад уламжлахаар тогтов:

1. Нам, эвслээс жагсаалтаар нэр дэвшигч нь нэгэн зэрэг сонгуулийн тойргоос нэр дэвших нь зарчмын хувьд боломжгүй тул хуулийн төслийн 74.2.8-д “Энэ хуулийн 74.2.7-д заасны дагуу Улсын Их Хурлын гишүүнээр сонгогдсонд тооцогдсон нэр дэвшигч нь энэ хуулийн 74 дүгээр зүйлийн 74.1.2-т заасны дагуу Улсын Их Хурлын гишүүнээр сонгогдсон бол жагсаалтаас тухайн нэр дэвшигчийн дараагийн нэр дэвшигчийг Улсын Их Хурлын гишүүнээр сонгогдсонд тооцно” гэснийг залруулж, сонгуулийн тойрог болон нам, эвслийн нэр дэвшигчдийн жагсаалтаас зэрэг нэр дэвшихийг хориглох зорилгоор Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хууль (цаашид “хууль” гэх)-ийн 29 дүгээр зүйлд дараах хэсгийг нэмж тусгах:

“29.9. Тойрогт болон жагсаалтад зэрэг нэр дэвшихийг хориглоно.”

2. Хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.3 дахь хэсэгт оруулах нэмэлттэй холбогдуулан хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйлийн 36, 37, 38 дахь хэсэг буюу хуулийн 74 дүгээр зүйлийн 74.1, 74.2, 74.3 дахь хэсгийг доор дурдсанаар өөрчлөн найруулах:

“74.1. Сонгуулийн ерөнхий хороо энэ хуулийн 4.3.1-д заасан сонгуулийн тойрогт нэр дэвшигчийн санал хураалтын дүнг дараах байдлаар гаргана:

74.1.1. санал хураалтын дүнг үндэслэн тухайн тойрогт нэр дэвшсэн нийт нэр дэвшигчийг авсан саналынх нь тоогоор дараалалд оруулан жагсаалт гаргана;

74.1.2. хамгийн олон санал авсан, тухайн тойрогт ногдох мандатын тоотой тэнцүү тооны нэр дэвшигчийг Улсын Их Хурлын гишүүнээр сонгогдсонд тооцно.

74.2. Дараах шаардлагыг хангасан нам, эвсэлд энэ хуульд заасны дагуу суудал хуваарилна:

74.2.1. энэ хуулийн 4.3.1-д заасан тойрогт ногдох нийт мандатын 50 буюу түүнээс дээш хувьд нь нэр дэвшүүлсэн байх;

74.2.2. намын тухайд намд өгсөн нийт саналын 3 буюу түүнээс дээш хувийн санал авсан байх;

74.2.3.хоёр нам бүхий эвслийн тухайд нам, эвсэлд өгсөн нийт саналын 5 буюу түүнээс дээш хувийн санал авсан байх;

74.2.4.гурав буюу түүнээс дээш нам бүхий эвслийн тухайд нам, эвсэлд өгсөн нийт саналын 7 буюу түүнээс дээш хувийн санал авсан байх.

74.3.Сонгуулийн ерөнхий хороо энэ хуулийн 4.3.2-т заасан жагсаалтаар нэр дэвшигчийн санал хураалтын дүнг дараах байдлаар гаргана:

74.3.1.санал хураалтын дүнг үндэслэн нам, эвсэл тус бүрээр авсан саналын тоо, хувиар дараалалд оруулан жагсаалт гаргана;

74.3.2.энэ хуулийн 74.2-т заасан шаардлага хангаагүй нам, эвслийн авсан нийт саналын хувийг мөн хуулийн 74.2-т заасан шаардлага хангасан нам, эвсэлд тэнцүү хэмжээгээр хуваан тус бүрийн авсан саналын хувь дээр нэмж тооцно;

74.3.3.энэ хуулийн 74.3.2-т заасны дагуу тооцож гаргасан хувиудын нийлбэрийг 38-д хувааж нэг суудалд ногдох саналын тоо, хувийг тооцож гаргана;

74.3.4.энэ хуулийн 74.3.2-т заасны дагуу тооцож гаргасан нам, эвсэл тус бүрийн авсан саналын хувийг энэ хуулийн 74.3.3-т заасны дагуу тооцож гаргасан нэг суудалд ногдох саналын хувьд хувааж Улсын Их Хурлын гишүүний 38 суудлыг их үлдэгдлийн зарчмаар хувь тэнцүүлэн хуваарилна;

Тайлбар: Их үлдэгдлийн зарчмаар хувь тэнцүүлэн хуваарилах гэж энэ хуулийн 74.3.4-т заасны дагуу нэг суудалд ногдох саналын хувьд хуваахдаа бутархай нарийвчлалтай гаргаж, эхний ээлжид бүхэл хэсэгт нь тэнцэх суудлыг хуваарилах, хэрэв хуваарилагдаагүй суудал үлдвэл хамгийн их үлдэгдэл буюу хамгийн их бутархай хувьтайгаас нь эхлэн нэг нэгээр суудлыг нам, эвсэлд нэмж хуваарилах зарчмаар бүх суудлыг хуваарилж дуусахыг ойлгоно.

74.3.5.Сонгуулийн ерөнхий хороо энэ хуульд заасны дагуу нам, эвслээс ирүүлсэн нэр дэвшигчдийн жагсаалтыг үндэслэн энэ хуулийн 74.3.4-т заасны дагуу хуваарилсан суудлын тоотой тэнцүү тооны нэр дэвшигчийг Улсын Их Хурлын гишүүнээр сонгогдсонд тооцно.

74.4.Сонгуулийн ерөнхий хороо энэ хуулийн 74.1, 74.3-т заасны дагуу Улсын Их Хурлын гишүүнээр сонгогдсонд тооцсон тухай шийдвэр гаргаж, Улсын Их Хурлын гишүүний үнэмлэх олгож, нийтэд мэдээлнэ."

3.Хүйсийн төлөөллийн тэнцвэртэй байдлыг боломжит түвшинд хангах хүрээнд хуулийн төслийн 30.5-д "Нам, эвсэл жагсаалтаар нэр дэвшүүлэхдээ 3:1 хүйсийн харьцаатай жагсаалтын дарааллыг үндэслэн нэр дэвшүүлнэ" гэснийг "1:1 хүйсийн харьцаатай" гэж өөрчлөх.

4.Сонгуулийн зардлыг бууруулах хүрээнд дараах зохицуулалтыг хуульд тусгах нь зүйтэй:

"4.1.хуулийн 40 дүгээр зүйлийн 40.1 дэх хэсгийн "нэг хэсэгт дөрвөөс илүүгүй тээврийн хэрэгсэл" гэснийг "хоёроос илүүгүй" гэж өөрчлөх;

4.2.хуулийн 41 дүгээр зүйлийн 41.1.1 дэх заалтын “гурван хэвлэлийн хуудас сонин”, 41.1.2 дахь заалтын “гурван хэвлэлийн хуудас сэтгүүл” гэснийг тус тус “хоёр” болгож өөрчлөх;

4.3.хуулийн 42 дугаар зүйлийн 42.1 дэх хэсгийн “Сонгуулийн сурталчилгааны зурагт самбар, дэлгэц ашиглаж болох ба зурагт самбар, дэлгэц нь нэг хэсэгт 10-аас илүүгүй” гэснийг “аймгийн төв болон дүүргийн нэг хэсэгт 5, бусад хэсэгт 3-аас илүүгүй” гэж өөрчлөх;

4.4.сонгуульд нэр дэвшигч нь нийслэлд 800 хүртэл, бусад газарт 400 хүртэл сонгогч тутамд нэг ухуулагчтай байхаар хуулийн 37 дугаар зүйлийн 37.3 дахь хэсэгт өөрчлөлт оруулж, ухуулагчид олгох урамшууллын хэмжээг хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээтэй уялдуулан тогтоох асуудлыг нэмж тусгах;

4.5.нам, эвслээс жагсаалтаар нэр дэвшигчийн сонгуулийн зардлын дээд хэмжээ сонгуулийн тойрогт нэр дэвшигчийн зардлын хэмжээний 50 хувиас хэтрэхгүй байх зохицуулалтыг хуулийн 50 дугаар зүйлд нэмж тусгах;

4.6.цахим орчин ашиглан сонгуулийн сурталчилгаанд зарцуулах зардал нь нам, эсвэл, нэр дэвшигчийн сонгуульд зарцуулах зардлын дээд хэмжээний 15 хувиас хэтрэхгүй байх зохицуулалтыг хуулийн 47 дугаар зүйлд нэмж тусгах.”

5.Сонгуулийн үйл ажиллагаанд зориулсан мөнгөн хандивын хэмжээг иргэнд 10 сая, хуулийн этгээдэд 30 сая төгрөг болгон нэмэгдүүлэх зохицуулалтыг тусгах.

6.Сонгуулийн сурталчилгааны явцад хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний мэдээлэл авах эрхийг хангах, хүүхдийн эрхийг хамгаалах хүрээнд хуулийн 46 дугаар зүйлд нам, эсвэл, нэр дэвшигчийн бэлтгэсэн сонгуулийн сурталчилгаа хадмал тайлбар, эсхүл дохионы хэлний орчуулгатай байх, мөн радио, телевизийн хүүхдэд зориулсан нэвтрүүлгийн дундуур сонгуулийн сурталчилгаа нэвтрүүлэхийг хориглох зохицуулалтыг оруулах.

7.Хуульд заасан журмын дагуу сонгуулийн зардлын тайлангаа гаргаж өгөөгүй нам, эвсэл, нэр дэвшигчийг дараагийн сонгуульд оролцохыг бүртгэхээс татгалзах зохицуулалтыг нэмж тусгах.

8.Гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах ажиллагаанд улсын төсвөөс багагүй хөрөнгө зарцуулдаг боловч санал авч буй дипломат төлөөлөгчийн газраас өөр хотод байгаа Монгол Улсын иргэн Сонгуулийн ерөнхий хорооноос тогтоосон хоёр хоногт багтаан санал авах байранд очиход хүндрэлтэйгээс гадна өндөр зардалтайгаас шалтгаалж санал авах өдөр ирэхээр бүртгүүлэх иргэдийн тоо практикт цөөн байдаг. Тухайлбал, Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн 2021 оны ээлжит сонгуулийн үеэр гадаадын 30 улсын 44 дипломат төлөөлөгчийн газарт санал авахад нийт 7394 иргэн нэрийн жагсаалтад бүртгүүлснээс 5568 иргэн санал авах байранд ирж санал өгсөн байдаг.

Иймд гадаад улсад суугаа Монгол Улсын иргэний сонгох эрхийг баталгаатай эдлүүлэх, төсвийн хөрөнгийн үр ашигтай байдлыг нэмэгдүүлэх зорилгоор иргэн гадаад улсад санал өгөхөд тулгардаг хүндрэл, бэрхшээлийг бууруулах чиглэлээр дэвшилтэт зохицуулалт бий болгох нь зүйтэй. Тухайлбал, хуулийн төслийн 63 дугаар зүйлд тусгасан урьдчилан санал авах ажиллагааг гадаадад байгаа иргэдээс санал авахад ашиглах боломжтой байхаар тусгаж болно.

9.Хуулийн төслийн 75.3-т "...хуулийн 35.3, 38.2, 48.1, 48.5.1, 48.5.2, 56.2-т заасныг зөрчсөн болох нь энэ хуульд заасны дагуу сонгуулийн дүн гаргасны дараа буюу Монгол Улсын Их Хурлын гишүүний бүрэн эрх нь хэрэгжиж эхлэхээс өмнө тогтоогдсон бол Сонгуулийн ерөнхий хороо тухайн нэр дэвшигчийг сонгогдсонд тооцсон тухай шийдвэрээ хүчингүй болгож, нийтэд мэдээлнэ" гэж заасан нь тухайн санал хураалтын хүчинтэй байдал, санал хураалтын дүнг тооцож гаргах зэрэгт тодорхойгүй үр дагаврыг үүсгэх тул уг зохицуулалтыг төслөөс хасах.

10.Хуулийн төсөлтэй холбогдуулан боловсруулах хуулийн төслүүдийг тодорхой болгох шаардлагатай. Тухайлбал, төслийн 81.8-д тусгасан захиргааны актын биелэлтийг түдгэлзүүлэх эсэх асуудлыг Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 62 дугаар зүйлд заасны дагуу зохицуулж байх тул шаардлагатай гэж үзвэл Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай болон Зөрчлийн тухай, Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хуульд холбогдох өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг боловсруулах нь зүйтэй.

Түүнчлэн Төрийн албаны тухай хуульд заасан зэрэг, дэвийг олгохдоо "сонгуулийн байгууллага"-д ажилласан байдлыг харгалзаж, тодорхой байгууллагын нэрийг тухайлан заах нь эрх тэгш байх, шударга байх хуулийн үндсэн зарчимтай нийцэхгүй тул төслийг дагалдуулан боловсруулсан Төрийн албаны тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг бүхэлд нь хасах шаардлагатай.

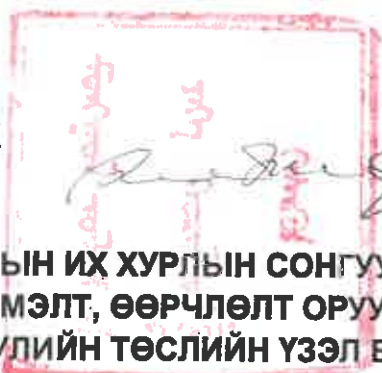
Мөн хуулиас гадуур нам, эвсэл, нэр дэвшигчид санхүүгийн дэмжлэг үзүүлсэн аливаа үйлдлийг гэмт хэрэгт тооцож, хүлээлгэх хариуцлагыг чангатгах чиглэлээр холбогдох хуулийн төслийг боловсруулах нь зүйтэй байна.

11.Хуулийн төсөлтэй холбоотойгоор хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаврын үнэлгээ, эсхүл тандан судалгааны тайлан, хуулийн төслийн үр нөлөөний үнэлгээ, хуулийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон гарах зардлын тооцоо, Төсвийн тухай хуульд заасан төсөвт үзүүлэх нөлөөллийн тооцоолол, судалгааг ирүүлээгүй байгааг анхаарч, Хууль тогтоомжийн тухай хуульд заасан хуулийн төсөл боловсруулах шаардлагыг бүрэн хангах нь зүйтэй." гэжээ.

ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ХЭРЭГ ЭРХЛЭХ ГАЗАР

**БАТЛАВ.
МОНГОЛ УЛСЫН ИХ
ХУРЛЫН ГИШҮҮН**

Н.ЭНХБОЛД

**МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН СОНГУУЛИЙН ТУХАЙ ХУУЛЬД
НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ
ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ**

Нэг. Хуулийн төсөл боловсруулах болсон үндэслэл, шаардлага

Сонгуулийн тогтолцооны төгс хувилбар гэж байхгүй бөгөөд тухайн улс орны нийгэм, улс төр, эдийн засаг, сонгогчийн тоо, газар нутгийн хэмжээ, байршил гэх зэрэг олон хүчин зүйлээс шалтгаалан улс орон бүр өөрийн орны онцлогт нийцсэн сонгуулийн тогтолцоог хэрэглэж, шаардлагатай гэж үзсэн нэмэлт өөрчлөлт хийж боловсронгуй болгож байна. Сонгуулийн мажоритар болон пропорциональ тогтолцоо нь өөрийн давуу болон сул талуудтай бөгөөд дэлхийн улс орнууд сонгуулийн тогтолцооны давуу талыг аль болох хадгалж авч үлдсэн, сул талыг багасгасан боломжит хувилбараар сонгуулиа зохион байгуулахыг эрмэлзэж байна. Энэ ардчилсан нийгмийн үнэт зүйлийн нэг болох ардчилсан сонгуулийн үндсэн зарчмыг бодитоор хэрэгжүүлэх боломжийг бүрдүүлэх ач холбогдолтой байдаг.

Монгол Улсад Улсын Их Хурлын сонгуулийн үйл ажиллагаатай холбоотой харилцааг анх 1992 онд батлагдсан Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуулиар зохицуулж байсан нь Улсын Их Хурлын сонгуулийн харилцааны эрх зүйн үндэсийг тавьсан бөгөөд 2005, 2011, 2015, 2020 онуудад батлагдсан Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуулиуд нь тухайн цаг үеийн нийгэм, эдийн засгийн шаардлага болоод сонгууль зохион байгуулалтын өөрчлөлттэй уялдуулан авсан зохицуулалт юм.

Монгол Улсын Их Хурлын нийт 8 удаагийн сонгуулийн 7 нь мажоритар /1996, 2000, 2004, 2016 онуудад 1 мандаттай 76 тойрог, 1992, 2008, 2020 онуудад олон мандаттай томосгосон тойргоор/ тогтолцоогоор, 2012 онд явагдсан Улсын Их Хурлын ээлжит сонгуулийг сонгуулийн хосолсон тогтолцоогоор /48 мандаттай 28 тойрог, 28 мандаттай пропорциональ/ тус тус явуулсан.

Ингэж бүрдсэн Улсын Их Хурлын үйл ажиллагааны практикаас үзэхэд УИХ-ын гишүүд улс орны хөгжил, бодлогын асуудлаас илүүтэйгээр сонгогдсон тойрогтоо илүү хамааралтай байр сууринаас бодлого, шийдвэрт хандах нь давамгайлах болсон. Үүнээс шалтгаалан үндэсний хэмжээний бодлого тодорхойлох, томоохон төсөл, хөтөлбөр хэрэгжүүлэхэд хүндрэлүүд үүссээр байна. Иймд нэг талаар сонгуулийн тогтолцоог үндэсний нийтлэг сонирхлыг хангаж чадахуйц хэлбэрээр шинэчлэх, нөгөө

талаар УИХ-ын бодлого тодорхойлох бүтэц үүсээд байхад үйл ажиллагааны агуулгыг боловсронгуй болгох зайлшгүй шаардлагатай.

Ардчилал, сонгуульд дэмжлэг үзүүлэх олон улсын хүрээлэн /IDEA International/ олон улсын байгууллагаас гаргасан судалгаагаар дэлхийн 218 орны 114 улс орон буюу 52.3 хувь нь пропорциональ болон хосолсон тогтолцоогоор сонгуулиа зохион байгуулж байна.

Монгол Улсын хувьд Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолоор "Алсын хараа-2050" Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогыг баталсан. Түүний "Эрх мэдлийн хуваарилалт, хяналт, тэнцлийг оновчтой болгож, засаглалын тогтвортой байдлыг хангана" гэснийн Зорилт 5.1-ийн хүрээнд I үе шат буюу 2021-2030 онд төрийн бодлого, үйл ажиллагааны тогтвортой байдалд эерэг нөлөөтэй сонгуулийн тогтолцоо бүрдүүлэх, тодруулбал Улсын Их Хурлын сонгуулийг холимог системээр явуулах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх нэн тодорхой зорилт дэвшүүлсэн билээ.

Мөн Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван ес¹ дүгээр зүйлийн 1-т "Нам, Үндсэн хуулийн арван зургадугаар зүйлийн 10-т заасны дагуу байгуулагдаж, улсын хэмжээний бодлого дэвшүүлж ажиллана." гэж намын бодлого, үйл ажиллагааны үндсэн хүрээг тодорхойлжээ. Энэ нь аливаа улс төрийн нам улсын хэмжээний бодлого, үйл ажиллагааны мөрийн хөтөлбөр дэвшүүлж сонгуульд өрсөлдөх, улсын төсвийн сонгуулийн тойрог дагасан нэгдмэл бус байдлыг арилгах боломжтой сонгуулийн тогтолцооны эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх үндэс юм.

Иймд сонгуулийн одоогийн тогтолцооноос үүдэлтэй Монгол Улсын улс төр, нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн сөрөг үр дагаварыг арилгах, төрийн бодлого, үйл ажиллагааны тогтвортой байдалд эерэг нөлөөтэй сонгуулийн тогтолцоо бүрдүүлэх зорилгоор Улсын Их Хурлын сонгуулийн тогтолцоог мажоритар болон пропорциональ хосолсон тогтолцоогоор явуулах эрх зүйн үндсийг бүрдүүлж Монгол Улсын Үндсэн хуулиар баталгаажсан иргэний сонгох, сонгогдох эрхийг хангах, түүнчлэн Улсын Их Хурлын сонгуулийг зохион байгуулж явуулах удирдлага, зохион байгуулалтын эрх зүйн орчныг сайжруулахад харилцааг чиглэсэн нэмэлт өөрчлөлт оруулах байдлаар боловсронгуй болгох хэрэгцээ шаардлагатай гэж үзсэн болно.

Хоёр. Хуулийн төслийн зохицуулах харилцаа, хамрах хүрээ

Хуулийн төслийг Улсын Их Хурлын сонгуулийн тогтолцооны суурь өөрчлөлт, хуулиар зохицуулах харилцааны эрх зүйн зохицуулалтыг нарийвчлах, боловсронгуй болгох хэрэгцээ шаардлагад үндэслэн Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 24 дүгээр зүйлийн 24.1-д заасны дагуу хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл

боловсруулах бөгөөд хуулийн төсөлд дараах харилцааг зохицуулахаар тусгана.
Үүнд:

1. Монгол Улсын Их Хурлын 38 гишүүнийг хуульд заасны дагуу байгуулагдсан сонгуулийн тойргоос, 38 гишүүнийг энэ хуульд заасны дагуу сонгуульд оролцохоор бүртгүүлсэн нам, эвслийн нэр дэвшигчдийн жагсаалтаас тус тус сонгох сонгуулийн хосолсон тогтолцоотой байхаар тусгаж, үүнтэй холбоотойгоор нэр дэвшүүлэх, нэр дэвшигчийг бүртгэх, саналын хуудсыг хэвлүүлэх, сонгогч санал өгөх, түүнийг тоолох, дүн гаргах, суудал хуваарилах зэрэг харилцааг нарийвчилсан зохицуулалтуудыг тусгана.

2. Монгол Улсаас гадаад улсад суугаа Элчин сайдын яам, Олон улсын байгууллагын дэргэд суугаа Монгол Улсын Байнгын Төлөөлөгчийн газар, Монгол Улсын Ерөнхий консулын газар, Консулын газар, Консулын төлөөлөгчийн газар байрладаг гадаад улсад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэн сонгуульд оролцож, санал өгөх эрхтэй байхаар тусгаж, үүнтэй холбоотойгоор гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах ажиллагааг зохион байгуулах байнгын бус ажиллагаатай сонгуулийн байгууллагын бүтэц, бүрэн эрх, ажиллах журам, гадаад улсад байгаа иргэдийн сонгогчдын нэрийн жагсаалт үйлдэх, санал авах, тоолох харилцааг нарийвчилсан зохицуулалтуудыг тусгана.

3. Улс төрийн намын бүртгэл, өөрчлөлттэй холбоотойгоор нам сонгуульд оролцохоо илэрхийлэх, хүлээн авах, бүртгэх үйл ажиллагаатай холбоотойгоор гардаг хүндрэл, эрх зүйн тодорхойгүй байдлыг арилгах талаарх нарийвчилсан зохицуулалтуудыг тусгана.

4. Сонгогчдийн нэрийн жагсаалт үйлдэх, танилцуулах үйл ажиллагааны ил тод, нээлттэй, хяналттай байдлыг нэмэгдүүлэх, уг үйл ажиллагаанд төрийн байгууллага болон сонгуульд оролцогч талуудын оролцоог нэмэгдүүлэх чиглэлээр зохицуулалтуудыг тусгана.

5. Санал авах өдөр өөрийн харьяа хэсгийн хороонд саналаа өгөх боломжоор бүрэн хангагдаж чаддаггүй сонгогчид болох оюутан, ээлжийн ажил хийдэг зэрэг сонгогчдын сонгох эрхийг хангах шаардлагад үндэслэн урьдчилан санал авах ажиллагааны талаарх зохицуулалтыг тусгана.

Гурав. Хуулийн төсөл батлагдсаны дараа үүсч болох нийгэм, эдийн засаг, хууль эрх зүйн үр дагавар, тэдгээрийг шийдвэрлэх талаар авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээний санал

Энэхүү хуулийн төсөл батлагдсанаар Улсын Их Хурлын сонгуулийг зохион байгуулж явуулах сонгуулийн хосолсон тогтолцоо, түүний эрх зүйн орчин

боловсронгуй болж, хууль хэрэглээний болоод зохион байгуулалтын хувьд нэг мөр, ойлгомжтой болохоос гадна хууль хоорондын уялдаа хангагдаж хэрэгжилтийг нэг мөр хангах нөхцөл бүрдэнэ гэж үзэж байна.

Дөрөв.Хуулийн төсөл нь Монгол Улсын Үндсэн хууль болон бусад хуультай хэрхэн уялдах, түүнийг сайжруулах зорилгоор цаашид шинээр боловсруулах буюу нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, хүчингүй болгох хуулийн талаар

Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн төсөлтэй хамт "Засгийн газарт чиглэл өгөх тухай" Улсын Их Хурлын тогтоолын төслийг боловсруулна.

Хууль санаачлагч

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН СОНГУУЛИЙН ТУХАЙ ХУУЛЬД НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ТАНИЛЦУУЛГА

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолоор “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогыг баталсан. Урт хугацааны хөгжлийн бодлогын “Эрх мэдлийн хуваарилалт, хяналт, тэнцлийг оновчтой болгож, засаглалын тогтвортой байдлыг хангана” гэснийн Зорилт 5.1-ийн хүрээнд I үе шат буюу 2021-2030 онд төрийн бодлого, үйл ажиллагааны тогтвортой байдалд эерэг нөлөөтэй сонгуулийн тогтолцоо бүрдүүлэх, тодруулбал Улсын Их Хурлын сонгуулийг холимог системээр явуулах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх нэн тодорхой зорилт дэвшүүлсэн билээ.

Мөн Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван ес¹ дүгээр зүйлийн 1-т “Нам, Үндсэн хуулийн арван зургадугаар зүйлийн 10-т заасны дагуу байгуулагдаж, улсын хэмжээний бодлого дэвшүүлж ажиллана.” гэж намын бодлого, үйл ажиллагааны үндсэн хүрээг тодорхойлжээ. Энэхүү үндсэн хэм хэмжээний хувьд улс төрийн нам улсын хэмжээний бодлого, үйл ажиллагааны мөрийн хөтөлбөр дэвшүүлж сонгуульд өрсөлдөх, сонгуулийн тойрог дагасан улсын төсвийн нэгдмэл бус байдлыг арилгах боломжит сонгуулийн тогтолцооны хувилбарын эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх үндэс юм.

Иймд сонгуулийн тогтолцооноос үүдэн гарсан Монгол Улсын улс төр, нийгэм, эдийн засгийн сөрөг үр дагаварыг арилгах, төрийн бодлого, үйл ажиллагааны тогтвортой байдалд эерэг нөлөөтэй сонгуулийн тогтолцоо бүрдүүлэх, хууль тогтоомжийн чанарыг сайжруулах шаардлагыг харгалзан Улсын Их Хурлын сонгуулийн сонгуулийн тогтолцоог мажоритар болон пропорциональ хосолсон тогтолцоогоор явуулах эрх зүйн үндсийг бүрдүүлж Монгол Улсын Үндсэн хуулиар баталгаажсан иргэний сонгох, сонгогдох эрхийг хангах, түүнчлэн Улсын Их Хурлын сонгуулийг зохион байгуулж явуулах удирдлага, зохион байгуулалтын эрх зүйн орчныг сайжруулах зэргээр Улсын Их Хурлын сонгуулийн үйл ажиллагаатай холбогдсон харилцааг эргэн харж хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах байдлаар боловсронгуй болгох хэрэгцээ шаардлагатай гэж үзсэн болно.

Төслийг боловсруулахдаа ЕАБХАБ-аас 2020, 2021 оны сонгуулиудыг ажиглаад өгсөн зөвлөмж, Сонгуулийн Ерөнхий Хороо, Улсын бүртгэлийн ерөнхий газар, Гадаад харилцааны яам, Цагдаагийн ерөнхий газар зэрэг төрийн болон төрийн бус байгууллагаас санал авсан.

Хуулийн төслийг Улсын Их Хурлын сонгуулийн тогтолцооны суурь өөрчлөлт, хуулиар зохицуулах харилцааны эрх зүйн зохицуулалтыг нарийвчлах, боловсронгуй болгох хэрэгцээ шаардлагад үндэслэн Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 24 дүгээр

зүйлийн 24.1-д заасны дагуу хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл боловсруулах бөгөөд хуулийн төсөлд дараах харилцааг зохицуулахаар тусгасан. Үүнд:

1. Монгол Улсын Их Хурлын 38 гишүүнийг хуульд заасны дагуу байгуулагдсан сонгуулийн тойргоос, 38 гишүүнийг энэ хуульд заасны дагуу сонгуульд оролцохоор бүртгүүлсэн нам, эвслийн нэр дэвшигчдийн жагсаалтаас тус тус сонгох сонгуулийн хосолсон тогтолцоотой байхаар тусгаж, үүнтэй холбоотойгоор нэр дэвшүүлэх, нэр дэвшигчийг бүртгэх, саналын хуудсыг хэвлүүлэх, сонгогч санал өгөх, түүнийг тоолох, дүн гаргах, суудал хуваарилах зэрэг харилцааг нарийвчилсан зохицуулалтуудыг тусгасан,

2. Монгол Улсаас гадаад улсад суугаа Элчин сайдын яам, Олон улсын байгууллагын дэргэд суугаа Монгол Улсын Байнгын Төлөөлөгчийн газар, Монгол Улсын Ерөнхий консулын газар, Консулын газар, Консулын төлөөлөгчийн газар байрладаг гадаад улсад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэн сонгуульд оролцож, санал өгөх эрхтэй байхаар тусгаж, үүнтэй холбоотойгоор гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах ажиллагааг зохион байгуулах байнгын бус ажиллагаатай сонгуулийн байгууллагын бүтэц, бүрэн эрх, ажиллах журам, гадаад улсад байгаа иргэдийн сонгогчдын нэрийн жагсаалт үйлдэх, санал авах, тоолох харилцааг нарийвчилсан зохицуулалтуудыг тусгасан,

3. Улс төрийн намын бүртгэл, өөрчлөлттэй холбоотойгоор нам сонгуульд оролцохоо илэрхийлэх, хүлээн авах, бүртгэх үйл ажиллагаатай холбоотойгоор гардаг хүндрэл, эрх зүйн тодорхойгүй байдлыг арилгах талаарх нарийвчилсан зохицуулалтуудыг тусгасан,

4. Сонгогчдийн нэрийн жагсаалт үйлдэх, танилцуулах үйл ажиллагааны ил тод, нээлттэй, хяналттай байдлыг нэмэгдүүлэх, уг үйл ажиллагаанд төрийн байгууллага болон сонгуульд оролцогч талуудын оролцоог нэмэгдүүлэх чиглэлээр зохицуулалтуудыг тусгасан,

5. Санал авах өдөр өөрийн харьяа хэсгийн хороонд саналаа өгөх боломжоор бүрэн хангагдаж чаддаггүй сонгогчид болох оюутан, ээлжийн ажил хийдэг зэрэг сонгогчдын сонгох эрхийг хангах шаардлагад үндэслэн урьдчилан санал авах ажиллагааны талаарх зохицуулалтыг тусгасан.

ХУУЛЬ САНААЧЛАГЧ

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

2023 оны ... дугаар
сарын ...-ны өдөр

Улаанбаатар
хот

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН СОНГУУЛИЙН ТУХАЙ ХУУЛЬД НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ

1 дүгээр зүйл. Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуульд дараах агуулгатай зүйл, хэсэг, заалт нэмсүгэй:

1/4.3.1. Монгол Улсын Их Хурлын 38 гишүүнийг энэ хуульд заасны дагуу байгуулагдсан сонгуулийн тойргоос;

4.3.2. Монгол Улсын Их Хурлын 38 гишүүнийг энэ хуульд заасны дагуу сонгуульд оролцохоор бүртгүүлсэн нам, эвслийн нэр дэвшигчдийн жагсаалтаас.

2/5.2. Монгол Улсаас гадаад улсад суугаа Элчин сайдын яам, Олон улсын байгууллагын дэргэд суугаа Монгол Улсын Байнгын Төлөөлөгчийн газар, Монгол Улсын Ерөнхий консулын газар, Консулын газар, Консулын төлөөлөгчийн газар /цаашид "Дипломат төлөөлөгчийн газар" гэх/ байрладаг гадаад улсад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэн сонгуульд оролцож, санал өгөх эрхтэй.

3/9.3. Гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах өдөр /цаашид "гадаадад санал авах өдөр" гэх/-ийг энэ хуульд заасны дагуу тогтоосон сонгуулийн санал авах өдрийг үндэслэн гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах ажлыг зохион байгуулах төв комиссын саналыг харгалзан сонгуулийн төв байгууллага /цаашид "Сонгуулийн ерөнхий хороо" гэх/ тогтоох бөгөөд санал авах өдөр нь дөрөв хүртэл өдөр байж болно.

4/10.1.14. гадаад улсад байгаа иргэдийн санал авах ажиллагааг зохион байгуулахтай холбогдон гарах зардал;

5/11.4. Улсын Их Хурал энэ хуулийн 4.3.2-т заасан жагсаалтыг Монгол Улсын хөгжлийн урт хугацааны бодлогод нийцүүлэн хувааж болно.

6/12.2. Энэ хуулийн 4.6-д заасны дагуу ээлжит бус сонгууль явуулах тохиолдолд Улсын Их Хурал ээлжит бус сонгуулийн санал авах өдрөөс 60-аас доошгүй хоногийн өмнө энэ хуульд нийцүүлэн сонгуулийн тойргийг байгуулна.

7/14.5.Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн сонгуулийн хороодын даргаар тухайн шатны Засаг даргын Тамгын газрын дарга, эсхүл Тамгын газрын даргын үүрэг гүйцэтгэгчийг томилно.

14.6.Аймаг, нийслэлийн сонгуулийн хорооны бүрэлдэхүүнд тухайн шатны иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын Ажлын албаны төлөөлөл, цагдаагийн болон улсын бүртгэлийн асуудал эрхэлсэн байгууллагын дарга орсон байна.

8/19¹ дүгээр зүйл.Гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах ажлыг зохион байгуулах төв болон салбар комиссын бүрэн эрх, чиг үүрэг.

19¹.1.Сонгуулийн ерөнхий хороо, гадаад харилцааны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагын саналыг харгалзан гадаад улсад байгаа иргэдийн санал авах ажлыг зохион байгуулах, нэгдсэн удирдлагаар хангах, хяналт тавих үүрэг бүхий төв комиссыг гадаадад санал авах өдрөөс 60-аас доошгүй хоногийн өмнө дарга, нарийн бичгийн дарга болон ес, эсхүл арван нэгэн гишүүний бүрэлдэхүүнтэйгээр байгуулна.

19¹.2.Төв комисс нь салбар комиссыг гадаадад санал авах өдрөөс 45-аас доошгүй хоногийн өмнө дарга болон хоёр, эсхүл дөрвөн гишүүний бүрэлдэхүүнтэйгээр дипломат төлөөлөгчийн газрын дэргэд байгуулна.

19¹.3.Төв комиссын санал болон сонгогчийн тоог үндэслэн дипломат төлөөлөгчийн газар байрладаггүй газарт энэ хуульд нийцүүлэн салбар комисс байгуулж болно.

19¹.4.Төв комиссыг ажиллах байр, нөхцөл, боломжоор хангах үүргийг гадаад харилцааны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага, салбар комиссыг ажиллах байр, нөхцөл, боломжоор хангах үүргийг тухайн улсад суугаа Дипломат төлөөлөгчийн газар хүлээнэ.

19¹.5.Төв комисс нь Сонгуулийн ерөнхий хорооны шууд удирдлагын доор сонгуулийн санал авах ажиллагааг зохион байгуулна.

19¹.6.Салбар комисс нь төв комиссын шууд удирдлагын доор гадаад улсад байгаа иргэдийн санал авах ажлыг зохион байгуулна.

19¹.7.Төв комисс дараах эрхийг хэрэгжүүлнэ:

19¹.7.1.гадаад улсад байгаа иргэдийн санал авах ажлыг төлөвлөх, түүнийг зохион байгуулах арга хэмжээг авах;

19¹.7.2.эрх хэмжээнийхээ хүрээнд сонгуулийн хууль тогтоомжийн биелэлтийг хянан шалгаж, сахин биелүүлэх явдлыг хангах;

19¹.7.3.сонгууль зохион байгуулахтай холбогдуулан Сонгуулийн ерөнхий хорооноос хуульд заасны дагуу өгсөн үүргийг биелүүлэх;

19¹.7.4.салбар комиссын үйл ажиллагааг зохион байгуулалт, арга зүйн нэгдсэн удирдлагаар хангах;

19¹.7.5.Сонгуулийн ерөнхий хорооноос ирүүлсэн саналын хуудас, сонгууль зохион байгуулах болон санал авахтай холбоотой бусад баримт бичгийг олон улсын буухиа шуудангаар салбар комисст хүргүүлэх;

19¹.7.6.шаардлагатай тохиолдолд салбар комисст сургалт зохион байгуулах, төлөөлөгч томилох ажиллуулах;

19¹.7.7.Сонгуулийн ерөнхий хорооноос хуваарилсан төсвийн хөрөнгийг зориулалтын дагуу захиран зарцуулах, салбар комисст хуваарилах, зарцуулалтад нь хяналт тавих, холбогдох журмын дагуу тайлагнах;

19¹.7.8.өөрийн эрх хэмжээнд хамаарах асуудлаар ирүүлсэн өргөдөл, гомдлыг хянан шийдвэрлэж, бичгээр хариуг өгөх;

19¹.7.9.санал авах ажлыг зохион байгуулсан тухай тайлан, сонгуулийн бусад баримт бичиг, саналын хуудсыг Сонгуулийн ерөнхий хороонд хүргүүлэх;

19¹.7.10.хуульд заасан бусад эрх.

19¹.8.Салбар комисс дараах чиг үүргийг хэрэгжүүлнэ:

19¹.8.1.салбар комиссын буюу санал авах байрын хаяг, ажиллах цагийн хуваарь, санал авах өдөр, цагийг сонгогчдод мэдээлэх;

19¹.8.2.өөрийн байрладаг улсад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэдийг бүртгэж, сонгогчдын бүртгэлийг гарган төв комисст хүргүүлэх;

19¹.8.3.санал авах байр, саналын хайрцаг, санал бэлтгэх бүхээг, санал авахад шаардлагатай бусад зүйлийг бэлтгэж, сонгогчдын санал авах ажлыг зохион байгуулах;

19¹.8.4.санал хураалт дууссаны дараа битүүмжилсэн дугтуйтай саналын хуудас, санал авахад зарцуулагдаагүй үлдсэн, хураагдсан, хүчингүй саналын хуудас, санал хураалтын тухай салбар комиссын хуралдааны тэмдэглэл, сонгуулийн бусад баримт бичгийг төв комисст олон улсын буухиа шуудангаар нэн даруй хүргүүлэх;

19¹.8.5.өөрийн эрх хэмжээнд хамаарах асуудлаар ирүүлсэн өргөдөл, гомдлыг шийдвэрлэж, бичгээр хариуг өгөх;

19¹.8.6.дээд шатны сонгуулийн байгууллагаас хуульд заасны дагуу өгсөн үүргийг биелүүлэх;

19¹.8.7.хуульд заасан бусад чиг үүрэг.

9/20.12.Улсын бүртгэлийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага энэ хуулийн 20.9-д заасан хугацаанд хүргүүлсэн сонгогчдын нэрийн жагсаалтад энэ хуулийн 20.9.1, 20.9.3, 20.9.4, 20.9.5 дахь заалт, 23, 24 дүгээр зүйлд заасан үндэслэлээр оруулсан өөрчлөлт, гадаад улсад саналаа өгсөн сонгогчдын өөрчлөлтийг тусгаж сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг санал авах өдрөөс таваас доошгүй хоногийн өмнө улсын бүртгэлийн байгууллагын орон нутаг дахь газар, хэлтсээр дамжуулан хэсгийн хороонд хүргүүлнэ.

20.13.Улсын бүртгэлийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага энэ хуульд нийцүүлэн гадаад улсад байгаа иргэдийн сонгогчдын нэрийн жагсаалт үйлдэх, хүргүүлэх журмыг гадаад харилцааны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагын саналыг үндэслэн батална.

20.16.Энэ хуульд заасан сонгогчдын нэрийн жагсаалт үйлдэх үйл ажиллагаа болон нэрийн жагсаалттай танилцах журмыг Нийтийн мэдээллийн ил тод байдлын тухай хууль, Хүний хувийн мэдээлэл хамгаалах тухай хуульд нийцүүлэн, Сонгуулийн ерөнхий хорооны саналыг үндэслэн улсын бүртгэлийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага, тагнуулын байгууллага хамтран батална.

10/23.8.Сонгуулийн ерөнхий хороо нь шаардлагатай гэж үзвэл сонгогчдын нэрийн жагсаалттай холбоотой гомдол, мэдээллийн дагуу тухайн гомдол, мэдээллийг шалгахад шаардлагатай мэдээлэл, баримтыг улсын бүртгэлийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагаас гаргуулан авч, зөрчлийг арилгах асуудлаар эрх бүхий байгууллагад хугацаатай шаардлага хүргүүлэх эрхтэй.

11/26.3.9.Энэ хуулийн 26.2-т заасан шаардлагатай холбоотойгоор нам, намын даргын Улсын дээд шүүхийн лавлагаа, тамга, тэмдгийн улсын бүртгэлийн лавлагаа;

12/28.3.7.Сонгуулын зардлын тайлан гаргах талаарх энэ хуульд заасан журмыг зөрчөөгүй.

13/29.7.Тойрогт болон жагсаалтад зэрэг нэр дэвшихийг хориглоно.

14/30.5.Нам, эвсэл жагсаалтаар нэр дэвшүүлэхдээ 1:1 хүйсийн харьцаатай жагсаалтын дарааллыг үндэслэн нэр дэвшүүлнэ.

15/31.5.Бие даан нэр дэвшүүлэгч нь гарын үсэг зуруулахдаа А4 хэмжээнээс хэтрэхгүй хэмжээтэй өөрийн танилцуулах хуудсыг тарааж болно.

16/33.1.10.Энэ хуулийн 30 дугаар зүйлийн 30.1, 30.2, 30.3, 30.5-д заасан нэр дэвшүүлэх ажиллагааны журам зөрчсөн бол нийт нэр дэвшигчийг.

17/37.8.Ухуулагч нь сайн дурын үндсэн дээр ажиллах бөгөөд урамшууллын хэмжээ нь хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээнээс хэтрэхгүй байна.

18/38.13.Төрийн аудитын дээд байгууллага нам, эвсэл болон бие даан нэр дэвшигчийн мөрийн хөтөлбөр, хандивын тайланд зөвхөн нэг дүгнэлт гаргаж өгнө.

38.14.Төрийн аудитын дээд байгууллага энэ хуулийн 38 дугаар зүйлийн 38.13-т заасан дүгнэлт гаргахад шаардлагатай лавлагааг холбогдох этгээдээс гаргуулан авах эрхтэй.

19/39.7.Сонгуулийн сурталчилгаа нэвтрүүлэх эрх бүхий радио, телевиз нь энэ хуулийн 39.5-д заасны дагуу нийтэд мэдээлсэн тайланг шударга өрсөлдөөний асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагад нийтэд мэдээлснээс хойш ажлын 5 хоногийн дотор хүргүүлнэ.

20/41.15.Сонгуулийн сурталчилгааны хэвлэмэл материалыг бүхэлд нь брайль үсэгтэйгээр хэвлүүлж болно. Брайль үсэг бүхий хэвлэмэл материал нь энэ хуулийн 41 дүгээр зүйлд заасан хэмжээнд хамаарахгүй.

41.16.Жагсаалтаар нэр дэвшигчид энэ хуулийн 41 дүгээр зүйлийн 41.1-т заасан хэлбэр, хэмжээ хамаарахгүй.

41.17.Жагсаалтаар нэр дэвшигчийн сонгуулийн сурталчилгааг намын сонгууль эрхэлсэн байгууллага хариуцах бөгөөд сурталчилгааны хэвлэмэл материал нь гурван хэвлэлийн хуудас хэмжээнээс хэтрэхгүй байна.

21/46.27.Нам, эвсэл, нэр дэвшигчийн бэлтгэсэн сонгуулийн сурталчилгаа нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний мэдээлэл авах эрхийг хангах зорилгоор хадмал тайлбар, эсхүл дохионы хэлний орчуулгатай байж болно.

46.28.Радио, телевизийн хүүхдэд зориулсан нэвтрүүлэг дундуур сонгуулийн сурталчилгаа нэвтрүүлэхийг хориглоно.

22/47.12.Цахим орчин ашиглан сонгуулийн сурталчилгаа явуулахад зарцуулах зардал нь сонгуульд зарцуулсан нийт зардлын 15 хувиас хэтрэхийг хориглоно.

23/48.10.Радио, телевиз нь сонгуулийн сурталчилгаа эхэлсэн өдрөөс хойш санал авах ажиллагаа дуустал сонгуулийн сурталчилгаа эхлэхээс өмнө хийгдсэн нам,

эвслийн дарга, нэр дэвшигч оролцсон аливаа нэвтрүүлэг, хөтөлбөр, дуу, дүрс бичлэг, ярилцлагыг нэвтрүүлэхийг хориглоно.

48.16.Харилцаа холбооны зохицуулах хороо энэ хуулийн 48.15-д заасан дүгнэлтийг үндэслэн тухайн телевизийн олон суваг дамжуулах үйлчилгээ эрхлэгчийн сүлжээгээр дамжих эрхийг дүгнэлтэд дурдсан хугацаагаар хязгаарлах арга хэмжээг авна.

24/53.4.Энэ хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.3.2-т заасан жагсаалтаар нэр дэвшигч нь нам, эвслийн сонгуулийн сурталчилгаанд зориулан хандив өгч болох бөгөөд нэр дэвшигчдийн өгсөн нийт хандивын хэмжээ нь энэ хуульд заасны дагуу тогтоосон нам, эвслээс сонгуульд зарцуулах зардлын дээд хэмжээнээс хэтрэхгүй байна.

25/59.4.Саналын хуудас нь тойрогт нэр дэвшигчийн болон нам, эвсэл тэдгээрээс жагсаалтаар нэр дэвшигчийн саналыг тэмдэглэх хэсэгтэй байна.

26/62.12.Энэ хуулийн 62.11-д заасан хяналтын камерыг сонгогч саналаа нууцаар, чөлөөтэй илэрхийлэхэд саад учруулахгүйгээр байрлуулж, сонгогчийг бүртгэх болон санал өгөх орчинд явагдаж байгаа үйл ажиллагааг баримтжуулна.

62.13.Санал авах байранд байрлуулах хяналтын камерт тавигдах шаардлага, түүнийг байрлуулах, ашиглах болон бичлэгийг хадгалах, хамгаалах, устгах журмыг цагдаагийн төв байгууллага Сонгуулийн ерөнхий хороотой хамтран батална.

27/ 63¹ дугаар зүйл.Урьдчилан санал авах ажиллагаа

63¹.1.Санал авах өдөр санал авах байранд өөрийн биеэр саналаа өгөх боломжгүй сонгогч санал авах өдрийг хүртэлх тав хоногийн хугацаанд санал авах байранд урьдчилан саналаа өгч болно.

63¹.2.Урьдчилан санал авах ажиллагааг санал авах байранд 09:00-17:00 цагийн хооронд авна.

63¹.3.Сонгогч санал тэмдэглэх зааврын дагуу саналаа тэмдэглэж, саналын хуудсаа битүүмжилсэн саналын хайрцагт хийнэ.

63¹.4.Урьдчилан санал авах ажиллагаанд энэ хуульд өөрөөр заагаагүй бол сонгогч санал авах байранд саналаа өгөх журмыг баримтлана.

28/64¹ дүгээр зүйл.Гадаад улсад байгаа иргэдийн санал авах газар, хугацаа

64¹.1.Гадаад улсад байгаа сонгогчийн саналыг Сонгуулийн ерөнхий хорооноос тогтоосон санал авах өдөр, тухайн улсын орон нутгийн цагаар 07:00 цагаас 22:00 цаг хүртэлх хугацаанд салбар комиссын тогтоосон санал авах байранд авна.

64¹.2.Салбар комисс нь санал авах өдөр, цаг, байрыг санал авах өдөр хүртэлх хугацаанд гадаад улсад байгаа сонгогчдод зарлан мэдээлнэ.

64¹.3.Сонгогчоос саналаа нууцаар өгөхөд шаардагдах санал бэлтгэх бүхээг бүхий байр, саналын хайрцгийг санал авах өдрөөс гурваас доошгүй хоногийн өмнө энэ хуульд заасны дагуу тухайн улсад байгаа Монгол Улсын дипломат төлөөлөгчийн газрын тэргүүн хариуцаж, бэлтгэнэ.

64¹.4.Санал авах байранд сонгогчоос саналаа нууцаар, чөлөөтэй илэрхийлэх боломжийг хангасан, хүрэлцэхүйц тооны санал бэлтгэх бүхээг бэлтгэсэн байна.

64¹.5.Гадаад улсад байгаа сонгогчийн саналыг Сонгуулийн ерөнхий хорооноос хүргүүлсэн саналын хуудсаар авна.

64¹.6.Сонгуулийн ерөнхий хороо нь саналын хуудсыг уутны хамт битүүмжлэн, төв комиссоор дамжуулан гадаад улсад байгаа сонгогчдын санал авах өдрөөс гурваас доошгүй хоногийн өмнө салбар комисст хүргүүлнэ.

64¹.7.Салбар комисс нь саналын хуудсыг бүрэлдэхүүнээрээ хүлээн авч, энэ тухай тэмдэглэл үйлдэж гарын үсэг зурна.

29/67¹ дугаар зүйл.Гадаад улсад байгаа сонгогч санал өгөх

67¹.1.Салбар комиссын бүрэлдэхүүн гадаадад санал авах өдөр тухайн улсын орон нутгийн цагаар 07:00 цагт ажиглагч, эсхүл сонгогчийн төлөөллийг байлцуулан саналын хайрцгийг нээж харуулан, шалган битүүмжилж, лацадсаны дараа салбар комиссын дарга дараах мэдээллийг хийж тэмдэглэл хөтлүүлнэ:

67¹.1.1.сонгогчдын нэрийн жагсаалтад бичигдсэн нийт сонгогчийн тоо;

67¹.1.2.хүлээн авсан, алдагдаж үрэгдсэн, устгагдсан, үлдсэн саналын хуудасны тоо;

67¹.1.3.саналын хуудасны нэгдсэн дугаар.

67¹.2.Салбар комисс энэ хуулийн 67¹.1-д заасан ажиллагааг гүйцэтгэсний дараа санал авах ажиллагааг эхлүүлэх бөгөөд ингэхдээ сонгогчийн иргэний үнэмлэх, эсхүл үндэсний гадаад паспортыг сонгогчдын нэрийн жагсаалттай тулган үзэж, сонгогч бүрд саналын хуудсыг дугтуйн хамт олгоно.

67¹.3.Саналын хуудас авсан сонгогчоор сонгогчдын нэрийн жагсаалтад гарын үсэг зуруулна.

67¹.4.Гадаад улсад байгаа иргэдийн санал авах бусад ажиллагаанд санал авах байранд санал авах журмыг баримтална.

67¹.5.Салбар комисс санал авах ажиллагааны тухай тэмдэглэл хөтөлж бүх бүрэлдэхүүн гарын үсэг зурж, тэмдэг дарах бөгөөд тэмдэглэлд дараах мэдээллийг заавал тусгана:

67¹.5.1.сонгогчдын нэрийн жагсаалтад бүртгэгдсэн нийт сонгогчийн тоо;

67¹.15.2.саналын хуудас авсан сонгогчийн тоо;

67¹.5.3.саналын хуудас дахин авсан сонгогчийн тоо;

67¹.5.4.ажиглагчийн нэрс;

67¹.5.5.санал авах өдрийн үйл ажиллагааны талаарх мэдээлэл.

67¹.6.Гадаад улсад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэн энэ хуулийн 66 дугаар зүйлийн 66 дугаар зүйлийн 66.2-т заасны дагуу саналаа өгнө.

30/67.15.Энэ хуульд өөрөөр заагаагүй бол гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах ажиллагааг ажиглахтай холбогдсон харилцаанд сонгууль ажиглах ерөнхий журмыг баримтална.

67.16.Ажиглагч томилох эрх бүхий этгээд гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах ажиллагаанд хоёр хүртэл ажиглагчийг томилон ажиллуулж болно.

67.17.Ажиглагч томилох эрх бүхий этгээд гадаад улсад байгаа сонгогчдоос санал авах ажиллагаанд ажиглагч томилох бол энэ тухай хүсэлтээ төв комисст хүргүүлнэ.

67.18.Төв комисс нь гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах ажиллагааг ажиглахаар томилогдсон ажиглагчийн мэдээллийг холбогдох салбар комисст хүргүүлэх бөгөөд ажиглагч нь гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах өдрөөс өмнө салбар комисст бүртгүүлж, ажиглагчийн үнэмлэх авна.

67.19.Сонгогчийг санал өгсний дараа өгсөн саналынх нь талаар асуухыг хориглоно.

31/68.2.11.Энэ хуульд заасны дагуу Сонгуулийн ерөнхий хороонд бүртгүүлсэн төрийн бус байгууллага нэр дэвшигч, нам, эвслийн сонгуулийн зардлын тайлан, түүнд холбогдох баримттай танилцах, хөндлөнгийн хяналт тавих эрхтэй.

32/71.8.4.Нам, эвсэл бүрийн авсан саналын тоо.

71.11.Сонгогч энэ хуулийн 66 дугаар зүйлийн 66.2-т зааснаар нам, эвслээс жагсаалтаар нэр дэвшигчид өгсөн саналыг тухайн нам, эвсэлд өгсөн саналд тооцно.

33/ 72¹ дугаар зүйл.Гадаад улсад байгаа иргэдээс авсан саналыг тоолох

72¹.1.Гадаад улсад байгаа иргэдийн санал тоолох ажиллагааг Сонгуулийн ерөнхий хороо гүйцэтгэнэ.

72¹.2.Сонгуулийн ерөнхий хороо санал тоолох ажиллагааг өөрийн байранд санал авах өдрийн 22:00 цагт эхэлж, ажиглагч, хэвлэл мэдээллийн байгууллагын төлөөллийг байлцуулан ил тод, нээлттэй явуулна.

72¹.3.Сонгуулийн ерөнхий хороо дараах ажиллагааг гүйцэтгэсний дараа саналын хуудсыг санал тоолох төхөөрөмжид хийж саналыг тоолон санал хураалтын дүнг гаргаж нэн даруй мэдээлнэ:

72¹.3.1.төв комиссоос ирүүлсэн саналын хуудас бүхий битүүмжилсэн дугтуйн нийт тоо нь санал авахад олгосон саналын хуудасны тоотой тохирч байгаа эсэхийг тулган шалгаж, эцсийн тооцоо гаргах;

72¹.3.2.санал авахад зарцуулаагүй үлдсэн болон буруу тэмдэглэл хийснээс хураагдсан саналын хуудсыг тус тусад нь тоолох;

72¹.3.3.битүүмжилсэн дугтуйнуудыг нээж, саналын хуудсыг санал тоолох төхөөрөмжид хийхэд бэлэн болгох.

72¹.4.Гадаад улсад байгаа иргэдийн санал тоолох, дүн дамжуулах ажиллагааг явуулахад тухайн дипломат төлөөлөгчийн газарт санал тоолох төхөөрөмжийг Сонгуулийн ерөнхий хорооны шийдвэрээр хэрэглэж болно.

34/74.1.1.Сонгуулийн ерөнхий хороо нь санал хураалтын дүнг үндэслэн тухайн тойрогт нэр дэвшсэн нийт нэр дэвшигчдийг авсан саналынх нь тоогоор дараалалд оруулан жагсаалт гаргана.

74.1.2.Хамгийн олон санал авсан, тухайн тойрогт ногдох мандатын тоотой тэнцүү тооны нэр дэвшигчийг Улсын Их Хурлын гишүүнээр сонгогдсонд тооцно.

74.2.1.Энэ хуулийн 4.3.1-т заасан тойрогт ногдох нийт мандатын 50 буюу түүнээс дээш хувьд нь нэр дэвшүүлсэн байх;

74.2.2.Намын тухайд нам эвсэлд өгсөн нийт саналын 3 буюу түүнээс дээш хувийн санал авсан байх;

74.2.3.Хоёр нам бүхий эвслийн тухайд нам, эвсэлд өгсөн нийт саналын 5 буюу түүнээс дээш хувийн санал авсан байх;

74.2.4.Гурав буюу түүнээс дээш нам бүхий эвслийн тухайд нам, эвсэлд өгсөн нийт саналын 7 буюу түүнээс дээш хувийн санал авсан байх.

74.3.Сонгуулийн ерөнхий хороо энэ хуулийн 4.3.2-т заасан жагсаалтаар нэр дэвшигчийн санал хураалтын дүнг дараах байдлаар гаргана:

74.3.1.Санал хураалтын дүнг үндэслэн нам, эвсэл тус бүрээр авсан саналынх нь тоо, хувиар дараалалд оруулан жагсаалт гаргана.

74.3.2.Энэ хуулийн 74.2-т заасан шаардлага хангаагүй нам, эвслийн авсан нийт саналын хувийг мөн хуулийн 74.2-т заасан шаардлага хангасан нам, эвсэлд тэнцүү хэмжээгээр хуваан тус бүрийн авсан саналын хувь дээр нэмж тооцно.

74.3.3.Энэ хуулийн 74.3.2-т заасны дагуу тооцож гаргасан хувиудын нийлбэрийг 38-д хувааж нэг суудалд ногдох саналын тоо, хувийг тооцож гаргана.

74.3.4.Энэ хуулийн 74.3.2-т заасны дагуу тооцож гаргасан нам, эвсэл тус бүрийн авсан саналын хувийг энэ хуулийн 74.3.3-д заасны дагуу тооцож гаргасан нэг суудалд ногдох саналын хувьд хувааж Улсын Их Хурлын гишүүний 38 суудлыг их үлдэгдлийн зарчмаар хувь тэнцүүлэн хуваарилна.

Тайлбар: Их үлдэгдлийн зарчмаар хувь тэнцүүлэх хуваарилах гэж энэ хуулийн 74 дүгээр зүйлийн 74.3.4-т заасны дагуу нэг суудалд ногдох саналын хувьд хуваахдаа бутархай нарийвчлалтай гаргаж, эхний ээлжинд бүхэл хэсэгт нь тэнцэх суудлыг хуваарилах, хэрэв хуваарилагдаагүй суудал үлдвэл хамгийн их үлдэгдэл буюу хамгийн их бутархай хувьтайгаас нь эхлэн нэг нэгээр суудлыг нам, эвсэлд нэмж хуваарилах зарчмаар бүх суудлыг хуваарилж дуусахыг ойлгоно.

74.3.5.Сонгуулийн ерөнхий хороо энэ хуульд заасны дагуу нам, эвслээс ирүүлсэн нэр дэвшигчдийн жагсаалтыг үндэслэн энэ хуулийн 74.3.4-т заасны дагуу хуваарилсан суудлын тоотой тэнцүү тооны нэр дэвшигчийг Улсын Их Хурлын гишүүнээр сонгогдсонд тооцно.

35/77.2.Энэ хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.3.1-т заасан сонгуулийн тойрогт нэр дэвшиж сонгогдсон Улсын Их Хурлын гишүүний орон гарсан, мөн энэ хуулийн 77 дугаар зүйлийн 77.1-д заасны дагуу сонгогдсонд тооцох дараагийн нэр дэвшигч үлдээгүй бол нөхөн сонгууль явагдана.

36/ 81.8.Шүүх энэ хуулийн 81.3-т заасны дагуу маргаан хянан шийдвэрлэхдээ захиргааны актын биелэлтийг түдгэлзүүлэхгүй.

2 дугаар зүйл.Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн дараах хэсгийг доор дурдсанаар өөрчлөн найруулсугай:

1/4 дүгээр зүйлийн 4.3 дахь хэсэг:

“4.3.Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Хорин нэгдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасны дагуу Улсын Их Хурлын 76 гишүүнийг дараах байдлаар сонгоно:”

2/20 дугаар зүйлийн 20.6.7 дахь заалт:

“20.6.7.Монгол Улсын дипломат төлөөлөгчийн газар байрладаг гадаад улсад суугаа сонгуулийн насны иргэдийн мэдээллийг гадаад харилцааны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага.”

3/20 дугаар зүйлийн 20.13 дахь хэсэг:

“20.13.Энэ хуульд заасны дагуу Сонгуулийн ерөнхий хороонд бүртгүүлсэн нам, эсвэл, бие даан нэр дэвшигч, төрийн бус байгууллага нь санал хураалтын өмнө болон дараа сонгогчдын нэрийн жагсаалт, түүнийг үйлдэх үйл ажиллагаатай холбогдох журмын дагуу танилцах эрхтэй.”

4/25 дугаар зүйлийн 25.1 дэх хэсэг:

“25.1.Иргэний шилжилт хөдөлгөөнийг санал авах өдрөөс 60 хоногийн өмнө зогсоож, санал авах өдрийн дараах өдрөөс сэргээнэ.”

5/30 дугаар зүйлийн 30.1 дэх хэсэг:

“30.1.Нам, эвсэл нь 38-аас илүүгүй хүнийг энэ хуульд заасны дагуу байгуулагдсан сонгуулийн тойрогт, 38-аас илүүгүй хүнийг жагсаалтаар тус тус нэр дэвшүүлнэ.”

6/48 дугаар зүйлийн 48.9 дэх хэсэг:

“48.9.Нам, эвслийн дарга, нэр дэвшигч нь сонгуулийн сурталчилгаа эхэлсэн өдрөөс хойш санал авах ажиллагаа дуустал сонгуулийн сурталчилгааны бус бие даасан нэвтрүүлэг, хөтөлбөр, ярилцлагад орохыг хориглоно.”

7/62 дугаар зүйлийн 62.11 дэх хэсэг:

“62.11.Санал авах байрын хэвийн үйл ажиллагаа, аюулгүй байдлыг хангах зорилгоор санал авах байруудад хяналтын камер байрлуулна. Төв суурин газраас алслагдсан баг дахь санал авах байранд хяналтын камер байрлуулж болно.”

8/66 дугаар зүйлийн 66.2 дахь хэсэг:

66.2.Сонгогч энэ хуулийн 59 дүгээр зүйлийн 59.4-т заасан нам, эвсэл тэдгээрээс жагсаалтаар нэр дэвшигчийн саналыг тэмдэглэх хэсэгт нэг нам, эвсэлд эсхүл жагсаалтаар нэр дэвшигчээс нэг нэр дэвшигчид саналаа өгнө.”

9/71 дүгээр зүйлийн 71.14 дэх хэсэг:

“71.14.Санал авах ажиллагаа дууссаны дараа бүх хэсэгт хяналтын тооллого хийнэ.”

10/74 дүгээр зүйлийн 74.1, 74.2, 74.3 дахь хэсэг:

“74.1.Сонгуулийн ерөнхий хороо энэ хуулийн 4.3.1-т заасан сонгуулийн тойрогт нэр дэвшигчийн санал хураалтын дүнг дараах байдлаар гаргана.

74.2.Дараах шаардлагыг хангасан нам, эвсэлд энэ хуульд заасны дагуу суудал хуваарилна.

74.3.Сонгуулийн ерөнхий хороо энэ хуулийн 74.1, 74.3-т заасны дагуу Улсын Их Хурлын гишүүнээр сонгогдсонд тооцсон тухай шийдвэр гаргаж, Улсын Их Хурлын гишүүний үнэмлэх олгож, нийтэд мэдээлнэ.”

11/77 дугаар зүйлийн 77.1 дэх хэсэг:

“77.1.Энэ хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.3.2-т заасан жагсаалтаар нэр дэвшиж сонгогдсон Улсын Их Хурлын гишүүний орон гарсан бол тухайн нам, эвслийн жагсаалтын дараагийн нэр дэвшигчийг Улсын Их Хурлын гишүүнээр сонгогдсонд тооцсон тухай шийдвэрийг Сонгуулийн ерөнхий хороо орон гарснаас хойш 14 хоногийн дотор гаргаж, Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлнэ.”

3 дугаар зүйл.Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.6 дахь хэсгийн “2” гэсний дараа “, 3” гэснийг, 4.7 дахь хэсгийн “гэж” гэсний дараа “энэ хуулийн 77 дугаар зүйлийн 77.2-т заасны дагуу” гэснийг, 9 дүгээр зүйлийн 9.3 дахь хэсгийн “Ээлжит” гэсний дараа “болон ээлжит бус” гэснийг, 10 дугаар зүйлийн 10.1.2 дахь заалтын “хороо” гэсний дараа “,төв комисс, салбар комиссын” гэснийг,

10.1.4 дэх заалтын "тээвэрлэх" гэсний дараа ", энэ хуульд заасан олон улсын буухиа шуудангийн" гэснийг, 10.4 дэх хэсгийн "байгууллага" гэсний дараа ", улсын хил хамгаалах байгууллага, батлан хамгаалах байгууллага, архив, албан хэрэг хөтлөлтийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага" гэснийг, 14 дүгээр зүйлийн 14.2 дахь хэсгийн "хороо" гэсний дараа ", төв комисс, салбар комисс" гэснийг, 14.3 дахь хэсгийн "хороодод" гэсний дараа "нээлттэй" гэснийг, 20.15 дахь хэсгийн "жагсаалтыг" гэсний дараа "хуульд зааснаас бусад тохиолдолд" гэснийг, 20.16 дахь хэсгийн "нийцүүлэн" гэсний дараа ", Сонгуулийн ерөнхий хорооны саналыг үндэслэн тагнуулын байгууллагатай хамтран" гэснийг, 23 дугаар зүйлийн 23.1 дэх хэсгийн "гомдлоо" гэсний дараа "итгэмжлэгдсэн ажилтан, эсхүл" гэснийг, 23.2 дахь хэсгийн "талаар" гэсний дараа "болон иргэний улсын бүртгэлтэй холбоотой өөрчлөлтийн" гэснийг, 26 дугаар зүйлийн 26.1 дэх хэсгийн "тухай" гэсний дараа "зөвхөн нэг" гэснийг, 26.3.8, 26.4.8 дахь хэсгийн "харилцах" гэсний дараа ", нэр дэвшигчдийн бүртгэлийн асуудлыг хариуцан ажиллах" гэснийг, 26 дугаар зүйлийн 26.4 дэх хэсгийн "хүсэлтдээ" гэсний дараа "энэ хуулийн 26.3.9-д заасан лавлагаа болон" гэснийг, 30 дугаар зүйлийн 30.3 дахь хэсгийн "эвсэл" гэсний дараа "тойрогт" гэснийг, 31 дүгээр зүйлийн 31.1 дэх хэсгийн "иргэн" гэсний дараа "сонгуулийн тойрогт" гэснийг, 32 дугаар зүйлийн 32.2.1 дэх заалтын "шийдвэр," гэсний дараа "сонгуулийн тойрогт нэр дэвшигчдийн жагсаалт болон жагсаалтаар нэр дэвшүүлсэн" гэснийг, 37 дугаар зүйлийн 37.3 дахь хэсгийн "туслагч," гэсний дараа "нийслэл болон аймгийн төвд 400 сонгогч тутамд нэг ухуулагч, бусад газарт" гэснийг, 46 дугаар зүйлийн 46.2 дахь хэсгийн "сурталчилгааны" гэсний дараа "болон мэтгэлцээний" гэснийг, мөн хэсгийн "нэвтрүүлнэ." гэсний дараа "Сонгуулийн сурталчилгааны болон мэтгэлцээний хуваарь, цагийг тэнцүү хэмжээнд тогтооно." гэснийг, 46.3, 46.4 дэх хэсгийн "сурталчилгааны" гэсний дараа "болон мэтгэлцээний" гэснийг, 47 дугаар зүйлийн 47.7 дахь хэсгийн "хороо" гэсний дараа ", тагнуулын байгууллага," гэснийг, 48 дугаар зүйлийн 48.11 дэх хэсгийн "48.9", "48.8, 48.9" гэсний дараа ", 48.10" гэснийг, 50 дугаар зүйлийн 50.2 дахь хэсгийн "болон" гэсний дараа "тойрогт" гэснийг, 54 дүгээр зүйлийн 54.2 дахь "хэтрүүлэхгүйгээр" гэсний дараа "сонгуулийн зардлын дансанд нь" гэснийг, 58 дугаар зүйлийн 58.1 дэх хэсгийн "нийтэд" гэсний дараа "мэдээлэх бөгөөд нэг сая ба түүнээс дээш төгрөгийн хандив өгсөн иргэн, хоёр сая ба түүнээс дээш төгрөгийн хандив өгсөн хуулийн этгээдийг нийтэд" гэснийг, 60 дугаар зүйлийн 60.1.3 дахь заалтын "эвслээс" гэсний дараа "тойрогт болон жагсаалтаар" гэснийг, 60.1.4 дэх хэсгийн "эвслээс" гэсний дараа "тойрогт" гэснийг, 61 дүгээр зүйлийн 61.1 дэх хэсгийн "баталж," гэсний дараа "үнэт цаас хэвлэх тусгай зөвшөөрөлтэй, тагнуулын байгууллагаас олгосон аюулгүй байдлын гэрчилгээ бүхий хуулийн этгээдээр" гэснийг, 61.6 дахь хэсгийн "байлцуулан" гэсний дараа ", цагдаагийн байгууллагын хяналттайгаар" гэснийг, 63 дугаар зүйлийн 63.7 дахь хэсгийн "дагуу" гэсний дараа "нийслэл, сумын нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд" гэснийг, 65 дугаар зүйлийн 65.4 дэх хэсгийн "бөгөөд" гэсний дараа "энэ хуульд заасны дагуу урьдчилан санал авсан битүүмжилсэн саналын хайрцаг," гэснийг, 66 дугаар зүйлийн 66.1 дэх хэсгийн "биечлэн өгнө." гэсний дараа "Сонгогч саналын хуудаст бичигдсэн зааврын дагуу

тэмдэглэгээ хийж саналаа өгнө.” гэснийг, 71 дүгээр зүйлийн 71.5.2 дахь заалтын “хураагдсан саналын хуудасны” гэсний дараа “тоо нь саналаа өгсөн нийт сонгогчийн” гэснийг, 71.8.2 дахь заалтын “нэр дэвшигч” гэсний өмнө “тойрогт” гэснийг, 71.16 дахь хэсгийн “байгууллагын” гэсний дараа “болон сонгогчдын” гэснийг, 72 дугаар зүйлийн 72.1 дэх хэсгийн “тэмдэглэсэн” гэсний дараа “, нам, эвсэл тэдгээрээс жагсаалтаар нэр дэвшигчийн санал тэмдэглэх хэсэгт нэгээс илүү нам, эвсэл болон жагсаалтаар нэр дэвшигчид нэгээс илүү санал тэмдэглэсэн” гэснийг, 77 дугаар зүйлийн нэрийн “явуулах” гэсний дараа “, орон гарсан суудлыг нөхөх” гэснийг тус тус нэмсүгэй.

4 дүгээр зүйл. Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 9 дүгээр зүйлийн 9.6 дахь хэсгийн “ажлын долоон өдөрт багтаан” гэснийг “10 хоногийн дотор” гэж, 10 дугаар зүйлийн 10.1.3 дахь хэсгийн “дүнгийн” гэснийг “дүн болон ирцийн” гэж, 10.1.7 дахь заалтын “хэмжээний” гэснийг “хэмжээ, түүнд холбогдох тоног төхөөрөмж, ажил, үйлчилгээний” гэж, 11 дүгээр зүйлийн 11.2 дахь хэсгийн “Сонгуулийн” гэснийг “Энэ хуулийн 4.3.1-д заасны дагуу Улсын Их Хурлын гишүүнийг сонгох сонгуулийн” гэж, 12 дугаар зүйлийн 12.5 дахь хэсгийн “Ээлжит сонгуулиар байгуулагдсан сонгуулийн тойргийг” гэснийг “Сонгуулийн тойргийг ээлжит бус сонгууль явуулахаас бусад тохиолдолд” гэж, 13 дугаар зүйлийн 13.6, 13.7 дахь хэсгийн “тав” гэснийг “гурав” гэж, 14 дүгээр зүйлийн 14.1 дэх хэсгийн “хороог” гэснийг “хороо, гадаад улсад байгаа иргэдийн санал авах ажлыг зохион байгуулах төв болон салбар комиссыг” гэж, 14 дүгээр зүйлийн 14.19 дэх хэсгийн “14.10-т” гэснийг “14.12-т” гэж, 20 дугаар зүйлийн 20.5 дахь хэсгийн “жагсаалтаас өөрт нь холбогдох” гэснийг “жагсаалт дахь өөрийн болон өөрийн байнга оршин суугаа хаягийн бүртгэлд бүртгэгдсэн нийт сонгогчийн” гэж, 20 дугаар зүйлийн 20.6 дахь хэсгийн “Сонгуулийн ерөнхий хороонд” гэснийг “улсын бүртгэлийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагад” гэж, 20.10 дахь хэсгийн “сонгогч өөрт нь холбогдох” гэснийг “итгэмжлэгдсэн ажилтныг ажиллуулж, сонгогчдод өөрийн болон өөрийн байнга оршин суугаа хаягийн бүртгэлд бүртгэгдсэн нийт сонгогчийн” гэж, 20 дугаар зүйлийн 20.11, 23.1, 24.1, 24.2, 24.3 дахь хэсгийн “14-өөс” гэснийг “16-аас” гэж, 21 дүгээр зүйлийн 21.1 дэх хэсгийн “20” гэснийг “7” гэж, 21.2 дахь хэсгийн “50” гэснийг “14” гэж, 21.3 дахь хэсгийн “40-өөс доошгүй хоногийн өмнө Сонгуулийн ерөнхий хороонд” гэснийг “45-аас доошгүй хоногийн өмнө улсын бүртгэлийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагад” гэж, 21.6 дахь хэсгийн “хуулийн 21.5-д заасны дагуу” гэснийг “хуульд заасан” гэж, мөн хэсгийн “15-аас” гэснийг “5-аас” гэж, 23 дугаар зүйлийн 23.2 дахь хэсгийн “гурваас” гэснийг “таваас” гэж, 26 дугаар зүйлийн 26.4.9 дахь заалтын “гэрээний хуулбар” гэснийг “гэрээ” гэж, 30 дугаар зүйлийн 30.2 дахь хэсгийн “20-оос” гэснийг “30-аас” гэж, 32 дугаар зүйлийн 32.11 дэх хэсгийн “тав” гэснийг “долоо” гэж, 32.12 дахь хэсгийн “22” гэснийг “18” гэж, 37 дугаар зүйлийн 37.2 дахь хэсгийн “100 хүртэл, нийслэлд 20 хүртэл, аймаг,” гэснийг “500 хүртэл, аймаг, нийслэлд 100 хүртэл,” гэж, 38 дугаар зүйлийн 38.10 дахь хэсгийн “энэ хуульд заасан шаардлагад нийцэж байгаа эсэх талаарх” гэснийг “болон хандивын тайланд хийсэн” гэж, 39 дүгээр зүйлийн 39.5 дахь хэсгийн “явуулсан хэвлэл мэдээллийн” гэснийг “нэвтрүүлэх эрх бүхий радио,

төвизийн үйлчилгээ эрхлэгч” гэж, 40 дүгээр зүйлийн 40.1 дэх хэсгийн “дөрвөөс” гэснийг “хоёроос” гэж, 41 дүгээр зүйлийн 41.1.1, 41.1.2 дахь заалтын “гурван” гэснийг “хоёр” гэж, 41.6 дахь хэсгийн “20-оос” гэснийг “10-аас” гэж, 42 дугаар зүйлийн 42.1 дэх хэсгийн “аймгийн төв болон дүүргийн нэг хэсэгт 5, бусад хэсэгт 3-аас” гэж, 46 дугаар 46.4 дэх хэсгийн “үзсэний үндсэн дээр сонгуулийн” гэснийг “үзэж, сурталчилгааны болон мэтгэлцээний нэвтрүүлгийн хугацаа тэнцүү байхаар тооцож” гэж, 46 дугаар зүйлийн 46.9.1 дэх заалтын “тогтоосон нарийвчилсан” гэснийг “төлөвлөсөн” гэж, 46.9.3 дахь заалтын “дундаж үнийн талаарх мэдээлэл” гэснийг “үнийн санал” гэж, 46 дугаар зүйлийн 46.11 дэх хэсгийн “зөвхөн үндсэн” гэснийг “аль нэг” гэж, 46.20 дугаар зүйлийн “Сонгуулийн ерөнхий хороо, Харилцаа холбооны зохицуулах хороотой хамтран энэ хуульд нийцүүлэн” гэснийг “Харилцаа холбооны зохицуулах хорооны саналыг үндэслэн, энэ хуульд нийцүүлэн Сонгуулийн ерөнхий хороо” гэж, 48 дугаар зүйлийн 48.1.7 дахь заалтын “байгуулах.” гэснийг “байгуулах, нийтлэх” гэж, 48.14 дэх хэсгийн “48.12-т” гэснийг “48.13-т” гэж, 50 дугаар зүйлийн 50.2 дахь хэсгийн “харгалзан Сонгуулийн ерөнхий хороо болон Монгол Улсын Ерөнхий аудитор хамтран батална.” гэснийг “үндэслэл болгоно.” гэж, 51 дүгээр зүйлийн 51.4 дэх хэсгийн “20-оос” гэснийг “15-аас” гэж, 54 дүгээр зүйлийн 54.1 дэх хэсгийн “таван” гэснийг “арван” гэж, мөн хэсгийн “хорин” гэснийг “гучин” гэж, 60 дугаар зүйлийн 60.1 дэх хэсгийн “тэдгээрийн нэр дэвшигч, бусад” гэснийг “тэдгээрээс тойрогт болон жагсаалтаар нэр дэвшигч, бие даан” гэж, 61 дүгээр зүйлийн 61.2 дахь хэсгийн “гурваас” гэснийг “таваас” гэж, 63 дугаар зүйлийн 63.1.3 дахь заалтын “зөрчлийн улмаас” гэснийг “захиргааны журмаар албадан эмчлүүлж байгаа болон зөрчлийн хэрэгт холбогдуулан” гэж, 63.5 дахь хэсгийн “байгууллагын нутаг дэвсгэрийн хувьд” гэснийг “сонгогчийн” гэж, 66 дугаар зүйлийн 66.13.3 дахь заалтын “саналаа болон бусад сонгогчийн саналыг баримтжуулан” гэснийг “санал, саналын хуудасны” гэж, 66.13.5 дахь хэсгийн “дэвшигчийн” гэснийг “дэвшигч, нам, эвслийн” гэж, 67 дугаар зүйлийн 67.1 дэх хэсгийн “дөрөв” гэснийг “хоёр” гэж, 67.7 дахь хэсгийн “таваас” гэснийг “долоогоос” гэж, 67.9 дэх хэсгийн “хоёроос” гэснийг “таваас” гэж, 71 дүгээр зүйлийн 71.10 дахь хэсгийн “дэвшигчийн” гэснийг “дэвшигч, эсхүл нам, эвслийн” гэж, 77 дугаар зүйлийн 77.2 дахь хэсгийн “зургаан сар” гэснийг “нэг жил” гэж, 81 дүгээр зүйлийн 81.3 дахь хэсгийн “хуульд” гэснийг “хуулийн 74 дүгээр зүйлд” гэж тус тус өөрчилсүгэй.

5 дугаар зүйл. Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.9 дэх заалтын “болон цахим орчин дахь олон нийтийн сүлжээг” гэснийг, 13 дугаар зүйлийн 13.1 дэх хэсгийн “, төвийг” гэснийг, 20 дугаар зүйлийн 20.6 дахь хэсгийн “Сонгуулийн ерөнхий хороо уг мэдээллийг хүлээн авснаас хойш гурав хоногийн дотор улсын бүртгэлийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагад хүргүүлнэ:” гэснийг, 20.6.2 дахь заалтын “, захиргааны журмаар албадан эмчлүүлж байгаа болон зөрчлийн хэрэгт холбогдуулан баривчлагдсан” гэснийг, 20.7 дугаар зүйлийн “, 20.6.8” гэснийг, 20.9.3 дахь заалтын “, иргэний бүртгэлийн дугаар” гэснийг, 29 дүгээр зүйлийн 29.4 дэх хэсгийн “ээлжит сонгуулийн тухайд ээлжит сонгуулийн жилийн 01 дүгээр сарын

01-ний өдрөөс өмнө, ээлжит бус, нөхөн сонгуулийн тухайд” гэснийг, 35 дугаар зүйлийн 35.2.1 дэх заалтын “саатуулах, албадан саатуулах,” гэснийг, 46 дугаар зүйлийн 46.17 дахь хэсгийн “талаарх” гэснийг, 48 дугаар зүйлийн 48.5 дахь хэсгийн “сурталчилгаа явуулах эрх бүхий этгээд нь сонгуулийн” гэснийг, 54 дүгээр зүйлийн 54.2 дахь хэсгийн “нам, эвсэлд, эсхүл нэр дэвшигчид зардлын данс нээсэн өдрөөс хойш” гэснийг, 69 дүгээр зүйлийн 69.1 дэх хэсгийн “Сонгуулийн санал авах өдөр” гэснийг, 71 дүгээр зүйлийн 71.15 дахь хэсгийн “Хяналтын тооллого хийхээр сонгогдсон хэсгийн хороо” гэснийг тус тус хассугай.

6 дугаар зүйл.Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.2 дахь хэсэг, 21 дүгээр зүйлийн 21.4 дэх хэсэг, 26 дугаар зүйлийн 26.3.3, 23.3.4, 26.3.5, 26.3.6 дахь заалт, 26.4.3, 26.4.4, 26.4.5, 26.4.6 дахь заалт, 27 дугаар зүйлийн 27.1.2, 27.1.3 дахь заалт, 27.7, 27.7.1, 27.7.2, 27.7.3, 27.7.4, 27.8, 32 дугаар зүйлийн 32.3.9 дэх заалт, 34 дүгээр зүйлийн 34.1.1 дэх заалт, 63 дугаар зүйлийн 63.6.2 дахь заалтыг тус тус хүчингүй болсонд тооцсугай.

7 дугаар зүйл.Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 5 дугаар зүйлийн “5.2, 5.3, 5.4, 5.5” дахь хэсгийн дугаарыг “5.3, 5.4, 5.5, 5.6” гэж, 9 дүгээр зүйлийн “9.3, 9.4, 9.5, 9.6, 9.7, 9.8, 9.9, 9.10” дахь хэсгийн дугаарыг “9.4, 9.5, 9.6, 9.7, 9.8, 9.9, 9.10, 9.11” гэж, 10 дугаар зүйлийн “10.1.14, 10.1.15” дахь заалтын дугаарыг “10.1.15, 10.1.16” гэж, 12 дугаар зүйлийн “12.2, 12.3, 12.4, 12.5” дахь хэсгийн дугаарыг “12.3, 12.4, 12.5, 12.6” гэж, 14 дүгээр зүйлийн “14.5, 14.6, 14.7, 14.8, 14.9, 14.10, 14.11, 14.12, 14.13, 14.14, 14.15, 14.16, 14.17, 14.18, 14.19” дэх хэсгийн дугаарыг “14.7, 14.8, 14.9, 14.10, 14.11, 14.12, 14.13, 14.14, 14.15, 14.16, 14.17, 14.18, 14.19, 14.20, 14.21” гэж, 20 дугаар зүйлийн “20.12, 20.13” дахь хэсгийн дугаарыг “20.14, 20.15” гэж, мөн зүйлийн “20.14, 20.15, 20.16, 20.17” дахь хэсгийн дугаарыг “20.17, 20.18, 20.19, 20.20” гэж, 48 дугаар зүйлийн “48.10, 48.11, 48.12, 48.13, 48.14” дэх хэсгийн дугаарыг зүйлийн “48.11, 48.12, 48.13, 48.14, 48.15” гэж, 71 дүгээр зүйлийн “71.11, 71.12, 71.13, 71.14, 71.15, 71.16, 71.17, 71.18” дахь хэсгийн дугаарыг “71.12, 71.13, 71.14, 71.15, 71.16, 71.17, 71.18, 71.19” гэж, “74 дүгээр зүйлийн “74.3, 74.4” дэх хэсгийн дугаарыг “74.4, 74.5” гэж, 77 дугаар зүйлийн “77.2, 77.3, 77.4” дэх хэсгийн дугаарыг “77.3, 77.4, 77.5” гэж тус тус өөрчилсүгэй.

Гарын үсэг

**МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН
ТОГТООЛ**

2023 оны...дугаар
сарын...өдөр

Дугаар...

Улаанбаатар
хот

Засгийн газарт чиглэл өгөх тухай

Монгол Улсын Их Хурлын тухай хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.1 дэх хэсгийг үндэслэн Монгол Улсын Их Хурлаас ТОГТООХ нь:

1. Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хууль батлагдсантай холбогдуулан сонгуулийн зардлын ил тод, хариуцлагатай байдлыг нэмэгдүүлэх, хэрэгжилтийг хангах, сонгуулийн холбогдолтой гэмт хэрэг, зөрчлийг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг боловсронгуй болгох чиглэлээр Эрүүгийн хууль, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, Зөрчлийн тухай хууль, Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хууль, Төрийн албаны хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах төслийг боловсруулж, 2023 оны 12 дугаар сарын 31-ний өдрийн дотор Монгол Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлэхийг Монгол Улсын Засгийн газар /Л.Оюун-Эрдэнэ/-т даалгасугай.

2. Энэ тогтоолын биелэлтэд хяналт тавьж ажиллахыг Монгол Улсын Их Хурлын Төрийн байгуулалтын байнгын хороо /Н.Энхболд/-нд даалгасугай.

Гарын үсэг

Сонгуулийн тогтолцоо болон Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийн талаар улс төрийн намуудын удирдлагуудын саналыг сонслоо

2022-05-25 – Мэдрэл мэдээлэл

395

Улсын Их Хурлын Төрийн Байгуулалтын Байнгын хорооноос “Сонгуулийн тогтолцоо болон Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлт” сэдвээр цуврал хэлэлцүүлгийг энэ долоо хоногт зохион байгуулж байна.

Улсын дээд шүүхэд бүртгэлтэй улс төрийн намуудын төлөөлөл оролцсон “Улс төрийн намын эрх зүйн шинэтгэл” хэлэлцүүлэг болов

2022-03-04 – Мэргэжлийн

691

Ерөнхийлөгчийн Тамгын газар, Улсын Их Хурлын Тамгын газар хамтран өнөөдөр (2022.03.04) “Улс төрийн намын эрх зүйн шинэтгэл” сэдэвт хэлэлцүүлэг зохион байгууллаа.

- Урваангийн Энхтүвшин**
- Урваангийн Энхтүвшин**
- Урваангийн Энхтүвшин**
- Урваангийн Энхтүвшин**
- Урваангийн Энхтүвшин**
- Урваангийн Энхтүвшин**
- Урваангийн Энхтүвшин**
- Урваангийн Энхтүвшин**

- Боловсруулах буй
- Өргөн барих
- Хувиартай ажил
- Ажлын зооног
- Ажлын хариуцагч
- Зөвлөх хэлэлцүүлэг
- Бэлтгэх

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРИЛЫН СОНГУУЛИЙН ТУХАЙ ХУУЛЬД НЭМЭЛТ, ӨӨРЧҮЛЭЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ

1 дүгээр зүйл. Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуульд дараах өөрчлөлтөд зүйл, хэсэг, заалт нэмэгдсэн:

1/4.3.1. Монгол Улсын Их Хурлын 38 гишүүнийг энэ хуульд заасны дагуу байгуулсан сонгуулийн тойрогос;

4.3.2. Монгол Улсын Их Хурлын 38 гишүүнийг энэ хуульд заасны дагуу сонгуульд оролцоходоор бүртгүүлсэн нам, засгийн нэр дэвшигчдийн хэлсээлтээс;

2/ 5.2. Монгол Улсээс гадаад улсад суугаа Элчин сайдын яам, Олон улсын байгууллагын даргад суугаа Монгол Улсын Байнгын Төлөөлөгчийн газар, Монгол Улсын Ерөнхий консулын газар, Консулын газар, Консулын төлөөлөгчийн газар дараахид "Дипломат төлөөлөгчийн газар" гэх/ байгууллага гадаад улсад байгаа сонгуулийн өрх бүхий иргэн сонгуульд оролцож, санал өгөх эрхтэй.

3/ 9.3. Гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах өдөр дараахид "Гадаад санал авах өдөр" гэх/ийг энэ хуульд заасны дагуу тогтоосон сонгуулийн санал авах өдрийг үндэслэн гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах өдрийг зохион байгуулах тус комиссын саналыг хэрэглэн сонгуулийн тав байгууллага дараахид "Сонгуулийн ерөнхий хороо" гэх/ тогтоох бөгөөд санал авах өдөр нь дараах зургаан өдөр байж болно.

4/ 10.1. 14.гадаад улсад байгаа иргэдийн санал авах ажлаагааг зохион байгуулж, холбогдон гэрээ зардал;

5/ 11.4. Улсын Их Хурал энэ хуулийн 4.3.2-г заасны хэлсээлтэй Монгол Улсын эрхийн улс хугацааны бодлогод илчлүүлэн хувааж болно.

2023 ОНЫ 2 САР

СОНГОГЧДЫН НЭРИЙН ЖАГСААЛТЫН ХЯНАЛТ, ИЛ ТОД БАЙДАЛ

АРГА ЗҮЙ

Сонгуулийн Ерөнхий Хорооны (СЕХ) Мэдээлэл, судалгаа, сургалтын төв, Нээлттэй Нийгэм Форум, Шударга сонгуулийн төлөө иргэний нийгмийн хяналт сүлжээ, МИДАС ТББ нар хамтран сонгогчдын нэрийн жагсаалт үйлдэх, танилцуулах үйл ажиллагааны ил тод, хөндлөнгийн хяналттай байдлыг нэмэгдүүлэх, сонгогчдын ирц оролцоог нэмэгдүүлэх арга замыг тодорхойлох улмаар УИХ-ын сонгуулийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах санал бэлтгэж, хүргүүлэх зорилготой СЕХ, Тагнуулын Ерөнхий Газар (ТЕГ), Үндэсний Аюулгүй Байдлын Зөвлөл (УАБЗ) тэргүүтэй төрийн байгууллагын мэргэжилтнүүд, судлаач, иргэний нийгмийн төлөөллийг оролцуулсан хэлэлцүүлэг өрнүүлэв. Нийт оролцогчид гурван багт хуваагдан сэдвийн хүрээнд тулгамдсан асуудлуудыг хэлэлцэж, тэдгээрийг хэрхэн шийдвэрлэвэл зохих талаар ярилцсан бөгөөд тэмдэглэлийг нь Та бүхэнд сийрүүлэн хүргэж байна.

ЕРӨНХИЙ ТОЙМ

Монгол Улс ардчилалд шилжсэн цагаас хойш төрийн эрх барих дээд байгууллага Улсын Их Хурал (УИХ)-ыг бүх нийтийн чөлөөт сонгуулиар найман удаа сонгож бүрдүүлжээ. Үүнээс сонгуулийн үр дүнг эсэргүүцсэн үймээнээр төгссөн 2008 оны сонгууль манай ардчиллын түүхнээ гашуун сургамж болж үлдсэн билээ. Энэ сонгуулиар хяналт тавьж ажилласан иргэний нийгмийн байгууллагуудын тайлан болон бусад эх сурвалжид дурдсанаар сонгогчдын нэрийн жагсаалтад илүү сонгогч бүртгэгдсэн¹, сонгогчдын шилжилт хөдөлгөөн ихээр хийгдсэн, нэг сонгогч давхар санал өгөх оролдлого гарсан, саналыг гараар тоолох явцад зөрчлүүд гарсан нь сонгуулийн үр дүнд итгэх олон нийтийн итгэлийг сулруулж улмаар дээрх нөхцөл байдал үүсэхэд нөлөөлсөн байдаг. Энэ сонгуулиас сургамж авч дээрх алдааг дахин давтахгүйн тулд сонгуулийн үйл явцыг автоматжуулах эрх зүйн орчныг бүрдүүлж 2012 оны УИХ-ын сонгуулиас хойш хэрэгжүүлж ирлээ. Гэвч санал тоолох автомат төхөөрөмж болон сонгогчдыг таних автомат систем, сонгогчдын нэрийн жагсаалтад үл итгэх байдал ажиглагдсаар байна. Ялангуяа, сонгогчдын нэрийн жагсаалттай холбоотой санал, гомдол 2016 оны УИХ-ын сонгуулиас хойш нэлээд гарах болсон. Тухайлбал, 2016 оны УИХ-ын сонгуулийн үеэр Сонгогчдын боловсрол төвийн ажиллуулсан сонгогчдод зөвлөгөө өгөх лавлах утсанд ирсэн гомдол, саналын 45 хувь нь сонгогчийн хаягт илүү сонгогч бүртгэгдсэн тухай, 22 хувь нь дутуу бүртгэсэн тухай, 2017 оны Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн 24 хувь нь мөн ийм дуудлага, 50 орчим хувь нь сонгогчийн бүртгэлийн хуудастай холбоотой байсан талаар тус байгууллагаас мэдээлж байв.²

Сонгуулийн үйл явцад итгэх иргэдийн итгэлийг нэмэгдүүлэхэд сонгуулийн үйл явц ил тод, бүх талууд хяналт тавих боломжтой байх нь туйлын чухал юм. Үүнд бие даасан иргэний нийгмийн байгууллагуудын хяналт чухал бөгөөд МИДАС ТББ-ын зүгээс сүүлийн хэд хэдэн сонгуульд дээрх асуудалд анхаарал хандуулан мониторинг хийж ажилласан юм. Хэлэлцүүлгийн эхэнд тус байгууллагын гүйцэтгэх захирал С. Энхжаргал дараах танилцуулгыг хүргэв.

¹ Шударга сонгуулийн төлөө иргэний нийгмийн хяналт сүлжээ. 2008. УИХ-ын сонгуулийн 22-р тойргийн сонгогчдын нэрийн жагсаалтад хийсэн аудитын дүн, <<https://www.sanal.mn/story/182/2008-06-26>>

² Сонгогчдын боловсрол төвийн мэдээлэл

СОНГОГЧДЫН НЭРИЙН ЖАГСААЛТАЙ ХӨЛБӨӨТӨЙ ГАРДАГ ТҮГЭЭМЭЭ АСУУДЛУУД

УИХ-ын сонгуулийн тухай хуулийн 21-р зүйлийн 21.1 дэх хэсэгт "Сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг иргэний улсын бүртгэлийн цахим мэдээллийн санд үндэслэн үйлдэх бөгөөд түүнийг нягтлан шалгах, давхардлыг арилгах, сонгогчдын нэрийн жагсаалтад бүртгэгдээгүй сонгуулийн эрх бүхий иргэнийг бүртгэх, эдгээртэй холбоотой гомдлыг шийдвэрлэх ажлыг улсын бүртгэлийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага зохион байгуулж, нэгдсэн удирдлагаар хангана" гэж заасан.

2020 оны УИХ-ын сонгуулийн тухай хууль (УИХСТх)-тай харьцуулахад 2021 оны Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай хууль (ЕСТх)-д сонгогчдын нэрийн жагсаалттай холбоотой зарим дэвшилттэй зохицуулалт туссан ба мөн цаашид сайжруулах шаардлагатай өөрчлөлт байгаа талаар танилцуулбал:

1. УИХСТх-д сонгогч нэрийн жагсаалтаас зөвхөн өөрийн мэдээллийг үзэж хянах боломжтой байсныг өөрчилж өөрийн хаяг дээр бүртгэлтэй бусад сонгогчийн мэдээллийг шалгах боломжийг ЕСТх-д тусгасан:

23.1. Сонгогч сонгогчдын нэрийн жагсаалт дахь өөрийн болон өөрийн байнга оршин суугаа хаягийн бүртгэлд бүртгэгдсэн нийт сонгогчийн мэдээлэлтэй танилцах эрхтэй бөгөөд сонгогчдын нэрийн жагсаалтад бүртгэгдээгүй, эсхүл буруу асуудлаар өөрийн болон өөрийн гэр бүлийн гишүүний нэрийн өмнөөс гомдлоо итгэмжлэгдсэн ажилтан, эсхүл улсын бүртгэлийн холбогдох байгууллагад санал авах өдрөөс 14-өөс доошгүй хоногийн өмнө бичгээр гаргана.

23.5. Ажиглагч сонгогчдын нэрийн жагсаалтад өөрчлөлт оруулах талаар энэ хуульд заасан хугацаа дууссанаас хойш сонгогчдын нэрийн жагсаалт болон түүнд оруулсан өөрчлөлттэй танилцах эрхтэй.

23.6. Ажиглагч энэ хуулийн 23.5-д заасны дагуу сонгогчдын нэрийн жагсаалттай танилцахдаа зураг авах, бичлэг хийх зэргээр сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг хувилж, олшруулахыг хориглоно.

<https://election.burget.gov.mn/>

□ = (140x120x255px)

УБЕГазрын 2021.05.12-ний байдлаар:
1650 хүн хандалт хийжээ. Тэгэхээр энэ нь сонгогчдын нэрийн жагсаалтад иргэдийн хяналтыг сайжруулсан дэвшилттэй өөрчлөлт болох нь харагдаж байна. Гэвч цаашид сайжруулах зүйл байгаа бөгөөд үүнд тухайлбал:

Зөрүүтэй бол мэдээлэл

Улаанбаатар

Төрийн захиргаа

Төрийн захиргаа

Төрийн захиргаа

Төрийн захиргаа

Төрийн захиргаа

Төрийн захиргаа

Төрийн захиргаа

Төрийн захиргаа

Төрийн захиргаа

2021.05.13-ний өдрийн УБЕГазрын зохион байгуулсан танилцуулга мэдээллээс

Албан ёсны сурвалжийн мэдээлэлд дурдсанаар сонгогчийн нэрийн жагсаалттай холбоотой дээрх өөрчлөлт хуульд туссанаар 2021 оны 05 сарын 12-ны байдлаар 325 мянга орчим хандалт хийгдэж 1650 хүн гомдол гаргажээ. Тэгэхээр энэ нь сонгогчдын нэрийн жагсаалтад иргэдийн хяналтыг сайжруулсан дэвшилттэй өөрчлөлт болох нь харагдаж байна. Гэвч цаашид сайжруулах зүйл байгаа бөгөөд үүнд тухайлбал:

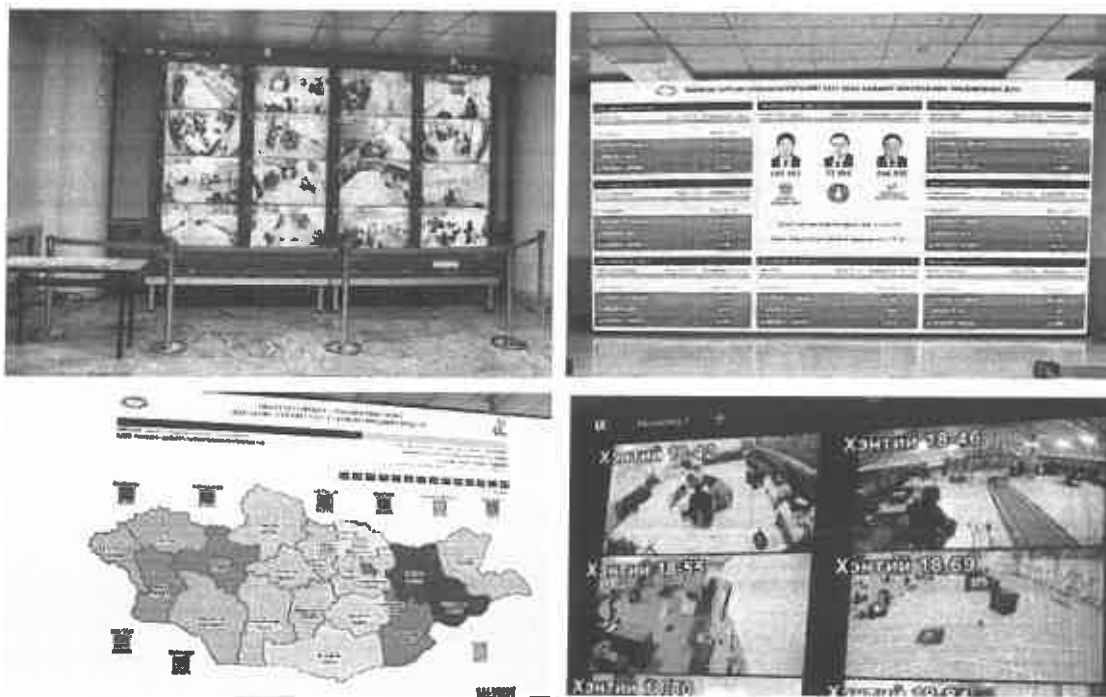
- Сонгогчдын нэрийн жагсаалтын цахим мэдээллийн санг хэрэглэгчдэд ээлтэй болгох:
 - Улаанбаатар шууд эхэнд сонгогдохоор болгох
 - Робот биш гэдгийг шалгах монгол хэлтэй хувилбар ашиглах /Сонгогчдын хувьд англиар бичигдсэн тестийг ойлгохгүй тохиолдол олон гардаг/

- Үйл ажиллагааг сайжруулах:
 - Мэдээлэл зөв болохыг сонгогч баталгаажуулахад баталгаажуулсан гэдэг мэдэгдэл өгдөг байх
 - Мэдээлэл буруу болохыг мэдээлэх хэсэгт тухайн хаяг дээр оршин суудаггүй хүнийг тэмдэглэж мэдээлдэг болгох
 - Байнга оршин суугаа хүмүүсийн мэдээлэлд “түр хасав” төлөвийг харуулдаг болгох
- 2. Санал авах байранд сонгогчийн бүртгэлийн төхөөрөмжийг ашиглахтай холбоотой заалтуудыг 2020 оны УИХ-ын сонгуулиас сургамж авч ЕСТх –д дараах байдлаар тусгасан нь хяналт, ил тод байдлыг нэмэгдүүлэхэд ач холбогдолтой юм. Үүнд:

- 60.7. Сонгогчийн бүртгэлийн төхөөрөмж ажиллахгүй, эсхүл ажиллах боломжгүй болсон бол тухайн сонгогчийн иргэний үнэмлэхийн мэдээллийг сонгогчдын нэрийн жагсаалттай тулган шалгаж, тэмдэглэл үйлдэх бөгөөд уг тэмдэглэлийг үндэслэн тухайн сонгогчид саналын хуудас олгоно. Энэ тохиолдолд иргэний бүртгэлийн итгэмжлэгдсэн ажилтан сонгогчийн тухайн цаг үеийн гэрэл зургийг авч, овог, нэр, регистрийн дугаар болон бүртгэлийн хуудас олгосон цаг, минутыг тэмдэглэсэн цаасан архив үүсгэж хадгална.
- 60.8. Гарын хурууны хээгээр нь сонгогчийг таних боломжгүй бол сонгогчийн иргэний үнэмлэхийн мэдээллийг сонгогчдын нэрийн жагсаалттай тулган шалгаж сонгогчийн бүртгэлийн хуудас олгох бөгөөд энэ хуулийн 60.7-д заасны дагуу цахим болон цаасан архив үүсгэж хадгална.
- 62.5. Сонгогч саналаа тэмдэглэсэн саналын хуудсаа санал тоолох төхөөрөмж /саналын хайрцаг/-д хийсний дараа тухайн сонгогч саналаа өгснийг илэрхийлэх тэмдэглэгээг Сонгуулийн Ерөнхий Хорооноос баталсан зааврын дагуу хийнэ.

Сонгогчийн бүртгэлийн төхөөрөмжийг ашиглах явцад сонгогчийн нэрийн жагсаалттай холбоотой аливаа маргаан гарсан нөхцөлд цаасан баримтад тулгуурлан нягтлах нөхцөл бүрдсэн.

- 3. Санал хураах байр тус бүрд хяналтын камер ажиллуулж хянах боломж олгосон.

СЕХ-ны байр, 2021 оны 06 сар, МУ-ын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн мэдээ
<https://turnout.gec.gov.mn>

4. Бусад өөрчлөлт

- Бүртгэлийн программын эх кодод орсон өөрчлөлтүүдийг СЕХ-ны Мэдээлэл Технологийн Төв, Тагнуулын Ерөнхий Газар, нам эвсэл болон ТББ төлөөлөгчдөд нээлттэй танилцуулсан
- Нэгдсэн баазад регистрийн дугаарын давхардлыг шалгах хүсэлтийн команд бичиж шалгасан
- Ирцийг QR кодоор дэлгэцээс уншуулах боломжтой болсон
- Насны ангилалд өөрчлөлт оруулсан

Сонгогчдын нэрийн жагсаалт нь сонгуулийн үйл явцыг хуулийн дагуу зохион байгуулахад үндэс болох чухал баримт бичиг тул маргаан зөрчил гарахаас сэргийлж хөндлөнгийн ажиглагч, иргэний нийгмийн зүгээс хяналт тавих боломжоор хангах нь олон улсад нэгэнт тогтсон практик, сайн туршлага юм. Өмнөх сонгуулиудад сонгогчдын нэрийн жагсаалтын хөндлөнгийн мониторингийг дараах байгууллагууд хийж ирсэн байна. Үүнд:

- Шударга сонгуулийн төлөө иргэний нийгмийн хяналт сүлжээний гишүүн МИДАС ТББ
- Европын Аюулгүй Байдал Хамтын Ажиллагааны Байгууллагын (ЕАБХАБ) олон улсын ажиглагчид
- Улс төрийн нам, эвслүүд

МИДАС ТББ-ын хувьд мониторингийн үр дүнд үндэслэсэн зөвлөмжийг тухай бүр СЕХ болон бусад оролцогч талуудад танилцуулж ирсэн ба холбогдох хууль тогтоомжийг сайжруулахад чухал баримт, эх сурвалж болж ирлээ.

ЕАБХАБ-ын олон улсын ажиглагчдын сонгогчдын нэрийн жагсаалтад сонгогчийг бүртгэх болон хяналт тавихтай холбоотой гаргасан дүгнэлт, зөвлөмжийг энд дурдвал:

<https://www.osce.org/odihr/elections/mongolia/>

- Хууль эрх зүйн орчноо Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенцийн зорилго, зорилттой бүрэн нийцүүлэн, оюуны болон сэтгэцийн бэрхшээлтэй холбоотой иргэдийн санал өгөх эрхийг хязгаарласан бүх заалтыг хүчингүй болгох хэрэгтэй.
- Хорих ял эдэлж буй бүх хүмүүсийн үйлдсэн гэмт хэргийн ангиллаас үл хамааран санал өгөх эрхийг нь хязгаарласан заалтуудыг олон улсын өмнө хүлээсэн үүрэгт нийцүүлэн дахин авч хэлэлцэх.
- Сонгогчийн түр шилжилт хийх үйл явцыг хялбаршуулж, санал авах байрнаасаа хол байгаа иргэдийн санал өгөх эрхийг хангах ёстой.
- Хувь хүний мэдээллийн нууцыг хүндэтгэхийн зэрэгцээ сонгогчийн бүртгэлийн явцад итгэх итгэлийг нэмэгдүүлэх үүднээс улс төрийн нам, иргэний ажиглагчдыг сонгогчдын нэрийн жагсаалтад хангалттай хугацаанд бие даасан шалгалт хийх боломжоор хангах нь зүйтэй.

Гадаадад Монгол Улсын 122 мянган сонгуулийн насны иргэд оршин сууж байгаа (тодорхой үнэн зөв тоо гардаггүй) ч тэд зөвхөн Ерөнхийлөгчийн сонгуульд санал өгөх бололцоотой байдаг. Гадаад орнуудад сонгуулийг зохион байгуулахад тодорхой хэмжээний хөрөнгө зарцуулдаг ч гадаад улсаас санал өгөхөөр бүртгүүлсэн Монгол иргэдийн тоо хангалтгүй 7394 сонгогч буюу 6.6 хувь оролцохоор бүртгүүлсэн. Тэдгээрээс сонгуульд оролцсон нь 5618 буюу нийт сонгуулийн насны иргэдийн дөнгөж 4.6 хувь болж байгаа юм. Өөрөөр хэлбэл 166 мянга гаруй иргэд сонгох эрхээ эдлээгүй, төсвийн мөнгийг үр ашиг муутай зарцуулж байна. Ирцийг тайлагнахдаа зөвхөн бүртгүүлсэн сонгогчдоос сонгуульд оролцсон сонгогчдын 76 хувь гэж мэдээлдэг нь "амжилттай" зохион байгуулсан мэт хуурмаг сэтгэгдэл төрүүлж байна.

Сонгогчдын нэрийн жагсаалттай холбоотой олон асуудал байгаагаас дараах дөрвөн сэдвийг сонгон зохих шийдлүүдийг хэлэлцсэн болно. Сонгогчдын нэрийн жагсаалттай холбоотой гол сэдвийн нэг нь хаягжилт, иргэний бүртгэл, мэдээлэл боловч холбогдох албаны хүмүүс урилгыг хүлээн авсан ч тодорхойгүй шалтгаанаар хэлэлцүүлэгт ирээгүйн улмаас авч хэлэлцээгүй болно.

ТУЛГАМДАЖ БҮЙГ АСУУДЛУУД, БОЛОМЖИТ ШИЙДЛҮҮД

СЭДЭВ 1. СОНГОГЧДЫН НЭРИЙН ЖАГСААЛТ ДАХЬ "ТҮР ХАСАВ" ТӨЛӨВ БҮРТГЭЛ

№	Асуудал	Шийдэл
1	Давхардлыг арилгах	Хөндлөнгийн хяналт бий болгох, мэдээллийн баазад био мэдээллийн давхцалыг шалгадаг болох
2	"Түр хасав" төлөв ил тод биш	Мэдэх эрхийг хангах, хяналт тавих боломж нээх үүднээс хянахын тулд нээлттэй болгох
3	Итгэл бууруулах	"Түр хасав" төлөвийн тайланг нээлттэй мэдээлэх
4	Иргэний бүртгэлтэй зөрчилддөг	Нэгдсэн дүн мэдээллээ сайжруулж, тулгаж нэгтгэдэг болох
5	Сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг хуваахдаа оффлайн буюу сүлжээнд холбогддоггүй.	Сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг онлайн болгох УИХСТХ 20.6.7 Хэсгийн хороонд ажиллаж буй нам, эвсэл нэр дэвшигчдийн ажиглагчдад тухайн хэсгийн сонгогчдын нэрийн жагсаалтад бүртгэгдсэн нийт сонгогчдын дэлгэрэнгүй тоон мэдээллийг батлагдсан маягтын дагуу нээлттэй өгч болно. Ажиглагч уг мэдээллийг итгэмжлэгдсэн ажилтны ажиллаж буй зөөврийн компьютер дээрх мэдээлэлтэй тоон утгын хувьд таарч байгаа эсэхийг шалгах, нягтлах боломжтой байх.
6	Сонгуулийн дараа аудит хийгддэггүй	Сонгуулийн дараа аудит хийдэг болох
7	Хаяг тодорхойгүй, бүрэн шийдэгдээгүй	
8	"Түр хасав" цаасаар бүртгэдэг	
9	Зарим тохиолдолд "түр хасав" төлөвийг сэргээж өгдөггүй	"Түр хасав" төлөвийг сэргээх үйл ажиллагааг нарийвчлан зохицуулсан тодорхой журам гаргаж зохицуулах
10	Түр хасав төлөвийг сэргээхдээ янз бүрийн шаардлага тавьж чирэгдүүлдэг. Зарим нь гадаад паспорт нэхдэг, зарим нь өргөдөл нэхдэг	Яаж сэргээх процедурыг тодорхой энгийн болгох, жишээ нь: сонгогч өөрийн биеэр ирчхээд байхад гадаад паспорт хилээр орж ирсэн тамга нэхдэг асуудлыг цэгцлэх

№	Асуудал	Шийдэл
11	"Түр хасав" төлөвийг сэргээх тохиолдолд тайлан гардаггүй	Жагсаалтыг сонгуулиас өмнө, явцад, дараа нь хянах боломжтой болгох
12	"Түр хасав" төлөвийг сэргээхдээ гараар шиадэг	"Түр хасав" төлөвийг сэргээлтийн үйл ажиллагааг ил тод, нээлттэй болгох
13	Хил хамгаалах нууцын эрхтэй гээд нэг л хүн сууж тайлан гаргадаг	Тайланг хянах бололцоо олгох
14	Сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг нь зөвхөн үзэхийг зөвшөөрдөг, ил тод биш	Сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг байнгын болгох - Удаан хугацаагаар аялах буюу бусад улсад оршин суухаар хилээр гарч буй иргэдийн мэдээлэл - Шүүхийн шийдвэр гэх мэтэй уялдуулан зохих өөрчлөлтүүдийг тогтмол шинэчлэн оруулдаг болох
15	Гадаадад байгаа иргэдийн мэдээлэл системээс автоматаар гардаггүй	Бүх процессыг автоматжуулах
16	Ямар үндэслэлээр "түр хасав" төлөвт орсон нь ил тод биш	Нэгдсэн тоог задалж харуулах УБЕГ, СЕХ – нийтэд нээлттэй болгох үүрэг хүлээх
17	Сонгуулийн бус жилүүдэд ил тод биш	Сонгуулийн бус жилүүдэд ч тогтмол мэдээллээ шинэчилж ил байршуулдаг болгох
18	Хуулийн 19.6.1 УДШ-ээр тогтоогдсон эрх зүйн чадамжгүй байдал хэр хугацаанд үргэлжлэх нь тодорхойгүй байна.	Сэргээгдэх хугацааг тодорхой заадаг болох, автоматаар сэргээдэг болгох, урьдчилж сэргэсэн тохиолдолд мэдэгдэж бүртгэдэг болох
19	Төрийн байгууллагуудын нэгдсэн систем уялдаагүй – УБЕГ, Шүүхийн шийдвэрийн сан, СЕХ гэх мэт	ХУР системд оруулах 19.6.1e3

СЭДЭВ 2. ТҮР ОРШИН СУУГЧИД, ШИЛЖИЛТ ХӨДӨЛГӨӨН (ЦЭРЭГ, ЦАГДАА, СОНГУУЛИЙН АЖИЛТНУУД, БҮРТГЭЛТЭЙ "ЦАРЦАА", УУРХАЙН АЖИЛТНУУД, ОЮУТНУУД...)

№	Асуудал	Шийдэл
1	Оршин суугаа газраасаа өөр газар ажиллаж, амьдарч, сурч байгаа иргэд саналаа өгөх механизм хөшүүрэг байхгүй, санал хураах байр хол, биеэр очиход зардал өндөр	Сонгуулийн урьдчилсан санал хураах хүртээмжтэй хэлбэрийг хуульчлах
2	Саналаа нууцаар бие даан өгөх боломж хангагдахгүй байгаа (уурхайн ажилтнууд, цэрэг)	Сонгуулийн санал авах хугацаа, хэлбэрийг хүртээмжтэй болгох, жишээ нь: урьдчилсан санал өгөх байр, хүссэн байршлаасаа саналаа өгөх боломж, цахим санал хураалт гэх мэт аргуудыг нэвтрүүлэх
3	ЕСТх-ийн 25.1-60 хоног 24.1 боломж олгосон зохицуулалт	
4	Амралтын үеэр сонгууль зохион байгуулах	Санал авах хугацаагаа өөрчлөх
5	Сонгогчид биеэр очиход түвэгтэй байдал үүсгэдэг	E-Mongolia-г ашиглан цахимаар бүртгүүлэх боломж (Гадаад улсад байгаа сонгогчид)
6	Сонгогчдын шилжих хөдөлгөөнийг зөвхөн хуульд заасан этгээд санал авах өдрөөс 14-өөс доошгүй хоногийн өмнө хийлгэж болдог. Үүнээс хойш боломжгүй.	Урьдчилж санал өгөхийг сэргээх, жишээ нь: Тайланд улсад цэрэг, цагдаа гэх мэт сонгуульд ажиллах хүмүүсийн саналыг 14 хоногийн өмнө авдаг.
7	Сонгуулийн саналын тоонд нөлөөлөх зорилгоор ажилтнуудаа орон нутгийн бүртгэлтэй байлгаж, сонгуулийн үеэр зөөж бүртгэлтэй "царцаа" болгох	Улс төрчдийн хамаарал бүхий аж ахуйн нэгж, байгууллагуудын ажилтнуудын бүртгэлд шалгалт хийж, хянах
8	Сонгуулийн хэсгийн хороог засаг захиргааны нэгжээр байгуулдаг	Газар зүйн байршлаас үл хамаарч санал өгөх бололцоог бүрдүүлж бүх тойрогт сонгууль өгч болох тусгай хэсэг зохион байгуулах (Урьдчилан хорих 46᠑ гэх мэт газарт)
9	Уул уурхай зэрэг олноор хаягаасаа өөр газар ажиллаж, сурч буй хүмүүс санал өгөх боломжгүй	Эдгээр газруудад болон алслагдсан бүс нутгуудад дээрхийн адил тусгай хэсгийн хороо байгуулах тусгай зохицуулалт хийх

СЭДЭВ 3. ГАДААДАД АМЬДАРЧ БАЙГАА ИРГЭДИЙН СОНГУУЛЬД ОРОЛЦОХ ЭРХИЙН АСУУДАЛ

№	Асуудал	Шийдэл
1	Ихэнх сонгогчдын хувьд дипломат төлөөлөгчийн газрын байршил хол	Бусад орны нутагт улс төрийн ажиллагаа явуулахыг хорьдог тул цахимаар санал өгөх.
2	Сонгуулийн мэдээлэл дутмаг хүрдэг	Мэдээлэл хүргэх – тухайн оронд байгаа иргэдийн сүлжээгээр дамжуулах
3	Хуулийн хугацаа цаг хугацааны хувьд хэт эрт нэр дэвшигчид бүрдээгүй байхад бүртгэдэг	Нэр дэвшигч тодрохтой уялдуулах
4	Хоёр удаа зорчих шаардлагатай тул зардал мөнгө илүү гардаг	Цахимаар бүртгэх Шуудан, цахим шуудан, факсаар бүртгүүлж болдог
5	Мэдээллийн аюулгүй байдал	Блок-чэйн технологи ашиглаж мэдээллийн үнэн зөв байдлыг дээшлүүлэх
6	Сонгуулийн тогтолцооноос болоод зөвхөн Ерөнхийлөгчийн сонгуульд саналаа өгдөг.	УИХ-ын сонгуульд оролцох бололцоог нээх.
7	Гадаадад байгаа иргэний бүртгэл зөв үү? Гадаадад байгаа иргэдийн тоо зөв гардаггүй	Монгол Улсын халамж, нийгмийн даатгалын тогтолцоотой уялдуулан сонгогчдын тоог бодитоор гаргах Дипломат төлөөлөгчдийн газар Гадаад Харилцааны Яам, Хил Хамгаалах Ерөнхий Газар хамтран ажиллах
8	Сонгууль зохион байгуулах зардал өндөр	Зардлыг бууруулах технологи ашиглах
9	Элчин сайдын яамны ажиллагаанаас хамаардаг.	Ажлын үзүүлэлтийг дүгнэх шалгууруудыг тодорхой болгож, хамралтыг гол үзүүлэлт болгох
10	Давахар иргэншилтэй байдал нь сонгуульд оролцох эсэхтэй холбоотой эргэлзээ төрүүлдэг	Давахар иргэншлийн асуудлыг нэг тийш болгож шийдэх.
11	Гадаадад байгаа иргэдийн хувьд нэрийн жагсаалт тусдаа гардаггүй, бүртгүүлж амждаггүй.	Цахимаар бүртгэх Гадаад харилцааны яаманд нэгдсэн сан үүсгэх
12	Цаах хүн санал өгдөг. Ажлын бололцоо, өөр хот руу явах зэргээс шалтгаалдаг.	Санал өгөх олон хувилбар санал болгох - Шуудангаар - Цахимаар

№	Асуудал	Шийдэл
13	Судалгаа дутмаг	Цахим сонгуулийн технологийг судлах
14	Зохион байгуулах хугацаа хэт эрт	Ээлтэй хувилбарууд боловсруулах

СЭДЭВ 4. СОНГОГЧДЫН НЭРИЙН ЖАГСААЛТ ҮЙЛДЭХ, ТАНИЛЦУУЛАХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ИЛ ТОД БАЙДАЛ

ТЭГ-аас аюулгүй байдлын гэрчилгээ авсан байгууллагууд сонгогчдын нэрсийн жагсаалтыг авч болно. Үүнийг улс төрийн намууд авдаг. Харин бие даагчид болон иргэний нийгмийн байгууллагуудад өгдөггүй. Сонгуулийн үеэр иргэний нийгмийн ажиглагчид сонгогчдын нэрийн жагсаалттай танилцах боломжтой гэж хуульчилсан ч хяналт мониторинг хийхэд байнга бэрхшээл учирдаг.

2022 оны 05-р сараас мөрдөж эхэлсэн Хүний хувийн мэдээллийг хамгаалах тухай хуульд зааснаар доор тодорхойлсон "хүний хувийн мэдээлэл"-ийг хуульд заасан үндэслэлээр болон мэдээллийн эзний зөвшөөрлөөр цуглуулж, боловсруулж, ашиглаж³ болно. Үүнд:

- Хүний эмзэг мэдээлэл (хүний үндэс, угсаа, шашин шүтлэг, итгэл үнэмшил, эрүүл мэнд, захидал харилцаа, генетик болон биометрик мэдээлэл, тоон гарын үсгийн хувийн түлхүүр, ял эдэлж байгаа болон ял эдэлсэн эсэх, бэлгийн болон хүйсийн чиг баримжаа, илэрхийлэл, бэлгийн харьцааны талаарх мэдээлэл)
- хүний эцэг /эх/-ийн нэр, өөрийн нэр
- төрсөн он, сар, өдөр, төрсөн газар
- оршин суугаа газрын хаяг, байршил
- иргэний бүртгэлийн дугаар
- хөрөнгө, боловсрол, гишүүнчлэл
- цахим тодорхойлогч (хүнийг цахим орчинд тодорхойлох мэдээллийн системийн нэвтрэх нэр, цахим шуудан, нийгмийн сүлжээ, харилцаа холбооны утасгай болон утасгүй технологийн хаяг, бусад төрлийн төхөөрөмж, мэдээллийн систем дэх мэдээлэл)
- хүнийг шууд болон шууд бусаар тодорхойлох, эсхүл тодорхойлох боломжтой бусад мэдээлэл.

Дээрхээс сонгогчдын нэрийн жагсаалтад тулгалт хийж хяналт тавихад зайлшгүй шаардлагатай мэдээлэл нь:

- хүний эцэг /эх/-ийн нэр, өөрийн нэр
- төрсөн он, сар, өдөр, төрсөн газар
- оршин суугаа газрын хаяг, байршил

Сонгогчдын нэрийн жагсаалтын үнэн зөв байдалд иргэдийн итгэл сул байгаа нөхцөлд маргаан үүсэхээс сэргийлж талуудад хянах боломж олгох нь чухал бөгөөд ЕАБХАБ-ын олон улсын ажиглагчдын зөвлөмжийн дагуу дээрх хуультай нийцүүлсэн өөрчлөлтийг сонгуулийн хууль тогтоомжид тодорхой тусгах шаардлагатай юм.

³ Нийтийн мэдээллийн ил тод байдлын тухай хуулийн 4.1.6. "мэдээлэл цуглуулах" гэж мэдээллийг олж авах, бүрдүүлэх, бүртгэх үйл ажиллагааг ойлгоно. 4.1.5. "мэдээлэл боловсруулах" гэж мэдээллийг ангилах, хадгалах, дүн шинжилгээ хийх, өөрчлөх, устгах, сэргээх үйл ажиллагаа, тэдгээрийн нийлбэрийг 4.1.4. "мэдээлэл ашиглах" гэж мэдээллийг цуглуулах, боловсруулахаас бусад хэлбэрээр үйл ажиллагаандаа хэрэглэх, дамжуулах болон мэдээлэлтэй танилцажыг хэлнэ.

№	Асуудал	Шийдэл
1	Цаасан суурьтай бүртгэл	Бүртгэлийг бүрэн цахимжуулах
2	Иргэний нийгмийн хяналт явцуу хүрээнд ажиглалт хийхээр хуульчлагдсан	Иргэний нийгмийн хяналтыг хуульд зарчим болгож сэргээн засах
3	Ажиглагчид СЕХ-нд бүртгүүлээд байхад хэсэг дээр давхар бүртгүүлэх хэрэгтэй болдог	Ажиглагчдыг хэсгийн хороод дээр давхар бүртгэхийг болих (СЕХ)
4	Нэрийн жагсаалтыг хянахад дөхөмтэй бүтэц, процесс байхгүй. Хяналт тавих боломжгүй.	Хуваах процесст иргэний нийгмийн байгууллагуудад боломж олгох Иргэний нийгмийн байгууллагууд албаны нууцтай танилцах аюулгүй байдлын гэрчилгээ авах Бааз дээр шалгах боломж олгох
5	Сонгуулийн дараагийн хяналтын асуудал түвэгтэй байдаг	Тухайн сонгогчийн мэдээллийг ямар байгууллага хадгалах, хянах талаар тодорхой үүрэгжүүлэх

ЕРӨНХИЙ ЗӨВЛӨМЖ

- УИХ-ын сонгуулийн тухай хуулийг шинэчлэхэд Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай хуульд туссан сонгогчдын нэрийн жагсаалттай холбоотой дэвшилттэй өөрчлөлтүүдийг тусгах
- Сонгогчдын нэрийн жагсаалтад хөндлөнгийн хяналт бий болгох, мэдээллийн баазад био мэдээллийн давхцалыг шалгадаг болох
- “Түр хасав” төлөвийн мэдээг нэгтгэж, тайланг нээлттэй болгох
- Сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг онлайн болгож, иргэд орон зайд хязгаарлагдахгүй санал өгөх техникийн бололцоог судалж бүрдүүлэх
- “Түр хасав” төлөвийг сэргээх үйл ажиллагааг хялбар, нээлттэй, ил тод болгох, хүнд суртал, шаардах бичиг баримтыг цөөлөх
- “Түр хасав” төлөвийг сэргээх үйл ажиллагааг тодорхой журам гаргаж зохицуулах
- Жагсаалтыг сонгуулийн өдрөөс өмнө, явцад, дараа нь хянах боломжтой болгох
- Сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг байнгын ажиллагаатай буюу иргэний бүртгэл мэдээлэлд орох өөрчлөлттэй уялдаатай болон иргэдийн өөрсдийн хяналт, мэдээлэлд үндэслэн байнга шинэчлэгддэг болгох
- Шилжилт, хөдөлгөөнийг зохицуулж, сонгогчдын хамрагдалтыг нэмэгдүүлэх үүднээс хүсэн байршлаасаа саналаа өгөх боломжийг бүх тойрогт санал өгч болох тусгай хэсэг байгуулах, цахим санал хураалт, урьдчилсан санал хураалт зохион байгуулах
- E-Mongolia-г ашиглан цахимаар бүртгүүлэх боломжийг судлах
- Улс төрчдийн хамаарал бүхий аж ахуйн нэгж, байгууллагуудын ажилтнуудын бүртгэлийг хянах замаар “бүртгэлтэй царцааны нүүдлээс” сэргийлэх
- Гадаадад байгаа иргэдийн сонгогчоор бүртгүүлэх үйл ажиллагааг ойлгомжтой, хялбар болгон цахимаар санал хураах
- УИХ-ын сонгуульд гадаадад байгаа сонгогч цахимаар оролцож санал өгөх техникийн бололцоог судалж нээх
- Гадаад Харилцааны Яам, Дипломат Төлөөлөгчдийн Газар, Хил Хамгаалах Ерөнхий Газар хамтран Монгол Улсын халамж, нийгмийн даатгалын тогтолцоотой уялдуулан гадаадад байгаа сонгогчдын тоог бодитоор гаргах
- Иргэний нийгмийн хяналтыг зарчим болгож сэргээх, хяналт хийх байгууллагын бүртгэлийг хялбаршуулах

ЭХ СУРВАЛЖ

- МИДАС ТББ, Монгол Улсын их хурлын сонгууль 2020: Сонгогчдын нэрийн жагсаалтад хийсэн мониторингийн тайлан
- ЕАБХАБ-ын ажиглагчдын сонгогчдын нэрийн жагсаалтад хийсэн дүгнэлт <<https://www.osce.org/odihr/elections/mongolia/>>
- Нээлттэй Нийгэм Форум, 2008, Шударга сонгууль: Сонгуулийн зохион байгуулалтын зарим асуудал, Бодлогын асуудал №1.
- Шударга сонгуулийн төлөө иргэний нийгмийн хяналт сүлжээ. 2008. УИХ-ын сонгуулийн 22-р тойргийн сонгогчдын нэрийн жагсаалтад хийсэн аудитын дүн, <<https://www.sanal.mn/story/182/2008-06-26>>

**ХУУЛЬ ЗҮЙН
ҮНДЭСНИЙ ХҮРЭЭЛЭН**

**МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН СОНГУУЛИЙН ТУХАЙ
ХУУЛЬД НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ
ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ҮР НӨЛӨӨ**

2023

СУДАЛГААНЫ ТАЙЛАН

Судалгааг хянасан:

Г.Давааням

**Эрдэмтэн нарийн бичгийн дарга,
Хууль зүйн ухааны доктор (LLD.)**

Судалгааг удирдсан:

Б.Түмэндэмбэрэл

**Эрдэм шинжилгээний ахлах ажилтан
Хууль зүйн ухааны доктор (Ph.D.)**

Судалгааг гүйцэтгэсэн:

О.Энххүслэн

Эрдэм шинжилгээний ажилтан

Р.Хатансайхан

Эрдэм шинжилгээний ажилтан

Э.Сэлэнгэ

Эрдэм шинжилгээний ажилтан

С.Мягмарсүрэн

Эрдэм шинжилгээний ажилтан

СУДАЛГААНЫ АГУУЛГА

УДИРТГАЛ.....	2
II. ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙГ ҮНЭЛЭХ ҮНЭЛГЭЭНИЙ ХҮРЭЭ.....	3
2.1. Сонгуулийн холимог тогтолцооны талаар.....	3
2.2. Гадаад улсад байгаа иргэн сонгуульд оролцож, санал өгөх талаар.....	5
2.3. Урьдчилан санал авах ажиллагааны талаар.....	7
III. ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ҮР НӨЛӨӨГ ҮНЭЛСЭН БАЙДАЛ.....	8
3.1. Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийг холимог тогтолцоогоор зохион байгуулахтай холбоотой зохицуулалт.....	8
3.1.1. “Зорилгод хүрэх байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал.....	9
3.1.2. “Практикт хэрэгжих боломж” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал.....	12
3.1.3. “Харилцан уялдаа” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал.....	18
3.2. УИХ-н сонгуульд гадаад улсад байгаа иргэдийг оролцуулахтай холбоотой зохицуулалт.....	22
3.2.1. “Зорилгод хүрэх байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал.....	22
3.2.2. “Практикт хэрэгжих боломж” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал.....	28
3.2.3. “Харилцан уялдаа” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал.....	33
3.3. УИХ-н сонгуулийн урьдчилсан санал авах ажиллагаатай холбоотой зохицуулалт.....	37
3.3.1. “Зорилгод хүрэх байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал.....	37
3.3.2. “Практикт хэрэгжих боломж” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал.....	40
3.3.3. “Харилцан уялдаа” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал.....	46
IV. ДҮГНЭЛТ.....	51
V.ЭХ СУРВАЛЖ.....	53

УДИРТГАЛ

Энэхүү судалгааны зорилго нь Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн үр нөлөөг Хууль тогтоомжийн тухай хуульд заасны дагуу үнэлэхэд оршино. Уг төслийн үр нөлөөг үнэлэхдээ дараах хоёр асуудалд анхаарал хандуулсан. Үүнд нэгдүгээрт, Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн хийдэл, зөрчлийг тодорхойлох, хоёрдугаарт, хууль хэрэглээний явц дахь ойлгомжтой байдал, хэрэгжилтийн бодитой байдлыг тодорхойлох замаар хууль санаачлагчид дэмжлэг үзүүлэхэд чиглэсэн болно.

Судалгааны хүрээг тодорхойлохдоо хуулийн төслийг боловсруулах үндэслэл, шаардлагыг шалгуур болгон дараах байдлаар тодорхойлов.

1. Монгол Улсын Их Хурлын 38 гишүүнийг хуульд заасны дагуу байгуулагдсан сонгуулийн тойргоос, 38 гишүүнийг энэ хуульд заасны дагуу сонгуульд оролцохоор бүртгүүлсэн нам, эвслийн нэр дэвшигчдийн жагсаалтаас тус тус сонгох сонгуулийн хосолсон тогтолцоотой байхаар тусгаж, үүнтэй холбоотойгоор нэр дэвшүүлэх, нэр дэвшигчийг бүртгэх, саналын хуудсыг хэвлүүлэх, сонгогч санал өгөх, түүнийг тоолох, дүн гаргах, суудал хуваарилах зэрэг харилцааг нарийвчилсан зохицуулалт;
2. Монгол Улсаас гадаад улсад суугаа Элчин сайдын яам, Олон улсын байгууллагын дэргэд суугаа Монгол Улсын Байнгын Төлөөлөгчийн газар, Монгол Улсын Ерөнхий консулын газар, Консулын газар, Консулын төлөөлөгчийн газар байрладаг гадаад улсад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэн сонгуульд оролцож, санал өгөх эрхтэй байхаар тусгаж, үүнтэй холбоотойгоор гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах ажиллагааг зохион байгуулах байнгын бус ажиллагаатай сонгуулийн байгууллагын бүтэц, бүрэн эрх, ажиллах журам, гадаад улсад байгаа иргэдийн сонгогчдын нэрийн жагсаалт үйлдэх, санал авах, тоолох харилцааг нарийвчилсан зохицуулалт;
3. Санал авах өдөр өөрийн харьяа хэсгийн хороонд саналаа өгөх боломжоор бүрэн хангагдаж чаддаггүй сонгогчид болох оюутан, ээлжийн ажил хийдэг зэрэг сонгогчдын сонгох эрхийг хангах шаардлагад үндэслэн урьдчилан санал авах ажиллагааны талаарх зохицуулалт;

Дээрх агуулгыг Засгийн газрын 59 дүгээр тогтоолоор баталсан "Хууль тогтоомжийн төслийн үр нөлөөг үнэлэх аргачлал"-д заасны дагуу хуулийн төслийг үнэлэх хүрээг тогтоож, хуулийн төслийн үр нөлөөг

1. Зорилгод хүрэх байдал,
2. Практикт хэрэгжих боломж,
3. Харилцан уялдаа гэсэн гурван шалгуурыг тус тус сонгон авч үнэллээ.

II. ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙГ ҮНЭЛЭХ ҮНЭЛГЭЭНИЙ ХҮРЭЭ

2.1. Сонгуулийн холимог тогтолцооны талаар

Сонгууль нь төлөөллийн ардчиллыг хангах гол хэрэгсэл тул улс орон бүр хамгийн зөв зохистой сонгуулийн тогтолцоог төлөвшүүлэх зорилгоор улс орны нийгэм, улс төр, эдийн засгийн нөхцөл байдалтай уялдуулан сонгуулийн эрх зүйн зохицуулалтын өөрчлөлт, шинэчлэлийг сайжруулалтыг тогтмол хийдэг. Сонгуулийн тогтолцоо гэдэг нь бүх нийтийн сонгуулиар улс төрийн нам, тэдгээрээс нэр дэвшигчдийн авсан сонгуулийн саналыг парламентын суудал болгон хувиргах аргачлал юм.¹ Энэхүү сонгуулийн мажоритар тогтолцоог, хувь тэнцүүлсэн, холимог гэж ангилж болно. Эдгээрээс сонгуулийн холимог тогтолцооны талаар авч үзье.

Холимог тогтолцоо гэдэгт олонхийн болон намын жагсаалт бүхий хувь тэнцүүлэх тогтолцоог хамтад ойлгох бөгөөд мажоритарийн тогтолцооны дагуу сонгуулийн тойрогт авсан саналыг гээхгүй байх зорилготой.² Холимог тогтолцоогоор сонгогчид тодорхой нэгэн нэр дэвшигчид санал өгөх бус улс төрийн намын төлөө санал өгөх бөгөөд тус тогтолцоо нь хоёр үндсэн хэлбэртэй. Нэгдүгээрт, намын жагсаалтаар санал хураах хувь тэнцүүлсэн тогтолцоог олонхийн тогтолцоогоор дамжуулан суудалад шилжүүлэх “холимог мандаттай хувь тэнцүүлэх хувилбар”, хоёрдугаарт, хувь тэнцүүлэх болон олонхийн тогтолцоог тус тусад нь салангид байдлаар хэрэглэн сонгууль явуулдаг “параллель хувилбар (parallel)” юм.³ Холимог хувь тэнцүүлсэн хувилбараар нэгдүгээрт намын жагсаалтаар хувь тэнцүүлэх тогтолцоог, хоёрдугаарт нь мажоритар тогтолцоотой уялдуулан ашигладаг. Ингэснээр мажоритар тогтолцооны санал гээгдэх сул талыг хувь тэнцүүлэх тогтолцоогоор нөхдөг.

Энэ тогтолцоо нь 1/ сонгогчдын саналын үнэ цэнийг хамгаалах, 2/ улс төрийн цөөнх болох жижиг нам парламентад суудал авах боломжийг нэмэгдүүлэх, 3/ нэг намын засаглалаас ангид байж улс төрийн намын хөгжлийг нэмэгдүүлэн олон намын тогтолцоог бий болгосноор улс төрийн олон ургальч үзлийг төлөвшүүлэх давуу талтай.⁴ Нөгөө талаас, 1/ парламент дахь олон намын төлөөлөл нь улс төрийн шийдвэр гаргах явцад харилцан ойлголцолд хүрэхэд бэрхшээл үүсгэх, 2/ сонгогчид тодорхой нэгэн нэр дэвшигч бус намд санал өгдөг тул сонгогчийг төлөөлөн парламентад сонгогдох нэр дэвшигч тодорхойгүй байдаг зэрэг сул талтай.⁵ Үүнээс гадна парламентад сонгогдох нэр дэвшигчийг намаас дэвшүүлдэг тул улс төрийн нам дахь ардчилалтай холбоотой бэрхшээл үүсгэдэг.⁶

Эдийн Засгийн Хамтын Ажиллагаа, Хөгжлийн Байгууллагын гишүүн 37 улсын 5 /Америкийн Нэгдсэн Улс, Англи, Франц, Канад, Австрали/ нь сонгуулийн

¹ Д.Гангабаатар, Үндсэн хуулийн эрх зүй, МУИС Пресс хэвлэлийн газар, 2019, 206 тал.

² Д.Гангабаатар, Үндсэн хуулийн эрх зүйн удиртгал, Адмон, 2012, 141 тал.

³ Д.Гангабаатар, Үндсэн хуулийн эрх зүй, МУИС Пресс хэвлэлийн газар, 2019, 216 тал.

⁴ 석낙인, 헌법학, 법문사, 2021, 170 면.

⁵ Ч.Энхбаатар, Үндсэн хуулийн эрх зүй, Адмон, 2007, 172 тал.

⁶ 이부하, 민주적 선거를 위한 선거제도 개편, 피앤씨미디어, 2015, 163 면.

олонхийн тогтолцоог хэрэглэдэг бол хувь тэнцүүлэх тогтолцоог 24 /Швед, Нидерланд г.м/ улс, холимог тогтолцоог 8 /Япон, Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс, Бүгд Найрамдах Солонгос Улс г.м/ улс хэрэгжүүлж байна.⁷

Япон Улс нэг мандаттай олонхийн тогтолцоо болон намын жагсаалтад суурилсан хувь тэнцүүлэх тогтолцооны холимог загварыг хэрэгжүүлдэг. Сонгуулийн хуулиар намын жагсаалтад нэр дэвшигчийг эрэмбэ дараалалд оруулалгүй ижил түвшинд жагсаах боломжийг олгон нэг мандат бүхий тойрогт ялагч тодорсны дараа тухайн тойрогт ялагдал хүлээсэн нэр дэвшигчид авсан саналынхаа тоогоор намын жагсаалтад эрэмбэлэгдэнэ.⁸ Учир нь олонхийн тойрогт өрсөлдөж буй нэр дэвшигч намын жагсаалтад давхар нэрээ оруулах боломжтой байдаг. Мөн олонхийн тойргоос сонгогдох гишүүн, хувь тэнцүүлэх аргаар сонгогдох гишүүний тоог хуулиар тогтоосон байна.

Монгол Улсын хувьд Монгол Улсын Их Хурлын /цаашид УИХ/ нийт 8 удаагийн сонгуулийн 7 нь мажоритар /1996, 2000, 2004, 2016 онуудад 1 мандаттай 76 тойрог, 1992, 2008, 2020 онуудад олон мандаттай томсгосон тойргоор/ тогтолцоогоор, 1 буюу 2012 оны УИХ-ын ээлжит сонгуулийг холимог тогтолцоогоор /48 мандаттай 28 тойрог, 28 мандаттай пропорциональ/ зохион байгуулж байсан. Мажоритар тогтолцоогоор явуулсан 7 удаагийн сонгуулийн үр дүнд сонгогчдын саналын тодорхой хувь гээгдэх, улс төрийн жижиг нам, эвсэл парламентад сонгогчдоо төлөөлөх боломж хязгаарлагдах зэрэг сөрөг үр дагавар бүхий бодит байдал үүссэн.

2.2. Гадаад улсад байгаа иргэн сонгуульд оролцож, санал өгөх талаар

Гадаад улсад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэн гэдэгт Монгол Улсын иргэншилтэй, сонгуулийн насанд хүрсэн иргэнийг ойлгоно. Эдгээр иргэдийн сонгох эрхийг хэрхэн хангах асуудлыг бодлогын түвшинд зохицуулдаг бөгөөд гадаадад байгаа Монгол Улсын иргэдийн сонгох эрхийг хангах нь төрийн үүрэг юм.⁹ Сүүлийн жилүүдэд гадны оронд хөдөлмөрлөх, суралцах зэрэг шалтгаанаар гадаадад оршин суух иргэдийн тоо өссөөр байна. Тэдгээр иргэдийн сонгох эрхийг хангаж, улс төрийн шийдвэр гаргах боломжоор тэгш хангах шаардлагатай. Гадаад улсад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэнийг сонгуульд оролцуулах ажиллагааг тодорхой шалтгааны улмаас сонгуулийн өдөр Монгол Улс дахь сонгуулийн санал авах байранд өөрийн саналаа өгөх боломжгүй нөхцөл байдалд хэрэгжүүлдэг.

Гадаадад санал хураалт явуулах хэд хэдэн арга бий. Сонгуулийн байранд биечлэн санал авах, шуудангаар санал авах, итгэмжлэлээр санал авах /сонгогч өөрийн биеэр сонгуулийн байранд хүрэлцэн ирэх боломжгүй тохиолдолд өөрийн

⁷ Хөгжсөн улсуудад хувь тэнцүүлсэн тогтолцоо байхгүй юу?

https://news.ibtv.co.kr/article/article.aspx?news_id=NB11781594 Сүүлд үзсэн огноо:2023.03.18

⁸ Д.Гангабаатар, Үндсэн хуулийн эрх зүйн удиртгал, Адмон, 2012, 145 тал.

⁹ Jeong, Kuk Won, Wahlberechtigung des Volke im Ausland und Reform des Wahlgesetzes (재외국민 선거권부여와 공직선거법 개정안에 관한 검토), Korea Public Land Law Association, Public Land Law Review, Vol. 43 No 3, 2009, p.554.

итгэмжлэгдсэн төлөөлөгчөөр дамжуулан санал өгөх/, цахимаар санал авах /сонгогч интернэт, хувийн дижитал туслах (PDA), гар утас ашиглан сонгуулийн байранд биечлэн очихгүй зайнаас санал өгөх/ зэрэг аргыг нэрлэж болно.

Хүснэгт 1. Дэлхийн 216 улсад гадаадад байгаа өөрийн улсын иргэдийн сонгох эрхийг хангах зорилгоор дээрх ажиллагааг хэрэгжүүлж байна.

№	Тивийн нэр	Гадаад улсад байгаа иргэний санал хураалтыг зохион байгуулахыг зөвшөөрсөн улсын тоо ¹⁰
1.	Африк	55
2.	Америк	44
3.	Ази	48
4.	Европ	51
5.	Далайн бүс нутаг	18
Нийт		216

Эдийн Засгийн Хамтын Ажиллагаа, Хөгжлийн Байгууллагын 34 улсын 23 нь сонгуулийн саналыг шуудангаар хүлээн авах аргыг хэрэглэдэг бөгөөд үүнээс Канад, Австрали, Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс гэх мэт 11 улс зөвхөн шуудангаар санал авдаг бол Эстони, Бельги гэх мэт 12 улс шуудангаар санал авах аргаас гадна сонгуулийн байранд санал авах, итгэмжлэл, цахимаар санал авах аргуудыг хослуулан хэрэглэдэг.¹¹

Герман Улс сонгуулийн санал авах өдрөөс 6 сарын өмнө элчин сайдын яам, консулын газрын албан ёсны вэб сайт, гадаад дахь соёл, худалдаа, шашны байгууллагаар дамжуулан сонгуулийн мэдээлэл, сурталчилгааг хийж сонгогчоос хүсэлт ирсэн тохиолдолд улс төрийн нам, нэр дэвшигчийн мөрийн хөтөлбөрийг имэйлээр илгээдэг бол Итали, Франц улс хаяг нь тогтоогдсон сонгогчдод гэрийн хаягаар сонгуулийн сурталчилгааны материалыг шуудангаар илгээх гэх мэт арга хэмжээг хэрэгжүүлдэг байна. Гадаадад сонгуулийн үйл ажиллагааг зохион байгуулах нь иргэдийн сонгох эрхийг хангах, сонгуулийн ирцийг нэмэгдүүлэх давуу талтай ч гадны улс бүрийн цагийн зөрөөнөөс үүдэн сонгуулийг нэгэн цагт хийх боломж хязгаарлагдмал байдгаас гадна саналын хуудасны аюулгүй байдлыг хэрхэн хангах гэх мэт асуудал үүсдэг.

Мөн Ерөнхийлөгчийн сонгууль, УИХ-н сонгууль, орон нутгийн сонгуулийг улс бүр ялгаатай байдлаар зохион байгуулдаг. Жишээлбэл, БНСУ нь Ерөнхийлөгчийн

¹⁰ International IDEA Voting from Abroad database, <https://www.idea.int/data-tools/world-view/52> Сүүлд үзсэн огноо:2023.03.18

¹¹ 김총갑, 20 대 국회의원 재외국민선거 투표율 분석과 향후 과제, 국회입법조사처, 이슈와 논점 제 1151 호, 2016.

болон орон нутгийн сонгуулийг гадаадад зохион байгуулдаг бөгөөд сүүлийн үед УИХ-ын сонгуулийг гадаадад зохион байгуулах ингэхдээ намын жагсаалтаар сонгууль өгөх бус тойрогт санал авах эрх зүйн орчныг бүрдүүлж байна. Харин Итали Улс Ерөнхийлөгчийн сонгууль, УИХ-ын сонгууль, орон нутгийн сонгуулийг гадаадад зохион байгуулдаг бөгөөд сонгуулийн 4 тойрог байгуулсан байна.¹²

Монгол Улсын хувьд ардчилсан Үндсэн хууль батлагдсанаас хойш УИХ-ын сонгуулийг 8 удаа хийж байснаас 2012 онд нэг удаа, Ерөнхийлөгчийн сонгуулиар 3 удаа гадаадад байгаа иргэдийг оролцуулжээ.

2.3. Урьдчилан санал авах ажиллагааны талаар

Гадаадын дийлэнх улс орон сонгуулийн ирцийг нэмэгдүүлэх зорилгоор иргэдийн аятай тухтай байдлыг хангах талаар анхаарч сонгуулийн тогтолцооны өөрчлөлт хийж байна. Шуудан, цахим харилцааг ашиглан санал авахаас гадна зөөврийн санал хураалт, урьдчилан санал авах гэх мэт аргаар иргэдийн улс төрийн оролцоог нэмэгдүүлэх бодлого баримталж байна.

Урьдчилан санал авах тогтолцоо (Early Voting) нь сонгогчийн хувийн нөхцөл байдлаас шалтгаалан сонгуулийн өдөр санал өгөх боломжгүй болсон тохиолдолд урьдчилан санал авах ажиллагааг ойлгоно. Энэхүү тогтолцоо нь сонгогчийн үүднээс сонгох эрхийг хангахын сацуу тэдний цаг хугацаа, эдийн засгийн зардлыг хэмнэснээр сонгуулийн ирцийг бүрдүүлэх боломжийг бий болгодог давуу талтай.¹³ Улс бүр өөрийн онцлогт тохирсон хувилбарыг хэрэгжүүлж байна.

Тухайлбал, Япон Улс сонгогчдын аятай байдлыг бүрдүүлж сонгуулийн ирцийг сайжруулахын тулд сонгуулийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулж сонгуулийн санал хураалтын өдөр зарлагдсаны дараах өдрөөс санал хураах өдрийн өмнөх өдөр хүртэлх хугацаанд урьдчилан санал авахаар зохицуулалт оруулсан бөгөөд ингэхдээ сонгогчдын ажил эхлэх, тарах цагийг харгалзан цагийг уян хатан байдлаар тааруулж, санал авах байрыг нийтээр үйлчлүүлэх төрийн үйлчилгээний байгууламж, их сургууль, ахлах сургууль, томоохон худалдааны төвүүдэд байрлуулж иргэдийн оролцоог хангахаар хуульдаа тусгасан байна.

БНСУ-д сонгогчдын аятай байдал, сонгуулийн оролцоог нэмэгдүүлэх үүднээс урьдчилан санал авах тогтолцоог хэрэгжүүлдэг. Иргэд урьдчилан санал өгөхийн тулд урьдчилан бүртгэл хийлгэх шаардлагагүйгээр өөрт хамгийн ойр саналын байранд очиж санал өгөх боломжтой. Өөрөөр хэлбэл, сонгогчийн нэгдсэн бүртгэлийн системийг ашиглан сонгогч заавал өөрийн бүртгэлтэй сонгуулийн тойрогт сонгууль өгөх шаардлагагүй өөрт хамгийн ойр санал авах байранд санал өгөх боломжоор хангасан нь бусад улсаас онцлогтой. Урьдчилан санал авах өдөр

¹² Jong Bub Kim, Policies Direction and their Contents for Institutional Improvement of Voting from Abroad, Election Research Review, The Korean Association of Electoral Studies, 2012, p. 105.

¹³ 윤기쁨, 엄기훈, 사전 투표제가 새로운 유권자의 투표참여를 동원하였는가?: 제 6 회 지방선거에 대한 경험적 분석, 미래정치연구소, 미래정치연구 제 6 권, 2016, 39 면.

нь сонгуулийн санал хураах өдрөөс 5 хоногийн өмнө эхэлж хоёр хоногийн өмнө дуусах ба амралтын өдрүүдэд өглөө 9 цагаас 17 цаг хүртэл, ажлын өдрүүдэд өглөө 8 цаг 30 минутаас 16 цаг 30 минут хүртэл санал авдаг. БНСУ-ын урьдчилан санал өгсөн сонгогчдыг судлан үзвэл өөр газар оршин суудаг 19-20 насны цэрэг, оюутан, 50-с дээш насны иргэдийн оролцоо хамгийн өндөр байна.

Урьдчилсан санал хураалтад хувийн шалтгаан, сонгуулийн өдөр албан ажилтай, урьдчилан санал авах байр ойролцоо байсан, сонгуулийн өдрийг өөрийн амралтын өдөр болгон ашиглахыг хүссэн гэх шалтгаанаар оролцдог байна.¹⁴ Мөн энэхүү ажиллагаа нь улсын төсвөөс гарах сонгуулийн зардлыг нэмэгдүүлдэг ч сонгогчийн цаг хугацааг хэмнэх, орон зайн хувьд гарах зардлыг хэмнэж сонгуулийн оролцоог нэмэгдүүлдэг. Гэхдээ сонгуулийн сурталчилгаа дуусаагүй байхад нэр дэвшигчийг сонгодог учир тухайн нэр дэвшигчийн талаар мэдээлэл дутмаг авах мөн урьдчилан санал өгсөн өдрөөс хойш сонгуулийн санал хураах өдөр хүртэлх хугацаанд нэр дэвшигч "нэрээ буцаан татах" тохиолдолд сонгогчийн санал "үнэгүйдэх" эрсдэлтэй байдаг.¹⁵

¹⁴ 가상준, 사전투표제는 투표율을 제고하는가?, 한국정당학회, 정당학회보 15 권 제 1 호, 2016, 19 면.

¹⁵ Lee, Kong Joo, Research on problems of advance voting and its counterplan, Korean Constitutional Law Association, Constitutional Law Review 26, 2020, p.174.

III. ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ҮР НӨЛӨӨГ ҮНЭЛСЭН БАЙДАЛ

3.1. Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийг холимог тогтолцоогоор зохион байгуулахтай холбоотой зохицуулалт

УИХ-н сонгуулийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөлд УИХ-н сонгуулийг холимог тогтолцоогоор зохион байгуулахтай холбоотой зохицуулалт тусгажээ. Үүнд:

4.3.1. Монгол Улсын Их Хурлын 38 гишүүнийг энэ хуульд заасны дагуу байгуулагдсан сонгуулийн тойргоос;
4.3.2. Монгол Улсын Их Хурлын 38 гишүүнийг энэ хуульд заасны дагуу сонгуульд оролцохоор бүртгүүлсэн нам, эвслийн нэр дэвшигчдийн жагсаалтаас.
11.2. Энэ хуулийн 4.3.1-д заасны дагуу Улсын Их Хурлын гишүүнийг сонгох нутаг дэвсгэр нь сонгуулийн тойрогт хуваагдана.
30.1. Нам, эвсэл нь 38-аас илүүгүй хүнийг энэ хуульд заасны дагуу байгуулагдсан сонгуулийн тойрогт, 38-аас илүүгүй хүнийг жагсаалтаар тус тус нэр дэвшүүлнэ.
30.3. Нам, эвсэл жагсаалтаар нэр дэвшүүлэхдээ 2:1 хүйсийн харьцааг үндэслэн нэр дэвшигчдийг дараалалд оруулна.
30.4. Нам, эвсэл жагсаалтаар нэр дэвшүүлэхдээ 3:1 хүйсийн харьцаатай жагсаалтын дарааллыг үндэслэн нэр дэвшүүлнэ.
74.2.3. Энэ хуулийн 74.2.2-т заасныг үндэслэн бүх нам, эвслийн авсан нийт саналын 3 буюу түүнээс дээш хувийн санал авсан нам, эвслийг авсан саналын хувиар нь дараалалд оруулан жагсаалт гаргана.

3.1.1. “Зорилгод хүрэх байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал

Үндсэн хуульд Монгол Улсын иргэн нь “шууд буюу төлөөлөгчдийн байгууллагаараа уламжлан төрийг удирдах хэрэгт оролцох, төрийн байгууллагад сонгох, сонгогдох эрхтэй” хэмээн заасан. Энэхүү заалтад тулгуурлан “Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийг зохион байгуулж явуулах үндсэн зарчим, журмыг тодорхойлж, түүнтэй холбогдсон харилцааг зохицуулах, Монгол Улсын иргэний сонгох, сонгогдох эрхийг хангах” зорилгоор УИХ-ын сонгуулийн тухай хуулийг 2019 онд шинэчлэн баталсан байна.¹⁶

Олон улсын эрх зүйд “сонгох, сонгогдох эрх нь иргэний улс төрийн эрх” хэмээн тодорхойлдог. Энэ ч утгаараа Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглалын 21 дүгээр зүйл¹⁷, Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактын 25

¹⁶ Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хууль.

¹⁷ Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал, 21 дүгээр зүйл,

1. Хүн бүр улсаа удирдахад шууд буюу чөлөөтэй сонгосон төлөөлөгчдөөрөө уламжлан оролцох эрхтэй.

2. Хүн бүр улсдаа төрийн алба хаших тэгш эрхтэй.

3. Ард түмний хүсэл зориг бол засгийн эрх мэдлийн үндэс байх ёстой. Энэ хүсэл зориг нь сонгуулийн бүх нийтийн тэгш эрхийн үндсэн дээр саналыг нууцаар хураах буюу саналаа чөлөөтэй гаргах явдлыг хангахуйц өөр адил чанартай хэлбэрийг ашиглах замаар явуулж байвал зохих

дугаар зүйлд сонгох, сонгогдох эрхийг баталгаажуулсан.¹⁸

Сонгуулийн холимог тогтолцоог УИХ-н сонгуульд нэвтрүүлэх хэрэгцээ, шаардлагын хувьд:

Нэг. 1990 оноос хойш сонгуулийн мажоритар тогтолцоог ашиглаж байгаа боловч мажоритар тогтолцооны сул тал болох санал гээгдэх, улс төрийн жижиг нам парламентад суудал авч чадахгүй байх, улмаар улс төрийн цөөнхийн оролцоог хангаж чадахгүйд хүрэх гэх мэт тогтолцооны гажуудал гарсаар байна. УИХ-н 2000 оны ээлжит сонгуульд нийт 16 хувь буюу 190 мянган сонгогчийн санал гээгдсэн нь 10 тойргийн сонгогчийн тоотой тэнцэх юм. Мөн бусад оронтой харьцуулахад суудал-саналын харьцааны алдагдал маш өндөр байгаа бөгөөд Улсын Их Хурал дахь намуудын харьцааг тэнцвэргүй байдалд хүргэж байна.¹⁹ УИХ-н сонгуулийг нийт 8 удаа зохион байгуулсан бөгөөд үүний 7 нь мажоритар /1996, 2000, 2004, 2016 онуудад 1 мандаттай 76 тойрог, 1992, 2008, 2020 онуудад олон мандаттай томсгосон тойргоор/ тогтолцоогоор, 2012 оны УИХ-н ээлжит сонгуулийг сонгуулийн хосолсон тогтоолоор /48 мандаттай 28 тойрог, 28 мандаттай пропорциональ/ тус тус зохион байгуулсан.

Өмнөх жилүүдэд хэрэглэсэн 7 удаагийн мажоритар тогтолцоогоор зохион байгуулсан сонгуулийн дүнд сонгогчдын санал гээгдэж ирсэн. Манай улс санал гээгдэх хүрээнд авч үзвэл сонгуулийн хуулиар олонхийн зарчмын хамгийн сул (муу) хувилбарыг авч хэрэглэсэн. Тодруулбал, УИХ-н 2020 оны ээлжит сонгуулийн 26 дугаар тойрогт нэр дэвшигч нийт сонгогчийн 26.16 хувийн санал, УИХ-н 2020 оны ээлжит 29 дүгээр тойрогт нэр дэвшигч нийт сонгогчийн 27.47 хувийн саналаар Улсын Их Хурлын гишүүн болжээ. Өөрөөр хэлбэл УИХ-н 2020 оны ээлжит сонгуулийн 26 дугаар тойрогт 73.84 санал, УИХ-н 2020 оны ээлжит сонгуулийн 29 дүгээр тойрогт 72.53 сонгогчийн санал гээгджээ.²⁰ Дахин тодруулахад, УИХ-н 2020 оны ээлжит сонгуульд Монгол Улсын сонгуулийн эрх бүхий 2 сая 3 мянга 969 иргэн нэрсийн жагсаалтад бүртгэгдсэнээс 1 сая 475 мянга 780 нь буюу сонгогчдын 73.6 хувь нь сонгуульд оролцож саналаа өгсөн. Уг сонгууль нь 2000 оноос хойшхи хамгийн өндөр ирцтэй сонгууль болсон хэмээн Сонгуулийн Ерөнхий Хорооноос мэдээлсэн. Түүнчлэн УИХ-н 2020 оны ээлжит сонгуульд нийт сонгогчдын 45 хувийн саналыг авсан улс төрийн нам парламентын суудлын 81.6 хувийг авчээ. УИХ-н 2016 оны ээлжит сонгуулиар нийт сонгогчдын 44 орчим хувь нь МАН-ын, 33 хувь

тогтмол, хуурамч бус сонгуулиар илрэлээ олно.

¹⁸ Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт 25 дугаар зүйл
Иргэн бүр 2 дугаар зүйлд дурдсан аливаа алагчилалгүйгээр болон үндэслэлгүй хязгаарлалтгүйгээр дараахь эрх, боломжийг эдэлнэ:

(а) төрийн хэргийг явуулахад шууд болон чөлөөтэй сонгосон төлөөлөгчдөөрөө уламжлан оролцох;
(б) сонгуулийн бүх нийтийн тэгш эрхийн үндсэн дээр саналыг нууцаар хурааж, сонгогчид жинхэнэ хүсэл зоригоо чөлөөтэй илэрхийлэх боломжийг баталгаажуулсан, жинхэнэ ёсоор тогтмол явагддаг сонгуульд сонгох буюу сонгогдох;

(с) тэгш эрхийн ерөнхий нөхцөлтэйгээр улсдаа төрийн алба хаших.

¹⁹ О.Мөнхсайхан, Монгол Улс дахь хүний эрхийн төлөв байдал, тулгамдсан асуудал шийдэл, УБ, 2020, 161 дэх тал.

²⁰ Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн дүн, Сонгуулийн Ерөнхий Хороо, 2022 он.

нь АН-ын нэр дэвшигчдийг дэмжсэн гэсэн дүн гарсан боловч УИХ-ын суудал хуваарилахад МАН-д 65, АН-д 9 суудал оногджээ. Энэ байдлаас үүдэн эрдэмтэн, судлаачид мажоритар тогтолцоог хувь тэнцүүлсэн тогтолцоотой уялдуулан сонгуулийн холимог тогтолцоог нэвтрүүлэх шаардлагыг дурдсаар ирсэн.

Хоёр. Сонгуулийн мажоритар тогтолцооны сул тал буюу Улсын Их Хурлын гишүүд улс орны хөгжил, бодлогын асуудлаас илүүтэйгээр сонгогдсон тойрогтоо хамааралтай байдлаар чиглэсэн бодлого, шийдвэрт хандах нь давамгайлах болсон. Үүнээс шалтгаалан үндэсний хэмжээний бодлого тодорхойлох, томоохон төсөл, хөтөлбөр хэрэгжүүлэхэд тойргийн сэтгэлгээний давамгайллаас шалтгаалан хүндрэлүүд үүссээр байна. Иймд нэг талаар сонгуулийн тогтолцоог үндэсний нийтлэг сонирхлыг хангаж чадахуйц хэлбэрээр шинэчлэх, нөгөө талаар УИХ-ын бодлого тодорхойлох чадавхыг дээшлүүлэх зорилтын хүрээнд өөрчлөлт хийх зайлшгүй шаардлагатай.²¹

Сонгуулийн холимог тогтолцоо нь сонгуулийн олонхийн болон хувь тэнцүүлэх тогтолцооны давуу талуудыг нэгтгэх зорилготой. Сонгуулийн холимог тогтолцоо нь үндсэн хоёр хувилбартай байдаг. Нэгдүгээрт, олонхийн тогтолцооны дагуу явагдсан тойрогт ямар үр дүн гарснаас хувь тэнцүүлсэн тогтолцооны дагуу суудал хуваарилдаг “холимог мандаттай хувь тэнцүүлэх хувилбар”, хоёрдугаарт, хувь тэнцүүлэх болон олонхийн тогтолцоог тус тусад нь салангид байдлаар хэрэглэн сонгууль явуулдаг “параллель хувилбар (parallel)” юм. Өөрөөр хэлбэл, холимог мандаттай хувь тэнцүүлэх хувилбар нь мажоритар тогтолцооны сул тал болох улс төрийн томоохон намын ноёрхол тогтох, сонгогчдын санал гээгдэх байдлыг нөхдөг бол параллель хувилбар нь сонгуулийн гээгдсэн саналыг нөхөхийг зорьдоггүй харин хувь тэнцүүлэх тогтолцоо хангалттай суудал хуваарилсан тохилдолд тойрогт суудалгүй хоцорсон жижиг нам, эвсэл хувь тэнцүүлэх тогтолцоогоор суудалтай болох боломжийг бий болгодог.²²

Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн 4.3.1 дэх хэсэгт “УИХ-ын 38 гишүүнийг энэ хуульд заасны дагуу байгуулагдсан сонгуулийн тойргоос”, 4.3.2 дахь хэсэгт “УИХ-ын 38 гишүүнийг энэ хуульд заасны дагуу сонгуульд оролцохоор бүртгүүлсэн нам, эвслийн нэр дэвшигчдийн жагсаалтаас” сонгохоор тусгажээ. Өөрөөр хэлбэл, тойргийн сонгууль болон намын жагсаалтын сонгуулийг зэрэг хийж байгаа хэлбэр бөгөөд онолын хувьд холимог тогтолцооны “параллель хувилбар”-ыг ашиглажээ.

Хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах үндэслэл нь:²³

- Сонгуулийн мажоритар тогтолцооны сул тал болох УИХ-ын гишүүд улс орны хөгжил, бодлогын асуудлаас илүүтэйгээр сонгогдсон тойрогтоо хамааралтай байдлаар бодлого, шийдвэрт хандах хандлага;

²¹ УИХ-ын сонгуулийн тухай хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн үзэл баримтлал.

²² Д.Гангабаатар, Үндсэн хуулийн эрх зүй, МУИС Пресс хэвлэлийн газар, 2019, 218-219 тал.

²³ УИХ-ын сонгуулийн тухай хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн үзэл баримтлал.

- Үүнээс шалтгаалан үндэсний хэмжээний бодлого тодорхойлох, томоохон төсөл, хөтөлбөр хэрэгжүүлэхэд тойргийн сэтгэлгээний давамгайлах явдал юм.

Хуулийн төслийн үндэслэлийг авч үзвэл, мажоритар тогтолцооны сул талаас үүдэн УИХ-ын гишүүдийн “тойргийн сэтгэлгээ” давамгайлж байна гэж үзэх нь учир дутагдалтай. Учир нь УИХ-ын гишүүн өөрийн сонгогдсон тойргийн сонгогчдыг төлөөлж, тэдний эрх ашгийн төлөө улсын бодлогод оролцох үүрэг хүлээдэг.. Мажоритар тогтолцооны гол сул тал бол сонгогчдын сонгуулийн саналыг гээгдүүлэх, улс төрийн жижиг нам, эвсэл сонгуульд ялалт байгуулах магадлал бага,²⁴ сонгуульд улс төрийн нам, эвсэл сонгуулийн хөтөлбөрөөр өрсөлдөх бус ямар намын хэн бэ гэдгээр нь санал өгөх магадлал өндөр зэрэг юм.²⁵ Иймд “тойргийн сэтгэлгээ”-ний асуудал нь мажоритар тогтолцооноос үүссэн гэхээс илүүтэй нэгдсэн бодлого чиглэлээр ханган, нэгтгэн ажиллах Засгийн газрын бодлогын асуудал юм. Гэсэн хэдий ч уг хуулийн төслийн дагуу УИХ-ын гишүүний 38 гишүүнийг намын жагсаалтаар сонгох нь гишүүн орон нутгийн тойргийн сонгогчдыг төлөөлөх бус нийт сонгогчдын төлөөлнө гэсэн утгаараа “тойргийн сэтгэлгээ”-г бууруулах ач холбогдолтой. Энэ удаагийн хуулийн төслөөр хувь тэнцүүлэх параллель тогтолцоог нэвтрүүлж буй явдал нь мажоритар тогтолцооны сул тал болох сонгогчдын санал гээгдэх асуудлыг шийдвэрлэж чадахгүй ч хуулийн төслийн үзэл баримтлалд нийцэж байна.

Дүгнэвэл сонгуулийн мажоритар тогтолцооны хувь тэнцүүлэх тогтолцоотой хослуулах нь зөв. Харин холимог тогтолцооны параллель хувилбарыг сонгох нь сонгогчдын санал гээгдэх үзэгдлийг бууруулахад шууд нөлөө үзүүлэхгүй. Эсрэгээрээ жижиг намуудад боломж олгох нэрийдлээр томоохон нам тойрог болон нэрийн жагсаалтаар мажоритарийн санал авахад хүргэж болзошгүй.

Иймд хуулийн төсөлд холимог тогтолцооны “Холимог мандаттай хувь тэнцүүлэх хувилбар”-ыг ашиглах нь зүйтэй. “Холимог мандаттай хувь тэнцүүлэх хувилбар”-ыг ашигласнаар хувь тэнцүүлэх тогтолцооны давуу тал, нутаг дэвсгэрийн иргэдийн төлөөллийг парламентад бий болгох, цаашлаад сонгогчийн санал гээгдэх үзэгдлийг нөхөх боломжтой. Үүний тулд хуулийн төслийн 29.7-д заасан “Тойрогт нэр дэвшигч нь жагсаалтаар нэр дэвшихийг хориглоно” гэх заалтыг өөрчлөх эсхүл хасах шаардлагатай гэж үзлээ.

3.1.2. “Практикт хэрэгжих боломж” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал

Сонгуулийн холимог тогтолцоонд тойрог хуваах тухайд /Хуулийн төслийн 4.3.1, 11.2/

²⁴ 성낙인, 헌법학, 법문사, 20218 168 면.

²⁵ Д.Гангабаатар, Үндсэн хуулийн эрх зүй, МУИС Пресс хэвлэлийн газар, 2019, 211 тал.

Сонгох эрхтэй холбоотой хамгийн чухал асуудлын нэг бол Үндсэн хуулийн 14.1, 16.9, Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглалын 21, Иргэний болон Улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактын 25 дугаар зүйл заасан тэгш сонгох эрх юм. 2000 болон түүнээс хойшхи парламентын сонгуулиар УИХ-ын гишүүний суудлыг сонгуулийн тойрогт хуваахдаа хүн амын өсөлт, шилжилт хөдөлгөөнийг тусгахгүй, тэнцвэртэй төлөөллийг хангахгүй байгаагаас тэгш сонгох эрх зөрчигдсөн гэж үзжээ.²⁶

Тухайлбал, Нийслэлийн мандатын тоо хүн амын тоотой харьцуулахад цөөн байгаа нь Нийслэлийн иргэдийн санал үнэгүйдэхэд хүргэж, орон нутагт давуу байдал олгосон хэвээр байна.²⁷ 2020 оны УИХ-ын сонгуулиар сонгуулийн тойргууд дахь сонгогчийн тооны харьцаа хэт зөрүүтэй учраас тэгш сонгох эрх бүрэн хангагдаагүй байгааг олон улсын судалгаанд тэмдэглэжээ.²⁸ Жишээлбэл, 2020 оны УИХ-ын сонгуулиар нэг мандатад ногдох сонгогчдын тоо 18-р тойрогт 16,552, 22-р тойрогт 55,032 байсан нь саналын жингийн зөрүү 3.3 дахин ялгаатай болгожээ. Мөн Улаанбаатар хотод улсын нийт хүн амын тал орчим хувь оршин суудаг боловч тус хотод УИХ-ын гишүүний суудлын гуравны нэгээс бага суудал оногдсон байна.²⁹ Дээрхээс үзвэл, сонгуулийн тогтолцоонд тойрог хуваах нь чухал ач холбогдолтой болох нь харагдаж байна.

Иймд УИХ-ын сонгуулийн тойргийг хуваахдаа тойрог тутамд оногдох сонгогчийн тооны улсын дунджаас 10 хувиас илүүгүй байх, онцгой нөхцөл байдлаас бусад тохиолдолд 15 хувиас хэтрэхгүй байх, Улаанбаатар хотын хүн амд тохируулан мандах олгохыг хуулийн төсөлд оруулах шаардлагатай.

Нэр дэвшигчийн нэрийн жагсаалтын тухайд /Хуулийн төслийн 4.3.2, 30.1, 30.3, 30.4, 74.2/

Сонгуулийн холимог мандаттай хувь тэнцүүлэх хувилбарт зарчмын шинжтэй хэд хэд чухал асуудал хөндөгддөг. Тодруулбал, босго оноо (the threshold), нэрсийн жагсаалтын нээлттэй, хаалттай болон чөлөөт жагсаалтын (open, closed, and free list) зэргийг дурдаж болно.³⁰

Хувь тэнцүүлэх тогтолцооны дийлэнх нь хаалттай жагсаалт буюу жагсаалтаар сонгогдох нэр дэвшигчдийн дарааллыг нам нь тогтоох хандлагатай байна. Энэ нөхцөлд сонгогчид тухайн намаас сонгогдох төлөөлөгч хэн байхыг урьдчилан мэдэх боломжгүй бөгөөд нэг үгээр хэлбэл сонгогчийн мэдэх эрхийг хэт

²⁶ О. Мөнхсайхан, Цэцийн шийдвэрт хийсэн дүн шинжилгээ (1993), Эрх зүйн сэтгүүл, №36, 137-188 дахь тал.

²⁷ О. Мөнхсайхан, Монгол Улс дахь хүний эрхийн төлөв байдал, тулгамдсан асуудал, 164 дэх тал.

²⁸ Д.Энхцэцэг, Монгол Улсын Их Хурлын сонгууль 2020, сонгох, сонгогдох эрхийн хэрэгжилт болон бусад анхаарал татсан асуудал, Нээлттэй нийгэм форум, 2020, 2 дахь тал.

²⁹ О. Мөнхсайхан, Монгол Улс дахь хүний эрхийн төлөв байдал, тулгамдсан асуудал, 165 дахь тал.

³⁰ Electoral System Design, The New International IDEA Handbook, 2010,

<https://www.idea.int/sites/default/files/publications/electoral-system-design-the-new-international-idea-handbook.pdf>. Сүүлд үзсэн огноо:2023.03.18

хязгаарладаг сул талтай. Харин нээлттэй нэрсийн жагсаалтын хувьд сонгогч хэдийгээр намыг сонгож буй боловч тухайн намаас хэн гарах вэ гэдэг талаар урьдчилан таамаглах боломжтой байдаг. Баруун Европын зарим орнууд намын нээлттэй жагсаалт хэрэглэдэг нь сонгогчид дан ганц намд төдийгүй тухайн намаас нэр дэвшсэн хүнд санал өгөх боломж олгодог. Нээлттэй жагсаалттай орнуудын ихэнхэд нь сонгогч нэр дэвшигчийн төлөө саналаа өгөх эсхүл намын төлөө саналаа өгөх нь сонгогчийн үзэмжийн асуудал байдаг.

Чөлөөт жагсаалт нь нээлттэй жагсаалт дээр нэмэлт нөхцөл хэрэглэсэн хувилбар гэж хэлж болно. Люксембург, Швейцар улсуудад сонгогчид мандатын тоогоор санал өгдөг бөгөөд саналаа нэг намын жагсаалтад байгаа нэр дэвшигчдэд хуваан өгөх эсхүл хэд хэдэн намын нэр дэвшигчдэд өгөх боломжтой.

Хуулийн төслийн 4.3.2, 30.1, 30.1, 30.4 74.2 дахь заалтыг харвал нэрсийн жагсаалтыг хаалттай эсхүл нээлттэй байх талаар тодорхой тусгаагүй байна. Тодруулбал, 4.3.2, 30.1, 30.1, 30.4 дэх заалтад “жагсаалт” гэж оруулсан бол, 74.2-д “нээлттэй жагсаалт” гэсэн нэр томъёог ашиглажээ. Иймд хуулийн төсөлд нэр дэвшигчийн нэрсийн жагсаалтыг хэрхэн гаргах талаар нарийвчлан тусгах шаардлагатай.

Хэрвээ намын жагсаалтыг “хаалттай” байдлаар хийх тохиолдолд нэгдүгээрт, сонгогчдын “мэдэх эрх”-ийг хязгаарлах, хоёрдугаарт, намын ардчилсан байдлыг хянах боломжгүй болно. Манай улс 2012 оны УИХ-ын сонгуулийг зохион байгуулахдаа нэрсийн жагсаалтыг “нээлттэй” байдлаар хийж байв. Тодруулбал, 2011 оны УИХ-н сонгуулийн тухай хуулийн 29.4-д “Нам, эвсэл нь тойрогт нэр дэвшигчдийн энэ хуулийн 29.2-т заасан баримт бичгийг тойргийн хороонд хүргүүлэхээс өмнө Улсын Их Хурлын гишүүнд нэр дэвшүүлсэн шийдвэр, нийт нэр дэвшигчийн жагсаалт, нэр дэвшүүлсэн хуралдааны тэмдэглэлийг Сонгуулийн ерөнхий хороонд хүргүүлсэн байна” гэж заасны дагуу Монгол Ардын Нам хуралдаж нэрсийн жагсаалт гаргаж байсан бол Ардчилсан намын Үндэсний зөвлөлдөх хорооны 38 дугаар хурлаар нэрсийн жагсаалтыг гаргаж, УИХ-ын сонгууль товлон зарлах хугацааг 6 дугаар сарын 28-ны өдөр байхаар тогтож намуудын хувьд нэрсийн жагсаалтыг 5 дугаар сарын 24-ний өдөр буюу 1 сарын өмнө нийтэд зарлаж байжээ.³¹

Харин одоогийн дүрмийн 20.1-д зааснаар Намын Их хурал Намын Бага хурлыг 369 гишүүний бүрэлдэхүүнтэйгээр дараагийн Их хурал хүртэлх хугацаагаар байгуулах ба 20.3.1-20.3.14-д заасан Бага Хурлын бүрэн эрхээс үзвэл хувь тэнцүүлэх нэрсийн жагсаалтыг Бага Хурал гаргахаар тусгасан байна. Өөрөөр хэлбэл, нэрсийн жагсаалтад орох эсэхийг Монгол Ардын Намын Бага хурлын 246 гишүүн шийдвэрлэхээр байна. Мөн Монгол Ардын Намын дүрэмд Бага хурлын 369 гишүүдийн 3/2 ирснээр хурлыг хүчинтэйд тооцохоор заасан бөгөөд хэдэн гишүүдийн саналаар шийдвэр гаргах нь тодорхойгүй байна.

³¹ Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн дүн, Сонгуулийн Ерөнхий Хороо, 2022 он.

Түүнчлэн 2020 онд хийгдсэн Монголын улс төрийн намын дотоод ардчиллын индексээр Монгол Ардын Нам 53.9, Монгол Ардын Хувьсгалт Нам 57.5, Ардчилсан нам 51.6, Хөдөлмөрийн Үндэсний нам 69.6 хувьтай гарчээ.³² Ийнхүү намын дотоод ардчилал сул, намын даргад эрх мэдэл төвлөрсөн, бага хурлаас бүрэн хараат байдлаар нэрсийн жагсаалтыг гаргах нь Улсын Их Хурлын суудлыг наймаалцах эрсдэлийг үүсгэдэг.

Иймд хуулийн төсөлд намууд нэр дэвшигчийн нэрсийн жагсаалт гаргах хугацаа, болон жагсаалт гаргах журмыг иргэдэд ил тод, нээлттэй байдлаар нарийвчлан тусгах шаардлагатай. Уг заалтгүйгээр хувь тэнцүүлэх тогтолцоог практик бүрэн дүүрэн хэрэгжих эсэх нь эргэлзээтэй байна.

Мөн хуулийн төслийн 59.4-д “Саналын хуудас нь тойрогт нэр дэвшигчийн болон нам, эвсэл тэдгээрээс жагсаалтаар нэр дэвшигчийн саналыг тэмдэглэх хэсэгтэй байна” гэжээ. Уг заалтаас үзвэл нэр дэвшигчийн саналыг тэмдэглэх хэсэг нь нам эсхүл тухайн намаас дэвшүүлсэн гишүүдийн жагсаалт байх эсэх нь тодорхойгүй байна. 2012 оны УИХ-ын сонгуулийн хуудасны хувьд зөвхөн намын нэрийг тэмдэглэх хэсэгтэй байсан. Тодруулбал, 2012 оны УИХ-ын сонгуулийн үйл явцаас харвал нэр дэвшигчийн нэрсийн жагсаалтыг сонгууль болохоос 1 сарын өмнө нийтэд зарласан бөгөөд саналын хуудасны хувьд тойргийн гишүүд, намын нэр тусгагдсан. Иймд саналын хуудасны загварын зохицуулалтыг нэг мөр байдлаар шийдэх нь зүйтэй гэж үзэв.

Сонгуулийн холимог тогтолцоон дахь суудал хуваарилалтын тухайд /хуулийн төслийн 4.3.1, 4.3.2, 30.1/

Хуулийн төслийн 4.3.1, 4.3.2 дахь заалтаас үзвэл мажоритар тогтолцоогоор 50 хувь буюу 38 гишүүнийг, хувь тэнцүүлэх тогтолцоогоор үлдсэн 50 хувь буюу 38 гишүүнийг сонгохоор тусгажээ. Энэ заалт практикт хэрхэн хэрэгжихийг гадаадын улсын жишээн дээр авч үзье.

Хүснэгт 2. Холимог тогтолцооны параллель хувилбарын хүрээнд суудал хуваарилсан

³² Монгол Улсын улс төрийн намын дотоод ардчиллын индекс, De Facto Independent Research Institute, 2020.

Улс	ХТТ зарчмаар хуваарилах суудлын тоо	Олонхийн (эсвэл бусад) зарчмаар олгох суудлын тоо	Олонхийн/ (эсвэл бусад) тогтолцоо	Нийт суудлын тоо
Андорра	14 (50%)	14 (50%)	НБСТ	28
Армян	56 (43%)	75 (57%)	ХОТ	131
Азербайжан	25 (20%)	100 (80%)	ХШТ	125
Гүрж	150 (64%)	85 (36%)	ХШТ	235
Гвиней	76 (67%)	38 (33%)	ХОТ	114
Япон	180 (37,5%)	300 (62,5%)	ХОТ	480
Казахстан	10 (13%)	67 (87%)	ХШТ	77
БН Солонгос Улс	56 (19%)	243 (81%)	ХОТ	299
Литва	70 (50%)	71 (50%)	ХШТ	131
Монако	8 (33%)	16 (67%)	БСТ	24
Пакистан	70 (20%)	272 (80%)	ХОТ	342
Филиппин	52 (20%)	208 (80%)	ХОТ	260
Орос	225 (50%)	225 (50%)	ХОТ	450
Сенегал	55 (46%)	65 (54%)	НБСТ	120
Сейшел	9 (36%)	25 (74%)	ХОТ	34
Тайвань	40 (22%)	176 (78%)	СШТ	225
Таджикистан	22 (33%)	41 (65%)	ХШТ	63
Тайланд	100 (20%)	400 (80%)	ХОТ	500
Зүүн Тимор	75 (85%)	13 (15%)	ХОТ	88
Тунис	52 (80%)	37 (20%)	НБСТ	189
Украин	225 (50%)	225 (50%)	ХОТ	450

Хүснэгт 1-д холимог тогтолцооны параллель хувилбар хэрэглэдэг 21 улсад УИХ-ын гишүүний суудлыг хэрхэн хуваарилж буй талаар тусгасан. Андорра, Литва, Орос, Украин улсад мажоритар болон хувь тэнцүүлэх суудлын харьцааг 50:50 хувь байхаар зохицуулсан. Харин бусад 17 улсын хувьд мажоритар болон хувь тэнцүүлэх тогтолцоог ялгаатай байдлаар буюу 4 улс /Гвиней, Гүрж, Зүүн Тимор, Тунис/ хувь тэнцүүлэх тогтолцоог илүү, 13 улс /Армян, Азербайжан, Япон, Казахстан, Бүгд Найрамдах Солонгос Улс, Монако, Пакистан, Филиппин, Сенегал, Сейшел, Тайвань, Тайланд/ мажоритар тогтолцоогоор илүү суудал хуваарилж байна.

³³ Сонгуулийн тогтолцооны бүтэц, зохион байгуулалт, Гарын авлага, Нээлттэй нийгэм форум, 2010, https://forum.mn/uploads/site/1126/res_mat/2019/ElectoralSystem.pdf. Сүүлд үзсэн огноо:2023.03.18

Хүснэгт 3.Холимог тогтолцооны холимог хувь тэнцүүлсэн хувилбарын хүрээнд суудал хуваарилсан байдал

Улс	Хувь тэнцүүлэн зарчмаар хуваарилах суудлын тоо	Слонхийн/Мажоритар (эсвэл бусад) зарчмаар хуваарилах суудлын тоо	Олонхийн тогтолцооны (эсвэл бусад) хувилбар	Нийт суудлын тоо
Албани	40 (29%)	100 (71%)	Харьцангуй олонхийн тогтолцоо	140
Боливи	62 (48%)	68 (52%)	Харьцангуй олонхийн тогтолцоо	130
Герман	299 (50%)	299 (50%)	Харьцангуй олонхийн тогтолцоо	598
Унгар	210 (54%)	176 (46%)	Хоёр шатлалт тогтолцоо	386
Итали	155 (25%)	475 (75%)	Харьцангуй олонхийн тогтолцоо	630
Лесото	40 (33%)	80 (67%)	Харьцангуй олонхийн тогтолцоо	120
Мексик	200 (40%)	300 (60%)	Харьцангуй олонхийн тогтолцоо	500
Шинэ Зеланд	55 (46%)	65 (54%)	Харьцангуй олонхийн тогтолцоо	120
Венесуэл	65 (39%)	100 (61%)	Харьцангуй олонхийн тогтолцоо	165

Дээрх хүснэгтээс үзвэл холимог хувь тэнцүүлсэн хувилбарыг ашигладаг 9 улсын 1 улс мажоритар болон хувь тэнцүүлэх тогтолцоог тэнцүү 50 хувиар хэрэглэдэг. Харин бусад 8 улсын хувьд мажоритар болон хувь тэнцүүлэх тогтолцоог ялгаатай байдлаар буюу 1 улс / Унгар/ хувь тэнцүүлэх тогтолцоог илүү, 7 улс /Албани, Боливи, Итали, Лесото, Мексик, Шинэ Зеланд, Венесуэл/ мажоритар тогтолцоогоор илүү суудал хуваарилж байна. Тодруулбал, холимог тогтолцооны аль ч хувилбарыг ашигласан тохиолдолд дунджаар парламентын суудлын 40 хувийг хувь тэнцүүлэх зарчмаар, үлдсэн 60 хувийг олонхийн мажоритар хувилбараар хуваарилж байна. Өөрөөр хэлбэл, холимог тогтолцооны аль ч хувилбарын үед, мажоритар тогтолцоогоор илүү суудал хуваарилах хандлага ажиглагдаж байна. Энэ нь намын жагсаалтаар сонгогдож буй гишүүн нь мажоритар тогтолцоогоор сонгогдож буй гишүүнтэй харьцуулахад иргэдийг төлөөлөх чадвар муу байдагтай холбоотой. Уг жишгийг үндэслэн 2012 оны хувьд Улсын Их Хурлын ээлжит сонгуулийн үед мажоритар тогтолцооны дийлэнхи олонхийн хувилбар 63 хувь буюу 48, хувь тэнцүүлэх тогтолцоогоор 28 буюу 37 хувийг тус тус сонгож байжээ. Иймд хуулийн төсөлд сонгуулийн тойргоос нийт УИХ-ын гишүүдийн 60 хувийг нам, эвслийн нэр дэвшигчдийн жагсаалтаас нийт үлдсэн 40 хувийг сонгохоор өөрчлөх нь гадны улсын жишигт нийцэх юм.

Хувь тэнцүүлэх тогтолцооны босго /хуулийн төслийн 74.2.3/

Нам буюу намаас нэр дэвшигч парламентад суудалтай болохын тулд шаардагдах саналын доод хэмжээг босго гэх ба энэ нь хуулиар тогтоосон (албан ёсны босго) эсвэл тухайн сонгуулийн тогтолцооны математик нөлөөнд бий болсон

(далд босго) байж болно.³⁴ Албан ёсны босгыг Үндсэн хууль эсвэл сонгуулийн хууль тогтоомжид тусгадаг. Тухайлбал, Герман, Шинэ Зеланд, Орос гэх мэт холимог тогтолцоотой орнууд 5 хувийн босго тавьдаг бол, Нидерландад 0,67 хувь, Туркт 10 хувийн босготой байдаг. Энэ туршлага нь Герман Улсаас гаралтай бөгөөд хэт тэрс үзэлтэй бүлгүүдийн сонгох боломжийг хязгаарлах зорилготой.

Далд босго нь сонгуулийн тогтолцооны математик нөлөөнд үүсдэг бөгөөд энд тойргийн хэмжээ хамгийн чухал. Жишээлбэл, дөрвөн мандаттай тойрогт хувь тэнцүүлэх тогтолцоогоор сонгууль явуулахад 20-иос дээш хувийн санал авсан нэр дэвшигч сонгогдох магадлалтай байдаг бол, 10-аас бага хувийн санал авсан нэр дэвшигч сонгогдох боломжгүй юм.

Хуулийн төслийн 74.2.3-д зааснаар саналын босгыг 3 хувь байхаар тусгажээ. 2012 оны УИХ-ын ээлжит сонгуулийг холимог тогтолцоогоор зохион байгуулахад саналын босгыг 5 хувь байхаар хуульчилсан. Тус сонгуульд улс төрийн 11 нам, 2 эвсэл оролцож байсан бол сонгуулийн эрх бүхий 1,836,548 иргэн саналаа өгөхөөр нэрсийн жагсаалтад бүртгэгдсэний 67.28 хувь нь санал өгсөн байдаг.³⁵ Өөрөөр хэлбэл, тус сонгуульд 91,827 сонгогчийн санал авснаар хувь тэнцүүлэх тогтолцооны босгыг давахаар байжээ. Манай улсад одоогоор УДШ-д бүртгэлтэй 36 улс төрийн нам байдаг бөгөөд үүний 5 нам 20,000-аас дээш гишүүнтэй, бусад нь жижиг намууд байна. Тодруулбал, 2000-аас доош гишүүнтэй нам нийт намын 64 хувийг эзэлж байгаа ба эдгээр жижиг намуудын хувьд 91,387 сонгогчийн санал авах боломжгүй. Хуулийн төслийн 74.2.3-т саналын босгыг 3 хувь болгож бууруулах үед хэдэн сонгогчийн санал авснаар босгыг давах талаар тооцоолоход сонгуулийн насны 2,300,969 иргэн байгаа гэж үзвэл саналын босго 69,029 болж байна.

Дээрхээс үзвэл хуулийн төслийн 74.2.3-т заасан саналын босгыг тодорхойлсон заалт нь 2012 оны саналын босгыг 2 хувиар багасгасан. Ингэснээр жижиг нам УИХ-д суудал авах боломж практикт үүснэ хэмээн ойлгож болно.

3.1.3. “Харилцан уялдаа” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал

Аргачлалд заасан асуулт	Хуулийн төслийг үнэлсэн байдал
Хуулийн төслийн зохицуулалт тухайн хуулийн зорилттой нийцэж байгаа эсэх	УИХ-ын сонгуулийн тухай хуулийн зорилт нь иргэний сонгох, сонгогдох эрхийн баталгааг хангах явдал бөгөөд энэ зорилготой хуулийн төслийн зорилго нийцэж байна.
Хуулийн төслийн “Хууль”	Хуулийн төсөлд хууль тогтоомж гэсэн хэсгийг
<p>³⁴ Electoral System Design, The New International IDEA Handbook, 2010, https://www.idea.int/sites/default/files/publications/electoral-system-design-the-new-international-idea-handbook.pdf. Сүүлд үзсэн огноо:2023.03.18</p> <p>³⁵ Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн дүн, Сонгуулийн Ерөнхий Хороо, 2022 он.</p>	

<p>тогтоомж" гэсэн хэсэгт заасан хуулиудын нэр тухайн харилцаанд хамаарах хууль мөн эсэх</p>	<p>заагаагүй. Иймд УИХ-ын сонгуулийн тухай хуулийн 2 дугаар зүйл уг хуулийн төсөлд үйлчилнэ.</p>
<p>Хуулийн төсөлд тодорхойлсон нэр томъёо тухайн хуулийн төслийн болон бусад хуулийн нэр томъёотой нийцэж байгаа эсэх;</p>	<p>Хуулийн төсөлд нэр томъёоны тодорхойлолт хэсэг байхгүй. Иймд шинээр нэмэлт өөрчлөлт оруулж буй агуулгад холбогдуулан нэр томъёоны тодорхойлолт гаргах шаардагатай.</p>
<p>Хуулийн төслийн зүйл, заалт тухайн хуулийн төсөл болон бусад хуулийн заалттай нийцэж байгаа эсэх</p>	<p>Хуулийн төслийн зүйл, заалт нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, УИХ-н сонгуулийн тухай хууль болон бусад хуулийн зүйл заалттай нийцэж байна.</p>
<p>Хуулийн төслийн зүйл, заалт тухайн хуулийн төслийн болон бусад хуулийн заалттай давхардсан эсэх</p>	<p>Хуулийн төслийн зүйл заалт Монгол Улсын Үндсэн хууль, УИХ-н сонгуулийн тухай хууль болон эдгээр хуультай нийцүүлэн гаргасан хууль тогтоомжийн бусад акттай давхардаагүй.</p>
<p>Хуулийн төслийг хэрэгжүүлэх этгээдийг тодорхой тусгасан эсэх</p>	<p>Хуулийн төсөлд хэрэгжүүлэх этгээдийг тодорхой заасан.</p>
<p>Хуулийн төсөлд шаардлагатай зохицуулалтыг орхигдуулсан эсэх</p>	<p>Хуулийн төслийн хүрээнд орхигдуулсан хэд хэдэн зохицуулалт байна. Тодруулбал, 3 дугаар зүйлээр одоо хүчин төгөлдөр үйлчилж буй УИХ-н сонгуулийн 72 дугаар зүйлийн "тэмдэглэсэн" гэсний дараа "нам, эсвэл тэдгээрээс жагсаалтаар нэр дэвшигчийн санал тэмдэглэх хэсэгт нэгээс илүү нам, эвсэл эсхүл нэр дэвшигчид санал тэмдэглэсэн" гэснийг нэмэхээр тусгажээ. Ингэснээр уг заалт "Тойрогт ногдсон мандатын тооноос илүү, эсхүл дутуу нэр дэвшигчийн төлөө санал тэмдэглэсэн, нам эсвэл тэдгээрээс жагсаалтаар нэр дэвшигчийн санал тэмдэглэх хэсэгт нэгээс илүү нам, эвсэл эсхүл нэр дэвшигчид санал тэмдэглэсэн саналын хуудсыг хүчингүйд тооцно" гэсэн агуулгатай болж өөрчлөгдөнө. Уг заалтаар сонгогчийн чөлөөт сонголт хийх боломжийг хязгаарлаж байна. Сонгогчид тойрогт ногдсон мандатын тооноос дутуу нам эвсэл, тэдгээрээс жагсаалтаар нэр дэвшигчийг сонгохгүй байх нь сонгогчийн эрхийн асуудал юм. Иймд хуулийн уг</p>

	<p>заалтыг “Тойрогт ногдсон мандатын тооноос илүү санал тэмдэглэсэн, нам, эсвэл тэдгээрээс жагсаалтаар нэр дэвшигчийн санал тэмдэглэх хэсэгт нэгээс илүү нам эсвэл, эсхүл нэр дэвшигчийн санал тэмдэглэсэн саналын хуудсыг хүчингүйд тооцно” гэж өөрчлөх нь зүйтэй.</p> <p>Холимог тогтолцооны сул тал хоёр тогтолцоог уялдуулдаг учир иргэдээс сонгуулийн мэдлэг шаарддаг. Энэ ч утгаараа уг тогтолцооны талаар сонгогчдыг мэдээллээр хангах хэрэгтэй. Хуулийн төсөлд энэ талаарх зохицуулалт байхгүй. Иймд сонгууль болохоос өмнө сонгогчдод сонгуулийн мэдлэгийг дээшлүүлэх талаар холбогдох заалтыг оруулах нь зүйтэй.</p>
Хуулийн төсөлд төрийн байгууллагын гүйцэтгэх чиг үүргийг давхардуулан тусгасан эсэх	Хуулийн төсөлд төрийн байгууллагын гүйцэтгэх чиг үүрэг давхардаагүй.
Төрийн байгууллагын чиг үүргийг төрийн бус байгууллага, мэргэжлийн холбоодоор гүйцэтгүүлэх боломжтой эсэх	Хуулийн төсөлд төрийн байгууллагын чиг үүргийг мэргэжлийн холбоодоор гүйцэтгүүлэх боломжгүй байдлаар зохицуулсан.
Татварын хуулиас бусад хуулийн төсөлд албан татвар, төлбөр, хураамж тогтоосон эсэх	Хуулийн төсөлд албан татвар, төлбөр, хураамж тогтоогоогүй.
Тухайн хуулийн төсөлд тусгасан тусгай зөвшөөрөлтэй холбоотой зохицуулалтыг Аж ахуйн үйл ажиллагааны тусгай зөвшөөрлийн тухай хуульд тусгасан эсэх	Хуулийн төсөлд тусгай зөвшөөрөлтэй холбоотой зохицуулалт байхгүй.
Монгол Улсын Үндсэн хууль болон Монгол Улсын олон улсын гэрээнд заасан хүний эрхийг хязгаарласан зохицуулалт тусгасан эсэх	Хуулийн төслөөр Монгол Улсын Үндсэн хууль болон Монгол Улсын олон улсын гэрээнд заасан хүний эрхийг хязгаарласан зохицуулалт байхгүй.
Хуулийн төслийн зүйл, заалт жөндөрийн эрх тэгш байдлыг хангасан эсэх	Хуулийн төслийн 30.3 дахь зүйлд жөндөрийн эрх тэгш байдлыг хангах талаар зохицуулалт оруулсан боловч үндэслэл тодорхойгүй байна.

Хуулийн төсөлд шударга бус өрсөлдөөнийг бий болгоход чиглэсэн заалт тусгагдсан эсэх;	Хуулийн төслийн 30.4 дэх заалтад “Нам, эвсэл жагсаалтаар нэр дэвшүүлэхдээ 3:1 хүйсийн харьцаатай жагсаалтын дарааллыг үндэслэн нэр дэвшүүлнэ” гэх зүйл заалт тэгш бус байдлыг бий болгож байна.
Хуулийн төсөлд авлига, хүнд суртлыг бий болгоход чиглэсэн заалт тусгагдсан эсэх	Хуулийн төсөлд 4.3.2, 30.1, 30.2, 74.2-д нам нэр дэвшигчийн жагсаалт гаргах тухай заажээ. Гэвч энэ зүйл заалтыг илүү нарийвчлан зохицуулах шаардлагатай.
Хуулийн төсөлд тусгасан хориглосон хэм хэмжээг зөрчсөн этгээдэд хүлээлгэх хариуцлагын талаар тодорхой тусгасан эсэх	Хуулийн төсөлд хориглосон хэм хэмжээг зөрчсөн этгээдэд хүлээлгэх хариуцлагын талаар тодорхой тусгаагүй.

Явцын дүгнэлт 1

УИХ-н сонгуулийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөлд Улсын Их Хурлын сонгуулийг холимог тогтолцоогоор зохион байгуулахаар шинээр зохицуулалт оруулсан нь УИХ-н сонгуулийн тухай хуулийн зорилгод нийцэж байна. Гэвч хуулийн төсөлд холимог тогтолцооны “параллель хувилбар”-ыг бус мөн тогтолцооны “холимог мандаттай хувь тэнцүүлэх хувилбар”-ыг ашиглах нь зүйтэй. Үүний тулд хуулийн төслийн 29.7-д “Тойрогт нэр дэвшигч нь жагсаалтаар нэр дэвшихийг хориглоно” гэх заалтыг өөрчлөх эсхүл хасах шаардлагатай гэж үзлээ.

Холимог тогтолцооны хувьд сонгуулийн тойргийг хэрхэн зохион байгуулах нь сонгуулийн үр дүн шууд нөлөөлдөг. Иймд УИХ-ын сонгуулийн тойргийг хуваахдаа тойрог тутамд оногдох сонгогчийн тооны улсын дунджаас 10 хувиас илүүгүй байх, онцгой нөхцөл байдлаас бусад тохиолдолд 15 хувиас хэтрэхгүй байх, Улаанбаатар хотод хүн амд тохируулан мандат хуваан тэгш сонгох эрхийг хангах заалтыг хуулийн төсөлд оруулах шаардлагатай.

Түүнчлэн, хуулийн төслийн 4.3.2, 30.1, 30.1, 30.4 74.2 дахь заалтыг харвал нэрсийн жагсаалтыг хаалттай эсхүл нээлттэй байх талаар тодорхой тусгаагүй байна. Тодруулбал, 4.3.2, 30.1, 30.1, 30.4 дэх заалтад “жагсаалт” гэж оруулсан бол, 74.2-д “нээлттэй жагсаалт” гэсэн нэр томъёог ашиглажээ. Иймд хуулийн төсөлд нэр дэвшигчийн нэрсийн жагсаалтыг хэрхэн гаргах талаар нарийвчлан тусгах нь зүйтэй.

Хуулийн төсөлд нэр дэвшигчийн нэрийн жагсаалт гаргах эрхийг нам, эвсэлд өөрт олгосон бөгөөд эл асуудлыг нарийвчлан зохицуулаагүй. Иймд хуулийн төсөлд намууд нэр дэвшигчийн нэрийн жагсаалт гаргах хугацаа болон жагсаалт гаргах

журмыг иргэдэд ил тод, нээлттэй байдлаар нарийвчлан тусгах нь зүйтэй. Эдгээр нарийвчилсан заалтгүйгээр намуудын нэр дэвшигчийн нэрийн жагсаалтыг гаргах нь нам тэр дундаа намын даргын эрх мэдэл, дур зоргын шийдвэр болох эрсдэл үүсгэх боломжтой.

Олон улсад холимог тогтолцооны аль ч хувилбарыг ашигласан тохиолдолд парламентын суудлын дунджаар 40 хувийг хувь тэнцүүлэх зарчмаар, үлдсэн 60 хувийг олонхийн мажоритар тогтолцоог хэрэглэж байна. Энэ нь намын жагсаалтаар сонгогдож буй гишүүн нь мажоритар тогтолцоогоор сонгогдож буй гишүүнтэй харьцуулахад иргэдийг төлөөлөх чадвар муу байдагтай холбоотой. Иймд хуулийн төсөлд сонгуулийн тойргоос нийт Улсын Их Хурлын гишүүдийн 60 хувийг нам, эвслийн нэр дэвшигчдийн жагсаалтаас нийт Улсын Их Хурлын гишүүдийн 40 хувийг сонгоно гэж өөрчлөх нь зүйтэй гэж үзлээ.

Хувь тэнцүүлэх тогтолцооны босгын хувьд хуулийн төслийн 74.2.3-д 3 хувь байхаар заасан нь 2012 оны саналын босгыг 2 хувиар багасгасан. Ингэснээр жижиг нам УИХ-д суудал авах боломж практикт үүсэхээр байна.

Мөн хуулийн төслөөр “Тойрогт ногдсон мандатын тооноос илүү санал тэмдэглэсэн, нам эсвэл тэдгээрээс жагсаалтаар нэр дэвшигчийн санал тэмдэглэх хэсэгт нэгээс илүү нам эсвэл, эсхүл нэр дэвшигчийн санал тэмдэглэсэн саналын хуудсыг хүчингүйд тооцно” гэсэн өөрчлөлтийг оруулах нь зүйтэй.

Холимог тогтолцоо нь сонгогчийн боловсролтой хамааралтай. Иймд хуулийн төслөөр иргэдэд холимог тогтолцоог сурталчлан таниулах зүйл, заалтыг орхисон байх тул үүнтэй холбоотой зохицуулалт нэмэх шаардлагатай.

Түүнчлэн хуулийн төслийн 30.3 дахь зүйлд жөндөрийн эрх тэгш байдлыг хангах талаар зохицуулалт оруулсан боловч үндэслэл тодорхойгүй заагаагүй, мөн төслийн 30.4 дэх заалтад “Нам, эвсэл жагсаалтаар нэр дэвшүүлэхдээ 3:1 хүйсийн харьцаатай жагсаалтын дарааллыг үндэслэн нэр дэвшүүлнэ” гэх зүйл заалт тэгш бус байдлыг бий болгож буйг анхаарах нь зүйтэй.

3.2. УИХ-н сонгуульд гадаад улсад байгаа иргэдийг оролцуулахтай холбоотой зохицуулалт

3.2.1. “Зорилгод хүрэх байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал

“Зорилгод хүрэх байдал”-ыг үнэлэхдээ хуулийн үзэл баримтлалд тусгагдсан хуулийн төсөл боловсруулах болсон хэрэгцээ, шаардлагад нийцсэн эсэх, хуулийг батлан хэрэгжүүлснээр хүрэхээр тавьсан зорилгод хүрэх боломжтой байдлаар томъёологдож чадсан эсэхийг тухайн хуулийн төслийн үзэл баримтлал, түүний агуулгыг хуулийн төслийн үр нөлөөг үнэлж буй зохицуулалттай харьцуулан дүн шинжилгээ хийнэ.

Энэхүү судалгааны хүрээнд 2023 онд боловсруулагдсан “УИХ-н сонгуулийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай” хуулийн төслийн дараах хэсгүүдэд дүн шинжилгээг хийхээр тогтлоо.

№	“Зорилгод байдал” үзүүлэлтэд хүрэх шалгуур хамаарах асуудал	Холбогдох хуулийн төслийн зүйл заалт
1.	Гадаад улсад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэнийг сонгуульд оролцуулах байдал	5.2.Монгол Улсаас гадаад улсад суугаа Элчин сайдын яам, Олон улсын байгууллагын дэргэд суугаа Монгол Улсын Байнгын Төлөөлөгчийн газар, Монгол Улсын Ерөнхий консулын газар, Консулын газар, Консулын төлөөлөгчийн газар /цаашид “Дипломат төлөөлөгчийн газар” гэх/ байрладаг гадаад улсад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэн сонгуульд оролцож, санал өгөх эрхтэй.
2.	Гадаад улсад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэний сонгох тэгш эрх	67.6.Гадаад улсад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэн энэ хуулийн 4.3.2-т заасан нам, эвсэл тэдгээрээс жагсаалтаар нэр дэвшигчид саналаа өгнө.

Гадаад улсад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэнийг сонгуульд оролцуулах байдал

Гадаадад байгаа иргэд 1992, 1996, 2000, 2004, 2008, 2016, 2020 оны УИХ-ын сонгуульд саналаа өгөх боломжгүй байсан. Харин Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн хувьд 2013, 2017, 2021 оны гадаадад байгаа иргэд санал өгөх боломжийг олгосон. Өөрөөр хэлбэл Монгол улс түүхэндээ 4 удаа л гадаадад байгаа иргэдийн саналыг авч байжээ.

2012 оны Улсын Их Хурлын сонгууль

2011 оны 12 дугаар сарын 15-ны өдөр баталсан УИХСТХ-ын 6.7 дугаар зүйлд “Монгол Улсын дипломат төлөөлөгчийн газар байрладаг гадаад улсад байгаа, улсын бүртгэлд бүртгэгдсэн сонгуулийн эрх бүхий иргэн сонгуульд оролцох эрхтэй” гэж хуульчилсан. Гадаадад оршин сууж буй иргэд сонгуульд оролцохоо мэдэгдэж бүртгүүлэн өөрийн биеэр ирж оролцох, зөвхөн сонгуульд оролцож байгаа нам, эвслийн төлөө саналаа өгөх, санал авах өдрөөс 15-аас доошгүй хоногийн өмнө урьдчилан авч, битүүмжлэн Сонгуулийн ерөнхий хороонд хүргүүлэх зохицуулалтыг хуульчилсан. Хэдийгээр 2011 оны УИХСтХ-д гадаадад буй иргэдэд санал өгөх эрхээ эдлэх боломжийг олгосон ач холбогдолтой байсан боловч эдгээр иргэд зөвхөн нам эвслийн төлөө санал өгөх, харин тойрогт нэр дэвшигчдэд санал өгөх боломжгүй байсан учраас тэгш эрх зөрчигдсэн гэж үзсэн. Өөрөөр хэлбэл, Монгол Улсад буй иргэд сонгуулийн тогтолцооны олонхын болон хувь тэнцүүлсэн хэсгийн аль алинд саналаа өгөх эрхтэй байхад гадаадад буй иргэд зөвхөн хувь тэнцүүлсэн хэсэгт саналаа өгөх эрхтэй байсан.

Дээрх хуулийн дагуу “Гадаад улсад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэд сонгуульд оролцох, тэдний саналыг авах тухай” журмыг Сонгуулийн ерөнхий хороо, Гадаад хэргийн яамны хамтарсан тушаалаар 2012 оны 4 сарын 30-нд баталсан. Гадаадад буй нийт 80 000 сонгогчийн 4320 нь санал өгөхөөр бүртгүүлж, 2779 нь 2012 оны 6 сарын 10-нд хилийн чанад дахь Монгол Улсын Элчин сайдын яам, консулын газруудад зохион байгуулсан анхны санал хураах ажиллагаанд оролцсон байна. Сонгогчдын ирц сонгуулийн эрх бүхий иргэдийн 3.5 хувь байсан³⁶.

2013 оны Ерөнхийлөгчийн сонгууль

1993 оны Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай хуулийн 3.3-т “Санал хураах өдөр эх орондоо байгаа, Монгол Улсын 18 насанд хүрсэн иргэн” санал өгөх эрхтэй гэж заасан байсан учраас Ерөнхийлөгчийн сонгуульд гадаадад байгаа иргэд 2013 он хүртэл оролцож саналаа өгөх боломжгүй байсан. 2012.12.21-нд баталсан Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай хуулийн 6.2-т “Монгол Улсаас гадаад улсад суугаа Элчин сайдын яам, Олон улсын байгууллагын дэргэд суугаа Монгол Улсын байнгын төлөөлөгчийн газар, Монгол Улсын Ерөнхий консулын газар, Консулын газар, Консулын төлөөлөгчийн газар /Монгол Улсын дипломат төлөөлөгчийн газар/ байрладаг улсад байгаа, улсын бүртгэлд бүртгэгдсэн сонгуулийн эрх бүхий иргэн сонгуульд оролцож санал өгөх эрхтэй” гэж анх удаа зааснаар үүнтэй холбогдох нарийвчилсан зохицуулалтыг тусгасан³⁷. Гадаадад санал өгөхөөр бүртгүүлсэн нийт 6233 сонгогч хуульд заасан хугацаанд бүртгүүлснээс 4242 сонгогч гадаадын дипломат төлөөлөгчийн газарт байгуулсан санал өгөх 39 байранд саналаа өгчээ³⁸.

2017 оны Ерөнхийлөгчийн сонгууль

2015 оны 12 сарын 25-нд баталсан Сонгуулийн тухай хуулийн 11.2-т “Монгол Улсын дипломат төлөөлөгчийн газар байрладаг гадаад улсад байгаа, сонгуулийн эрх бүхий иргэн энэ хуульд заасан журмын дагуу Ерөнхийлөгчийн ээлжит сонгуульд оролцож, санал өгөх эрхтэй.” гэж хуульчилсан. 2017 оны Ерөнхийлөгчийн сонгуульд дээрх хуулийн дагуу гадаадад байгаа Монгол Улсын сонгуулийн эрх бүхий иргэдээс саналыг авсан. Гадаад улсад байгаа сонгогчдын санал авах үйл ажиллагаа 2017 оны 6 сарын 10,11-ний өдөр болсон. Гадаад улсад байгаа иргэдээс сонгуульд оролцож саналаа өгөхөөр 7,209 иргэн бүртгүүлж тэдгээрээс 4,816 иргэн буюу 66.8 хувь нь 33 улс дахь 45 салбар комиссын тогтоосон санал авах байранд саналаа өгсөн байна³⁹.

³⁶ О.Мөнхсайхан, “Тэгш, нийтээрээ, чөлөөтэй сонгох эрх, цэцийн шийдвэрт хийсэн дүн шинжилгээ: уих э.ө.сэргэлэн, н.баасанжав (1993)” эрдэм шинжилгээний өгүүлэл, УБ, 2016, 178 дахь тал.

³⁷ О.Мөнхсайхан, Р.Очирбал, “Монгол Улс дахь хүний эрхийн төлөв байдал: тулгамдсан асуудал, шийдэл”, УБ, 2021, 165-169 дахь тал.

³⁸ О.Мөнхсайхан, “Тэгш, нийтээрээ, чөлөөтэй сонгох эрх, цэцийн шийдвэрт хийсэн дүн шинжилгээ: уих э.ө.сэргэлэн, н.баасанжав (1993)” эрдэм шинжилгээний өгүүлэл, УБ, 2016, 179 дэх тал.

³⁹ “Гадаадад байгаа Монголчуудын саналыг СЕХ-д хүлээлгэн өглөө. (2017 оны 6 сарын 19)”. <https://ikon.mn/n/11qs>. Сүүлд үзсэн огноо:2023.03.18

2021 оны Ерөнхийлөгчийн сонгууль

2020 оны 12 сарын 24-ний өдөр батлагдсан “Монгол улсын ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай /Шинэчилсэн найруулга/-ын 8.3-т “Гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах өдөр /цаашид “гадаадад санал авах өдөр” гэх/-ийг энэ хуулийн 8.2-т заасан ээлжит сонгуулийн санал авах өдрийг үндэслэн гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах ажлыг зохион байгуулах төв комиссын саналыг харгалзан сонгуулийн төв байгууллага /цаашид “Сонгуулийн ерөнхий хороо” гэх/ тогтоох бөгөөд санал авах өдөр нь хоёр хүртэл өдөр байж болно” гэж зохицуулсан.

Нийт дэлхийн 30 улсад байрлах Монгол Улсын 44 дипломат төлөөлөгчийн газар сонгуулийн санал хураалт зохион байгуулах салбар комисс байгуулагдаж, СЕХ-ны шийдвэрийн дагуу 2021 оны тавдугаар сарын 30, 31-ний өдрүүдэд тухайн улсын орон нутгийн цагаар өглөөний 07:00 цагаас оройн 22:00 цагийн хооронд хилийн чанад дахь иргэдээс санал авах ажиллагааг явуулсан бөгөөд салбар комиссын бүрэлдэхүүнд дипломат төлөөлөгчийн газрын 187 төрийн албан хаагч ажилласан.

Гадаадад байгаа иргэдийн 2021 оны дөрөвдүгээр сарын 20-ноос тавдугаар сарын 9-ны өдрийн хооронд гадаадад оршин суудаг нийт 7398 иргэн сонгуульд санал өгөхөөр бүртгүүлсэн. Монгол Улсын 2021 оны Ерөнхийлөгчийн ээлжит сонгуульд гадаад улсаас санал өгөхөөр бүртгүүлсэн нийт 7394 иргэдийн 76 хувь буюу 5618 иргэн саналаа өгсөн⁴⁰.

Гадаад улсад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэнийг сонгуульд оролцуулах нь сонгуулийн бүх нийтийн зарчимтай холбогддог. Сонгууль нийтийн байх гэдэгт сонгуулийн эрх бүхий иргэн бүр оролцохыг хэлнэ⁴¹. Бүх нийтийн байх гэдэг нь сонгуулийн насанд хүрсэн бүх иргэн сонгуульд тэгш оролцох эрхтэй байхыг ойлгоно.

Хуульд заасны дагуу зарим нэг хязгаарлалт байж болдог нь бүх нийтийн байх зарчмыг алдагдуулж буй хэрэг биш юм. Жишээ нь: Эмнэлгийн дүгнэлт, шүүхийн шийдвэрээр сэтгэцийн эмгэгтэй болох нь тогтоогдсон, түүнчлэн хорих газар ял эдэлж байгаа хүн сонгуульд оролцох эрхгүй. Одоогийн хүчин төгөлдөр үйлчилж буй Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 5.4-т “Эрх зүйн чадамжгүй нь шүүхийн шийдвэрээр тогтоогдсон, эсхүл хорих ял эдэлж байгаа Монгол Улсын иргэн сонгуульд оролцох эрх эдлэхгүй.” гэж тогтоосон байна. Өөрөөр хэлбэл гадаад улсад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэнийг сонгуульд оролцуулах эрхийг хязгаарлах ёсгүй.

Нийтээрээ сонгох эрхийг баталгаажуулахын тулд:

⁴⁰ “Н.Анхбаяр: Гадаад улсад суугаа 5618 иргэн, 76 хувийн ирцтэй сонгуульд саналаа өгч дууслаа”, <https://itoim.mn/article/XifBi/27895>, Сүүлд үзсэн: 2023.03.16

⁴¹ 이부하, 민주적 선거를 위한 선거제도 개편, 피앤씨미디어, 2015,102 면.

- Сонгуулийн ямар тогтолцоог хэрэглэж байгаагаас үл хамааран гадаадад буй Монгол Улсын иргэдийг парламентын сонгуульд оролцож саналаа өгөх боломжийг хуулиар бүрдүүлэх,

- Дипломат төлөөлөгчийн газар байрладаг гадаад улсад байгаа иргэд зөвхөн тухайн газарт буюу салбар комиссын тогтоосон санал авах байранд биечлэн очиж саналаа өгөхөөс гадна шуудан, интернет зэргийг ашиглах⁴² гэх мэт аргаар сонгуулийг зохион байгуулах хэрэгтэй.

“УИХ-н сонгуулийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай” хуулийн төсөлд гадаад улсад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэнийг сонгуульд оролцуулах эрхийг хангахаар зохицуулж хуульчилсан нь сонгуулийн бүх нийтийн зарчимд нийцэж байна гэж дүгнэлээ.

Тодруулбал, 2019 онд батлагдсан Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуульд нэмэлт оруулан 5.2 дахь хэсэгт “Монгол Улсаас гадаад улсад суугаа Элчин сайдын яам, Олон улсын байгууллагын дэргэд суугаа Монгол Улсын Байнгын Төлөөлөгчийн газар, Монгол Улсын Ерөнхий консулын газар, Консулын газар, Консулын төлөөлөгчийн газар /цаашид “Дипломат төлөөлөгчийн газар” гэх/ байрладаг гадаад улсад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэн сонгуульд оролцож, санал өгөх эрхтэй.” гэж тусгахаар болсон. Үүнтэй холбогдуулан бусад зүйл, заалтуудаар зохион байгуулалтын асуудлыг шийдвэрлэсэн байна.

Уг хуулийн төсөл батлагдсан тохиолдолд гадаадад буй Монгол Улсын сонгуулийн эрх бүхий иргэдээс санал авч буй 2 дахь сонгууль болох юм. Хүн ам, орон сууцны 2020 оны улсын ээлжит тооллогын дүнгээр гадаадад оршин суугаа иргэдийн тоо 91,168 байна. Уг тооллогын дүнгээс үзвэл 0-19 насны 16,625 иргэн байгааг гадаадад оршин суугаа нийт иргэдийн тооноос хасвал сонгуульд оролцох боломжтой иргэдийн тоог ойролцоогоор тооцох боломжтой. Өөрөөр хэлбэл сонгуулийн насанд хүрсэн иргэдийн тоо 74,543 байна.⁴³

Эцэст нь энэхүү хуулийн төсөлд гадаад улсад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэнийг сонгуульд оролцуулах эрхийг хангахаар зохицуулж хуульчилсан нь өмнө нь үүсээд байсан асуудлыг шийдвэрлэж сонгуулийн “бүх нийтийн зарчим” хангагдах нөхцөл байдлыг бий болгосон нь зорилгод нийцсэн байна.

Гадаадад байгаа иргэний сонгуулийн тэгш эрхийн талаар

⁴² О.Мөнхсайхан, Р.Очирбал, “Монгол Улс дахь хүний эрхийн төлөв байдал: тулгамдсан асуудал, шийдэл”, УБ, 2021, 165-169 дахь тал.

⁴³ Үндэсний статистикийн хороо, “Хүн ам, орон сууцны 2020 оны улсын ээлжит тооллогын нийслэлийн нэгдсэн дүн /хураангуй/, УБ, 2020, 17 дахь тал.

Сонгуулийн тэгш эрхийн зарчим нь нэг талаас “нэг хүн нэг санал өгөх зарчмаар” илэрхийлэгддэг ч нөгөө талаас хүн бүрийн санал адил тэгш жинтэй байх⁴⁴ талаар ойлголт юм.

2012 оны УИХ-ын сонгуулиар гадаадад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэн санал өгөхдөө зөвхөн пропорциональ тогтолцоонд хамаарах хэсэгт буюу нам, эвсэлд л санал өгч байсан. 2011 оны УИХ-ын сонгуулийн тухай хууль гадаадад буй иргэдэд санал өгөх эрхээ эдлэх боломжийг олгосон ач холбогдолтой байсан боловч иргэд тойрогт нэр дэвшигчдэд санал өгөх боломжгүй байдлаар зохицуулсан нь “тэгш эрх”-ийн зарчим зөрчигдсөн гэж үздэг.⁴⁵

Харин уг хуулийн төслийн 67.6-т “Гадаад улсад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэн энэ хуулийн 4.3.2-т заасан нам, эвсэл тэдгээрээс жагсаалтаар нэр дэвшигчид саналаа өгнө.” гэх байдлаар зөвхөн нам, эвсэлд санал өгөхөөр тусгасан байгаа нь өмнө нь гарч байсан сонгох тэгш эрхийн зарчмын зөрчлийг давтахаар байна.

Гадаадад байгаа иргэдэд сонгуульд оролцох эрхийг олгож буй явдал нь Үндсэн хууль талаасаа сонгуулийн бүх нийтийн байх зарчмыг хангасан боловч зөвхөн нам, эвсэлд санал өгөх зохицуулалтыг оруулсан нь сонгуулийн тэгш эрхийн зарчмыг зөрчиж байна. Энэ асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд гадны сайн жишгийг авч үзье.

Японы Сонгуулийн хуульд 1998 онд нэмэлт, өөрчлөлт оруулж, гадаадад байгаа иргэд тойрогт нэр дэвшигчдийг сонгох бус хувь тэнцүүлсэн тогтолцооны дагуу нам, эвслийг сонгох зохицуулалт оруулсныг Дээд шүүх сонгуулийн тэгш эрхийн зарчмыг зөрчсөн хэмээн дүгнэжээ.^{46 47}

Одоогийн хүчин төгөлдөр үйлчилж буй Япон Улсын сонгуулийн тухай хуулийн 30-5 дугаар зүйлд зааснаар консулын газрын харьяалагддаг нутаг

⁴⁴ Д.Гангабаатар, “Үндсэн хуулийн эрх зүй:Төрийн байгуулал, зарчим, үзэл баримтлал”, УБ, 2016, 194 дэх тал.

⁴⁵ О.Мөнхсайхан, Р.Очирбал, “Монгол Улс дахь хүний эрхийн төлөв байдал: тулгамдсан асуудал, шийдэл”, УБ, 2021, 165-169 дахь тал.

⁴⁶ Дээд шүүхийн шийдвэрийн үндэслэлд “Сонгох эрхийг хязгаарлах гарцаагүй үндэслэл байхгүй бол ийм хязгаарлалтыг зөвшөөрөхгүй бөгөөд ийм хязгаарлалт хийхгүйгээр сонгуулийг шударгаар явуулахад тун хэцүү болсон тохиолдолд л гарцаагүй үндэслэл байна. Доод танхимд зориулсан нэг гишүүнтэй тойргийн болон Дээд танхимд зориулсан аймгийн тойргийн сонгуулиудад үр нөлөөтэй оролцоход зайлшгүй мэдээллийг гадаадад буй иргэдэд хүргэж чадахгүй гэсэн байр суурийг Засгийн газар илэрхийлсэн. Гэвч, даяарчлагдсан мэдээллийн нийгэмд энэхүү байр суурьт үнэмшихийн аргагүй гэж Шүүх шийдвэрлэжээ. Тиймээс Дээд шүүх гадаадад буй иргэдэд сонгох эрхийг эдлүүлэхгүй байх гарцаагүй үндэслэл байхгүй байна гэжээ. Мөн энэ шүүх гадаадад буй иргэдийн сонгох эрхийг эдлүүлэхгүйгээрээ Парламентын буруутай бөгөөд эдгээр иргэдийн хохирлыг нөхөн төлөхийг төрд даалгасан байна.” Гэжээ.

⁴⁷ О.Мөнхсайхан, “Тэгш, нийтээрээ, чөлөөтэй сонгох эрх, цэцийн шийдвэрт хийсэн дүн шинжилгээ: уих э.ө.сэргэлэн, н.баасанжав (1993)” эрдэм шинжилгээний өгүүлэл, УБ, 2016, 183-184 дэх тал.

дэвсгэрт амьдардаг 20-иос дээш насны Япон Улсын иргэн гадаадад сонгогчдын нэрсийн жагсаалтад бүртгүүлэх хүсэлт гарган сонгуульд оролцох эрхтэй.

Бүгд найрамдах Итали Улсын хувьд мөн ижил буюу сонгуулийг холимог тогтолцоогоор зохион байгуулдаг бөгөөд гадаадад байгаа иргэд тойргийн сонгуульд оролцох эрхтэй байдаг.⁴⁸ Ийнхүү санал авахдаа гадаад дахь сонгуулийн тойргийг үүсгэн сонгогчдод тойргийн сонгуулийн эрхтэй байдаг.

Гадаадад сонгууль зохион байгуулахтай холбогдуулан тухайн сонгогчийн оршин суудаг тойрогт нь тооцох (Шинэ Зеланд), гадаадад байгаа сонгогчдыг нэг (буюу олон) тойрог болгож тоолох (Хорват), нэг буюу түүнээс дээш тодорхой тойрогтой холбож өгөх (Индонези), эсвэл зөвхөн үндэсний хэмжээний ЖХТТ/Намын жагсаалтаар санал хураах хувь тэнцүүлсэн тогтолцоо/-оор суудал хуваарилах үед нийт саналын дүнд нэмж тооцох (Нидерланд) боломжтой байдаг.⁴⁹

Иймд хуулийн төсөлд гадаадад байгаа иргэдээс санал авах тогтолцоог оруулж өгсөн хэдий ч зөвхөн холимог тогтолцооны үед пропорциональ тогтолцоонд хамаарах нам, эвсэлд санал өгүүлэхээр хуульчилжээ. Энэ нь гадаадад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэдийн тэгш сонгох эрхийг зөрчиж байна. Монгол Улстай адил сонгуулийн холимог тогтолцоог сонгосон, гадаадад байгаа иргэдийг сонгуульд оролцуулдаг улсуудын хувьд нам, эвслээс гадна нэр дэвшигчид санал өгч сонгогчдын тэгш эрхийг хангадаг байна. Ийнхүү санал өгүүлэхэд тойргийн асуудал яригддаг бөгөөд үүнийг шийдвэрлэх олон арга зам байгааг ашиглах нь зүйтэй байна.

3.2.2. “Практикт хэрэгжих боломж” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал

“Практикт хэрэгжих боломж” гэсэн шалгуур үзүүлэлтийг сонгон авсан тохиолдолд тухайн хуулийн төслөөр шинээр бий болгож байгаа чиг үүрэг, эрх хэмжээ, бүрэн эрхийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой зохицуулалтыг сонгон авдаг.

Энэхүү судалгааны хүрээнд тус хуулийн төслийн дараах хэсгүүдэд дүн шинжилгээг хийхээр тогтлоо.

№	“Практикт хэрэгжих боломж” үзүүлэлтэд асуудал	хэрэгжих шалгуур хамаарах	Холбогдох хуулийн төслийн зүйл заалт
1.	Гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах	байгаа	19.1.Сонгуулийн ерөнхий хороо, гадаад харилцааны асуудал эрхэлсэн төрийн

⁴⁸ Voting by italians living abroad, https://en.camera.it/4?scheda_informazioni=30 Сүүлд үзсэн огноо:2023.03.18

⁴⁹ Ардчилал, сонгуульд туслах Олон Улсын хүрээлэн, Орч. Г.Батбаяр (Нээлттэй Нийгэм форумын захиалгаар хийсэн), “Сонгуулийн тогтолцооны бүтэц зохион байгуулалт:Ардчиллын институцүүдийг бэхжүүлэх нь”, УБ, 2010, 174-175 дахь тал.

	ажлыг зохион байгуулах төв болон салбар комиссын бүрэлдэхүүн	захиргааны төв байгууллагын саналыг харгалзан гадаад улсад байгаа иргэдийн санал авах ажлыг зохион байгуулах, нэгдсэн удирдлагаар хангах, хяналт тавих үүрэг бүхий төв комиссыг гадаадад санал авах өдрөөс 60-аас доошгүй хоногийн өмнө дарга, нарийн бичгийн дарга болон өс, эсхүл арван нэгэн гишүүний бүрэлдэхүүнтэйгээр байгуулна. 19.2.Төв комисс нь салбар комиссыг гадаадад санал авах өдрөөс 45-аас доошгүй хоногийн өмнө дарга болон хоёр, эсхүл дөрвөн гишүүний бүрэлдэхүүнтэйгээр дипломат төлөөлөгчийн газрын дэргэд байгуулна.
2.	Гадаад улсад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэний санал өгөх арга	Хуулийн төслийн 67 дугаар зүйл бүхэлдээ

Гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах ажлыг зохион байгуулах төв болон салбар комиссын бүрэлдэхүүн

Хуулийн төсөлд гадаадад байгаа иргэдээс санал авах үйл ажиллагааг зохион байгуулах төв болон салбар комиссыг дараах бүрэлдэхүүнтэйгээр зохион байгуулахаар тодорхойлжээ.

Төв комисс:	Салбар комисс:
<ul style="list-style-type: none"> • Дарга • Нарийн бичгийн дарга • Гишүүн (9 эсвэл 11) 	<ul style="list-style-type: none"> • Дарга • Гишүүд (2 эсвэл 4)

Энэхүү тогтолцоо нь одоо хүчин төгөлдөр үйлчилж буй 2020 оны Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай хуульд заасан гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах үйл ажиллагааг зохион байгуулах төв болон салбар комиссын бүрэлдэхүүнтэй ижил байдлаар хуульчлагджээ.

Энэхүү төв комисс болон салбар комиссын гишүүдийн бүрэлдэхүүний хувьд дараах хоёр асуудал үүсч байна.

- Салбарын гишүүдийн тоо нь үйл ажиллагаа, зохион байгуулалтын хувьд тохирсон эсэх нь эргэлзээтэй;

- Тухайн төв комисс болон салбар комиссын бүрэлдэхүүний гишүүдийг сонгох процесс нь Сонгуулийн ерөнхий хорооны шийдвэрээс шууд шалтгаалахаар

байгаа бөгөөд дипломат төлөөлөгчийн газрын алба хаагчдыг оролцуулах эсэх нь тодорхойгүй;

Энэхүү асуудлыг шийдвэрлэсэн гадны сайн жишгийг авч үзье.

Бүгд найрамдах Солонгос Улсын 2016 онд батлагдсан Төрийн албан тушаалын сонгуулийн тухай хуулийн⁵⁰ 218 дугаар зүйлд энэхүү үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэгч комиссын бүрэлдэхүүний талаар тодорхойлсон байна.

218 дугаар зүйлийн 1-т “Ерөнхийлөгчийн сонгууль болон гишүүний бүрэн эрхийн хугацаа дуусгавар болсон Үндэсний Ассамблейн гишүүдийг сонгох бүрд Үндэсний сонгуулийн хороо нь гадаадад болох сонгуулийг шударга явуулах зорилгоор гадаад дахь сонгуулийн хороог сонгуулийн жил бүр байгуулж, ажиллуулна.” гэж заасан байна. Энэхүү хороо нь БНСУ-ын хилийн чанадад дипломат болон консулын төлөөлөгчийн газар байгуулах тухай хуулийн 2 дугаар зүйлд заасны дагуу төлөөлөгчийн газар, Консулын харьяалалд хамааралгүй төлөөлөгчийн газарт сонгууль эхлэхээс 180 хоногийн өмнө байгуулагдаж сонгууль дууссанаас 30 хоногийн дараа татан буугддаг.

Тус гадаадад байгаа сонгуулийн хороо нь сонгуульд оролцогч нам тус бүрээс санал болгосон нэг хүн, төлөөлөгчийн газрын дарга, эсхүл төлөөлөгчийн газрын албан тушаалтнуудын дундаас төлөөлөгчийн газрын тэргүүний санал болгосон нэг хүн, Үндэсний сонгуулийн хорооноос томилогдсон хоёроос илүүгүй гишүүн, үүрэг хүлээсэн бусад гишүүдээс бүрдэх ба гишүүд нь сондгой тоотой байна.

Мөн үүнээс гадна гадаадад байгаа сонгуулийн хорооны гишүүнд оролцуулж болохгүй субъектуудыг мөн тодорхойлсон байдаг. Тухайлбал,

1. Үндэсний ассемблей сонгуульд санал өгөх эрхгүй хүн;
2. Улс төрийн намын гишүүн;
3. Гадаад улсын үйл ажиллагааг зохицуулах ажилтан хамаарна.

Мөн гадаадад байгаа сонгуулийн хороо нь гишүүдийнхээ дундаас сонгогдсон нэг дарга, нэг дэд даргатай байх бөгөөд төлөөлөгчийн газрын тэргүүн, түүний санал болгосон төлөөлөгчийн газрын албан тушаалтан нь дарга байх ёсгүй. Гадаадад байгаа сонгуулийн хорооны дарга нь тухайн төлөөлөгчийн газрын даргатай зөвшилцсөний үндсэн дээр тухайн төлөөлөгчийн газарт харьяалагдах боловсон хүчний дундаас сонгуулийн асуудал эрхэлсэн нарийн бичгийн дарга, бусад алба хаагчийг томилж болно.

⁵⁰ Бүгд Найрамдах Солонгос Улсын Нийтийн албаны сонгуулийн тухай хууль, 2016 https://elaw.klri.re.kr/eng_service/%20lawView.do?hseq=38405&lang=ENG Сүүлд үзсэн огноо:2023.03.18

Түүнчлэн тус хуулийн 218.2 дугаар зүйлд зааснаар энэхүү гадаадад байгаа сонгуулийн хороо нь тус үйл ажиллагааг зохицуулах сонгуулийн ажилтныг томилох бөгөөд тэрхүү ажилтан нь дипломат төлөөлөгчийн газрын дарга байна. Хэрвээ ерөнхий консултай тохиолдолд дипломат төлөөлөгчийн газрын дарга нь түүнийг томилж болно.

Гадаадад байгаа санал хураалтын комиссын гишүүн байх тусгай шаардлага нь тухайн улс болон хууль тогтоомжоос хамааран өөр өөр байж болно.

Жишээлбэл, АНУ-д Холбооны сонгуулийн туслалцааны хөтөлбөр (FVAP) нь гадаадад санал хураалтад хяналт тавьдаг бөгөөд Хилийн чанадад санал өгөх Зөвлөх Зөвлөлийн (OVAC) гишүүдийг АНУ-ын иргэн байхыг шаарддаг. Мөн гадаадад санал өгөх, цэргийн санал өгөх, сонгуулийн эрхийг сурталчлах тал дээр туршлагатай байхыг шаарддаг.

Уг хуулийн төсөлд гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах ажлыг зохион байгуулах төв болон салбар комиссын бүрэлдэхүүнийг шийдвэрлэхдээ Сонгуулийн ерөнхий хорооны бүрэн эрхэд хамааруулан ерөнхий байдлаар зохицуулсан байна.

Гэвч гадаадын зарим улсуудад энэхүү бүрэлдэхүүнийг томилох явцыг нарийвчлан тодорхойлж, боловсронгуй зохицуулсан байна. Тухайлбал, БНСУ-д намын төлөөлөл, төлөөлөгчийн газрын төлөөлөл, сонгуулийн хорооны төлөөллийг хэрхэн оролцуулахыг зааснаас гадна оролцуулж болохгүй албан тушаалтан, зохицуулах ажилтан зэргийг хуульчилсан нь сайн жишиг болох юм.

Иймд төв болон салбар комиссын бүрэлдэхүүнийг зохион байгуулахдаа дээрх нөхцөл байдал, тавигдах шаардлагыг харгалзан үзэх нь зүйтэй.

Гадаадад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэний санал өгөх арга

Өмнөх бүлэгт дурдсанаар гадаадад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэний санал өгөх дараах аргууд байдаг.

1. Биеэрээ очиж өгөх санал хураалт: Сонгогч тодорхой газар очиж өөрийн биеэр саналаа өгөх ёстой. Энэ нь гадаадад тусгайлан байгуулсан дипломат төлөөлөгчийн газар эсвэл санал авах байр байж болно. Энэ нь санал өгөхөд хамгийн өргөн хэрэглэгддэг журам бөгөөд жишээлбэл Афганистан, Аргентин, Унгар, Өмнөд Африк зэрэг улсад ашиглагддаг.

2. Шуудангийн санал хураалт: Сонгогч өөрийн сонгосон газраа саналын хуудсыг бөглөж, саналаа энгийн шуудангаар эх орондоо явуулдаг. Заримдаа сонгогчийн биеийн байцаалтыг баталгаажуулж, саналын хуудсыг чөлөөтэй, хөндлөнгийн оролцоогүйгээр бөглөсөн эсэхийг тодорхойлох гэрчийг шаарддаг. Шуудангийн санал хураалт нь Канад, Жерси, Норвеги, Мексик болон Швейцарь зэрэг улсад санал өгөх нэг арга юм.

3. Төлөөлөгчийн санал: Гадаадад оршин суугаа иргэн өөрийн болон гадаадад байгаа сонгуулийн санал авах байранд сонгогчийн төлөө санал өгөх итгэмжлэгдсэн төлөөлөгчийг сонгосноор санал өгөх боломжтой болно. Энэ аргыг олгодог дөрвөн улсаас бусад нь хувийн санал өгөх эсвэл шуудангаар санал өгөхтэй хослуулан өгдөг.

4. Цахим хэрэгсэл: Сонгогч саналаа өгөхдөө интернет, хувийн дижитал туслах (PDA), гар утас ашиглаж болно. Энэ төрлийн цахим санал хураалтыг ихэвчлэн зайнаас цахим санал хураалт буюу цахим санал хураалт гэж нэрлэдэг бөгөөд ирээдүйд улам бүр түгээмэл болж магадгүй юм. Эстони Улсад үүнийг туршиж үзсэн байна⁵¹.

Судлаачдын зүгээс гадаадад байгаа иргэдэд сонгох эрх эдлүүлэхдээ УИХ хамгийн хязгаарлагдмал аргыг сонгосны улмаас гадаадад байгаа иргэдийн дийлэнх энэ эрхээ эдэлж чадахгүй байна гэж үүний талаар хөндөж шүүмжилдэг. Монгол Улсын дипломат төлөөлөгчийн газар байрладаг гадаад улсад байгаа иргэд зөвхөн тухайн газарт буюу салбар комиссын тогтоосон санал авах байранд биечлэн очиж саналаа өгөхөөр зохицуулсан. Үүний улмаас тухайн дипломат төлөөлөгчийн газар байрладаг хотоос өөр хот, тосгонд амьдарч буй Монгол Улсын иргэд саналаа өгье гэвэл заавал тухайн дипломат төлөөлөгчийн газар байрладаг хот руу цаг, мөнгө зарцуулж явах шаардлагатай тул сонгуульд оролцож чадахгүй байх тохиолдол байна⁵².

Хуулийн төслийн 67 дугаар зүйлд зааснаар гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах ажлыг төв комисс болон салбар комисс хариуцан дипломат төлөөлөгчийн газар зохион байгуулахаар болжээ. Өөрөөр хэлбэл сонгогчоос саналаа нууцаар өгөхөд шаардагдах санал бэлтгэх бүхээг бүхий байр, саналын хайрцгийг санал авах өдрөөс гурваас доошгүй хоногийн өмнө энэ хуульд заасны дагуу тухайн улсад байгаа Монгол Улсын дипломат төлөөлөгчийн газрын тэргүүн хариуцаж, бэлтгэхээр тусгагдсан. Энэ нь биечлэн очиж өгөх санал хураалтын аргыг сонгосон.

Гадаадад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэний санал өгөх аргыг гадны улс оронд зөвхөн биеэрээ очиж өгөх аргыг ашиглахаар хэрэглэдэггүй бөгөөд бусад шуудангаар, төлөөллөөр гэх мэт аргыг хэрэглэдэг байна. Мөн олон улсын байгууллагын зөвлөмжид ч олон төрлийн аргыг хэрэглэхийг зөвлөдөг байна.

Гадны жишгийг харвал, Бүгд Найрамдах Солонгос Улсын Төрийн албан тушаалын сонгуулийн тухай хуулийн⁵³ 218-16 дугаар зүйлд зааснаар гадаад дахь

⁵¹ International Institute for Democracy and Electoral Assistance, "Voting from Abroad: The International IDEA Handbook", 2007, p.6-7.

⁵² О.Мөнхсайхан, Р.Очирбал, "Монгол Улс дахь хүний эрхийн төлөв байдал: тулгамдсан асуудал, шийдэл", УБ, 2021, 165-169 дахь тал.

⁵³ Бүгд Найрамдах Солонгос Улсын Нийтийн албаны сонгуулийн тухай хууль, 2016 https://elaw.kiri.re.kr/eng_service/%20lawView.do?hseq=38405&lang=ENG Сүүлд үзсэн
огноо:2023.03.18

дипломатын төлөөлөгчийн газар, олон нийтийн төвүүдэд өөрийн биеэр очиж санал өгөхийг хуульчилсан байдаг бол Япон Улсын хувьд дипломат төлөөлөгчийн газар өөрийн биеэр очиж санал өгөх, шуудангаар санал өгөх, дотоодын сонгуулийн хэсэгт санал өгөх аргыг ашигладаг.⁵⁴

Дүгнэхэд хуулийн төслийн 67 дугаар зүйлд заасан гадаадад байгаа иргэдээс санал авах ажлыг төв комисс болон салбар комисс хариуцан дипломат төлөөлөгчийн газарт зохион байгуулахаар тусгасан нь хязгаарлагдмал аргыг сонгосон гэж үзэж байна.

Гадаадад байгаа иргэдээс санал авах ажлыг зохион байгуулахдаа зөвхөн биеэр санал өгөх аргыг ашиглах аргыг хэрэглэх бус шуудангаар санал авах, төлөөлөгчөөр дамжуулан санал авах, цахимаар санал авах зэрэг аргыг хослуулан хэрэглэх нь сонгуулийн оролцоог дээшлүүлэх үр нөлөөтэй.

3.3.3. “Харилцан уялдаа” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал

“Харилцан уялдаа” гэсэн шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд хуулийн төслийн үр нөлөөг үнэлэх стандарт асуултуудад хариулах замаар зохицуулалт нэг бүрийн уялдаа холбоог шалгадаг тус хуулийн төслийн хэсгээ сонгохдоо хуулийн төслийн тодорхой заалт, зохицуулалтыг бус тухайн төслийг бүхэлд нь сонголоо.

Энэхүү судалгааны хүрээнд тус хуулийн төслийг дараах шалгуур үзүүлэлтүүдээр шалгаж үзэхээр тогтлоо.

Аргачлалд заасан асуулт	Хуулийн төслийг үнэлсэн байдал
Хуулийн төслийн зохицуулалт тухайн хуулийн зорилттой нийцэж байгаа эсэх	УИХ-н сонгуулийн тухай хуулийн зорилт нь иргэний сонгох, сонгогдох эрхийн баталгааг хангах бөгөөд энэ зорилттой хуулийн төсөл нийцэж байна. Зарим заалтыг өөрчлөн найруулах, нэмэлт оруулах шаардлага байгааг дурдах хэрэгтэй.
Хуулийн төслийн “Хууль тогтоомж” гэсэн хэсэгт заасан хуулиудын нэр тухайн харилцаанд хамаарах хууль мөн эсэх	Хуулийн төсөлд хууль тогтоомж гэсэн хэсгийг заагаагүй. Иймд УИХ-н сонгуулийн тухай хуулийн 2 дугаар зүйл үйлчилнэ.
Хуулийн төсөлд тодорхойлсон нэр томъёо тухайн хуулийн	Хуулийн төсөлд нэр томъёоны тодорхойлолт хэсэг байхгүй. Энэ ч утгаараа тус хуулийн
⁵⁴ 地方自治研修 Election System In Japan, https://aceproject.org/ero-en/regions/asia/JP/election-system-in-japan-free-choice-foundation . Сүүлд үзсэн огноо:2023.03.18	

<p>төслийн болон бусад хуулийн нэр томъёотой нийцэж байгаа эсэх;</p>	<p>төсөлд одоо хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй УИХ-н сонгуулийн тухай хуулийн нэр томъёо хэрэглэгдэнэ.</p>
<p>Хуулийн төслийн зүйл, заалт тухайн хуулийн төсөл болон бусад хуулийн заалттай нийцэж байгаа эсэх</p>	<p>Хуулийн төслийн 9.3-т "Гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах өдөр /цаашид "гадаадад санал авах өдөр" гэх/-ийг энэ хуульд заасны дагуу тогтоосон сонгуулийн санал авах өдрийг үндэслэн гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах ажлыг зохион байгуулах төв комиссын саналыг харгалзан сонгуулийн төв байгууллага /цаашид "Сонгуулийн ерөнхий хороо" гэх/ тогтоох бөгөөд санал авах өдөр нь хоёр хүртэл өдөр байж болно." гэх байдлаар зохицуулсан ба тус гадаадад авах санал хураалтад урьдчилан санал авах ажиллагаа хамаарахгүй байна.</p> <p>Гэвч тус хуулийн төслийн 63 дугаар зүйлд 5 хоногийн хугацаанд урьдчилан санал авах ажиллагааг явуулахыг тусгажээ. Энэхүү зохицуулалт нь гадаадад байгаа сонгуулийн эрх бүхий сонгогчдын хувьд хэрэгжихээргүй байгаа нь хуулийн зөрчилдөөнийг бий болгож байна.</p> <p>Гадны зарим улсын хувьд гадаадад байгаа сонгуулийн эрх бүхий сонгогчдыг урьдчилан санал авах ажиллагаанд хамруулдаг туршлага байдаг.</p> <p>Бүгд найрамдах Солонгос Улсын Төрийн албан тушаалын сонгуулийн тухай хуулийн 55 158 дугаар зүйлд зааснаар нийтлэгээр сонгогчдоос урьдчилан санал авч болохыг зохицуулсан ба 218-24 дүгээр зүйлд урьдчилан санал авах ажиллагаанд оролцсон гадаадад байгаа сонгогчийн саналыг тусад нь тоолох талаар тусгажээ.</p> <p>Мөн Бүгд найрамдах Эстони Улсын хувьд урьдчилсан санал авах ажиллагааг хэрэгжүүлдэг бөгөөд 1999 оноос шуудангаар энэхүү урьдчилсан саналыг авч эхэлжээ⁵⁶.</p> <p>Тиймээс гадаад улсад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэдээс урьдчилан санал авах</p>

⁵⁵ Бүгд Найрамдах Солонгос Улсын Нийтийн албаны сонгуулийн тухай хууль, 2016 https://elaw.kiri.re.kr/eng_service/%20lawView.do?hseq=38405&lang=ENG Сүүлд үзсэн огноо:2023.03.18

⁵⁶ International Institute for Democracy and Electoral Assistance, "Voting from Abroad: The International IDEA Handbook", 2007, p.227.

	<p>боломжтой эсэхийг судлан хуулийн төсөлд тусгах эсэхийг шийдвэрлэх хэрэгтэй.</p>
<p>Хуулийн төслийн зүйл, заалт тухайн хуулийн төслийн болон бусад хуулийн заалттай давхардсан эсэх</p>	<p>Хуулийн төслийн зүйл заалт Монгол Улсын Үндсэн хууль, УИХ-н сонгуулийн тухай хууль болон эдгээр хуультай нийцүүлэн гаргасан хууль тогтоомжийн бусад акттай давхардаагүй.</p>
<p>Хуулийн төслийг хэрэгжүүлэх этгээдийг тодорхой тусгасан эсэх</p>	<p>Хуулийн төсөлд хэрэгжүүлэх этгээдийг тодорхой заасан.</p>
<p>Хуулийн төсөлд шаардлагатай зохицуулалтыг орхигдуулсан эсэх</p>	<p>Хуулийн төсөлд гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах үйл ажиллагааг зохион байгуулахдаа сонгуулийн сурталчилгааг хэрхэн явуулах талаар зохицуулалтыг орхигдуулсан байна. Тухайлбал, одоогийн хүчин төгөлдөр үйлчилж буй 2020 оны Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 7 дугаар бүлэгт хамаарах 36-48 дугаар зүйлд заасан ерөнхий зохицуулалтууд хамаарахаар байна.</p> <p>Гадаадад байгаа иргэдээс санал авах үйл ажиллагааг зохион байгуулахдаа сурталчилгааг хэрхэн явуулах талаар зохицуулалт нь тусдаа зохицуулагдах чухал асуудал бөгөөд гадаадын зарим улсуудад үүнийг тусдаа зохицуулсан байна.</p> <p>Тодруулбал, Бүгд найрамдах Солонгос Улсын Төрийн албан тушаалын сонгуулийн тухай хуулийн 57 218-14 дүгээр зүйлд гадаадад байгаа сонгогчдод хүргэх сурталчилгааны талаар тусгасан. Ийнхүү сурталчилгааг зохион байгуулахдаа хиймэл дагуул ашиглан өргөн нэвтрүүлгийн сувгаар, интернетээр, гар утсаар гэх мэтээр сонгуулийн бүртгэлд бүртгүүлсэн сонгогчдод хүргэхээр зохицуулжээ.</p>
<p>Хуулийн төсөлд төрийн байгууллагын гүйцэтгэх чиг үүргийг давхардуулан тусгасан эсэх</p>	<p>Хуулийн төсөлд төрийн байгууллагын гүйцэтгэх чиг үүргийг давхардуулаагүй.</p>

⁵⁷ Бүгд Найрамдах Солонгос Улсын Нийтийн албаны сонгуулийн тухай хууль, 2016 https://elaw.kldi.re.kr/eng_service/%20lawView.do?hseq=38405&lang=ENG Сүүлд үзсэн огноо:2023.03.18

Төрийн байгууллагын чиг үүргийг төрийн бус байгууллага, мэргэжлийн холбоодоор гүйцэтгүүлэх боломжтой эсэх	Хуулийн төсөлд тусгагдсан төрийн байгууллагын чиг үүргийг төрийн бус байгууллага, мэргэжлийн холбоодоор гүйцэтгүүлэх боломжгүй.
Татварын хуулиас бусад хуулийн төсөлд албан татвар, төлбөр, хураамж тогтоосон эсэх	Хуулийн төслөөр албан татвар, төлбөр, хураамж тогтоогоогүй.
Тухайн хуулийн төсөлд тусгасан тусгай зөвшөөрөлтэй холбоотой зохицуулалтыг Аж ахуйн үйл ажиллагааны тусгай зөвшөөрлийн тухай хуульд тусгасан эсэх	Хуулийн төсөлд тусгай зөвшөөрөлтэй холбоотой зохицуулалт байхгүй.
Хуулийн төсөлд тусгасан хориглосон хэм хэмжээг зөрчсөн этгээдэд хүлээлгэх хариуцлагын талаар тодорхой тусгасан эсэх	Хуулийн төсөлд хориглосон хэм хэмжээг зөрчсөн этгээдэд хүлээлгэх хариуцлагын талаар тодорхой тусгаагүй.

Тус хуулийн төсөлд гадаадад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэнээс урьдчилан санал авах талаар тусгаагүй байна. Энэ нь хуулийн төслийн урьдчилан санал авах ажиллагааны зохицуулалттай зөрчилдөж байна. Мөн гадаадад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэнээс санал авах ажиллагаанд сонгуулийн сурталчилгаа явуулах зохицуулалт байхгүй. Гадаадад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэнд сонгуулийн сурталчилгааг хүргэх нь тусдаа процесс бүхий үйл ажиллагаа тул үүнийг хуульчлан сонгогчдыг мэдээллээр хангах хэрэгтэй.

Явцын дүгнэлт 2

Тус хуулийн төсөлд гадаадад байгаа иргэдээс санал авах тогтолцоог оруулж өгсөн хэдий ч зөвхөн холимог тогтолцооны үед пропорциональ тогтолцоонд хамаарах нам, эвсэлд санал өгүүлэхээр хуульчилжээ. Энэ нь гадаадад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэдийн тэгш сонгох эрхийг зөрчиж байна. Монгол Улстай адил сонгуулийн холимог тогтолцоог сонгосон, гадаадад байгаа иргэдийг сонгуульд оролцуулдаг улсуудын хувьд нам, эвслээс гадна нэр дэвшигчид санал өгч сонгогчдын тэгш эрхийг хангадаг байна. Ийнхүү санал өгүүлэхэд тойргийн асуудал яригддаг бөгөөд үүнийг шийдвэрлэх олон арга зам байгааг ашиглах нь зүйтэй байна.

Мөн хуулийн төслийн 67 дугаар зүйлд заасан гадаадад байгаа иргэдээс санал авах ажлыг төв комисс болон салбар комисс хариуцан дипломат төлөөлөгчийн газарт зохион байгуулахаар тусгасан нь хязгаарлагдмал аргыг

сонгосон гэж үзэж байна. Гадаадад байгаа иргэдээс санал авах ажлыг зохион байгуулахдаа зөвхөн биеэр санал өгөх аргыг ашиглах аргыг хэрэглэх бус шуудангаар санал авах, төлөөлөгчөөр дамжуулан санал авах, цахимаар санал авах зэрэг аргыг хослуулан хэрэглэх нь сонгуулийн оролцоог дээшлүүлэх үр нөлөөтэй.

Түүнчлэн уялдаа холбооны хувьд төсөлд гадаадад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэнээс урьдчилан санал авах талаар тусгаагүй байна. Энэ нь хуулийн төслийн урьдчилан санал авах ажиллагааны зохицуулалттай зөрчилдөж байна. Мөн гадаадад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэнээс санал авах ажиллагаанд сонгуулийн сурталчилгаа явуулах зохицуулалт байхгүй. Гадаадад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэнд сонгуулийн сурталчилгааг хүргэх нь тусдаа процесс бүхий үйл ажиллагаа тул үүнийг хуульчлан сонгогчдыг мэдээллээр хангах хэрэгтэй.

3.3. УИХ-н сонгуулийн урьдчилсан санал авах ажиллагаатай холбоотой зохицуулалт

Хуулийн төсөлд урьдчилан санал авах ажиллагаатай холбоотой дараах зохицуулалт тусгагджээ. Үүнд:

63 дугаар зүйл. Урьдчилан санал авах ажиллагаа

63.1. Санал авах өдөр санал авах байранд өөрийн биеэр саналаа өгөх боломжгүй сонгогч санал авах өдрийг хүртэлх тав хоногийн хугацаанд санал авах байранд урьдчилан саналаа өгч болно.

63.2. Урьдчилан санал авах ажиллагааг санал авах байранд 09:00-17:00 цагийн хооронд авна.

63.3. Сонгогч санал тэмдэглэх зааврын дагуу саналаа тэмдэглэж, саналын хуудсаа битүүмжилсэн саналын хайрцагт хийнэ.

63.4. Урьдчилан санал авах ажиллагаанд энэ хуульд өөрөөр заагаагүй бол сонгогч санал авах байранд саналаа өгөх журмыг баримтална.

3.3.1. “Зорилгод хүрэх байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал

Өмнө дурдсанчлан урьдчилан санал ажиллагаа нь сонгуулийн ирцийг нэмэгдүүлэх, сонгогчдын аятай байдлыг хангах, сонгогчдод үүсэх зардлыг бууруулах зорилготой байдаг ч түүнд хүрэх арга, хэрэгслийг зөв сонгох нь уг ажиллагааг хуульчлахаас илүү чухал юм. Хуулийн төслийн дээрх зохицуулалтаас үзвэл урьдчилан санал авах ажиллагааг хэрхэн явуулах нь тодорхойгүй байна.

Урьдчилан санал авах ажиллагаатай холбоотой дараах зохицуулалтыг хуульд тусгасан байхыг зөвлөдөг байна⁵⁸. Үүнд:

1. Урьдчилан санал хураалтын хугацаа;

⁵⁸ The electoral knowledge network, Voting Operations; <https://aceproject.org/ace-en/topics/vo/voa/voa02/voa02d/default> . Сүүлд үзсэн огноо:2023.03.18

2. Урьдчилан саналаа өгөх сонгогчид тавигдах шаардлага /Ихэнх улс хүндэтгэн үзэх шалтгаан шаардахаа больсон/;
3. Урьдчилан санал авах байршлыг тогтоох арга /Байршлын тоог хуулиар тогтоох шаардлагагүй/;
4. Саналын хуудасны аюулгүй байдал, нууцлалыг хадгалах шаардлага /Шуудангаар санал авах тохиолдолд маш чухал/;
5. Тухайн засаг захиргааны нэгжид бүртгэлгүй сонгогчоос шаардах мэдээлэл.

Иргэн сонгуулийн үйл ажиллагаанд оролцоход тодорхой хэмжээний зардал гардаг бөгөөд тухайн зардлын хэмжээнээс хамааран сонгуульд оролцох эсэхээ шийддэг байна. Өөрөөр хэлбэл, сонгууль өгөхөд гарах зардал, чирэгдэл өндөр байх тусам сонгуулийн ирц бага байх юм. Иймд сонгогчдын аятай байдлыг хангах, “хүртээмжтэй байдал”-ыг дээшлүүлэх зорилгоор сонгуульд зарцуулах хугацааг уртасгах, сонгуулийн байрыг олшруулах зэрэг уян хатан аргуудыг хэрэглэх нь түгээмэл байна.⁵⁹ Гэсэн ч хүртээмжтэй байдал болон зардлын үр дүнтэй байдлын тэнцвэрт байдлыг хангах нь зайлшгүй чухал. Өмнө дурдсанчлан Япон, БНСУ нь холбогдох зардлыг багасгахаар сонгогчдын цахим бүртгэлийн нэгдсэн систем ашиглах, санал хураах байршлыг сонгогчдод ойртуулах зэрэг аргыг ашигласан байна. Урьдчилан санал авах ажиллагааг хэрхэн хэрэгжүүлэхээ нарийн төлөвлөж, боломжит хувилбар, тэдгээрийн сул, давуу талыг тодорхой судалж үзэх нь зүйтэй.

Судалгаанаас харахад, урьдчилан санал хураалтын хугацаа болон санал хураалтын байршил зэрэг факторууд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Өөрөөр хэлбэл, улс орон бүр өөрсдийн сонгуулийн тогтолцоо, сонгогчдын онцлог, хандлага, нас хүйс, газар нутгийн хэмжээ, нягтаршил зэрэгт тохируулан оновчтой байдлаар зохион байгуулах шаардлага үүсдэг. Урьдчилан санал авах хэлбэр, байршлыг тогтоох зарчим, аргыг хуулиар зохицуулж, харин байршлын тоо, санал авахад мөрдөгдөх нарийвчилсан журмыг тогтоох нь сонгуулийн байгууллагын эрх хэмжээнд хамаарах ёстой.

Хуулийн төслийн үзэл баримтлалд “Санал авах өдөр өөрийн харьяа хэсгийн хороонд саналаа өгөх боломжоор бүрэн хангагдаж чаддаггүй сонгогчид болох оюутан, ээлжийн ажил хийдэг зэрэг сонгогчдын сонгох эрхийг хангах шаардлагад үндэслэн урьдчилан санал авах ажиллагааны талаарх зохицуулалтыг тусгана” хэмээн “саналаа өгөх боломжоор бүрэн хангагдаж чаддаггүй сонгогчдын сонгох эрхийг хангах”-д чиглэсэн байна.

Хэдийгээр урьдчилан санал хураалтад хамрагдаж буй иргэдийн тоо дэлхийн улс орнуудад ихсэх чиг хандлагатай байгаа боловч энэ нь сонгуулийн нийт ирцэд хэрхэн нөлөөлж байгааг маргаангүй тогтоосон судалгаа байхгүй байгааг анхаарах

⁵⁹John Högström, What characteristics affect early voting? The case of Sweden, 2020, <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1390971/FULLTEXT01.pdf>. Сүүлд үзсэн огноо:2023.03.18

нь зүйтэй.⁶⁰ Урьдчилан санал хураалт нь сонгуулийн ирцийг нэмэгдүүлэх бус сонгогчид үүсэх зардал, чирэгдлийг бууруулахад л нөлөөтэй байгааг зарим судлаачид тэмдэглэжээ.⁶¹ Иймд уг хуулийн төслийн холбогдох зохицуулалт нь сонгуулийн ирцийг нэмэгдүүлэхэд ач холбогдолтой эсэх нь тодорхойгүй байна.

Урьдчилан санал хураалтын ажиллагаатай холбоотой ямар асуудлыг хуулиар зохицуулж байгааг тодруулах зорилгоор БНСУ-ын Нийтийн албаны сонгуулийн хууль тогтоомжийг судаллаа.

Бүгд Найрамдах Солонгос Улсын Нийтийн албаны сонгуулийн тухай хууль /Public official act of Korea/

158 дугаар зүйл. Урьдчилан санал хураалт

(1) Сонгогч (хөгжлийн бэрхшээлтэй болон гадаад оршин суугаа сонгогчоос бусад) нь урьдчилан санал хураалтын хугацаанд урьдчилан санал хураалтын байранд сонгуулиа өгч болно.

(2) Урьдчилан санал өгөх сонгогч нь урьдчилан санал хураалтын байранд өөрийн иргэний үнэмлэхтэй биечлэн ирж, дижитал хэлбэрээр хурууны хээ уншуулах эсвэл гарын үсэг зурснаар саналын хуудас авна. Дээрх тохиолдолд Үндэсний сонгуулийн хорооноос дээрх сонгогчид санал өгснийг баталгаажуулах зорилгоор сонгогчийн иргэний үнэмлэхийг хэсэгчилсэн байдлаар хуулбарлан авч, сонгуулийн санал хураалт дуусах хүртэл хадгална. /Энэхүү заалтыг 2015 оны 8 дугаар сарын 13-ны өдрийн 13497 актаар нэмсэн/

(3) Урьдчилан санал хураалтын зохион байгуулалтыг хариуцаж буй албан хаагч нь саналын хуудасны хэвлэх төхөөрөмжөөс саналын хуудсыг хэвлэж, “Урьдчилан санал хураалтын зохион байгуулалтын албан хаагч” гэх нүдэнд өөрийн тамгыг даран, сериал дугаарыг авахгүйгээр шуудангийн дугтуйн хамт сонгогчид өгнө.

(4) Саналын хуудсыг дугтуйн хамт авсан даруй сонгогч санал өгөх бүрээгт нэвтэрч, нэг нэр дэвшигчийг (Их Хуралд жагсаалтаар эсхүл орон нутгийн иргэдийн төлөөлөгчдийн хуралд жагсаалтаар нэр дэвшиж байгаа гишүүдийг сонгох тохиолдолд улс төрийн намыг ойлгоно) сонгон саналын хуудасны харгалзах баганад тэмдэглэгээ хийн саналын нууцлалыг хадгалах зорилгоор зориулалтын хэсгээр нугалан дугтуйлж, санал хураалтын хайрцагт хийнэ.

(5) Энэ зүйлийн 3 болон 4 дэх хэсэгт заасныг үл харгалзан, урьдчилан санал хураалтын зохион байгуулалтын албан хаагч нь Үндэсний сонгуулийн комиссын журамд тусгайлан заасан сонгогчид шуудангийн дугтуйг өгөхгүй байж болно.

(6) Урьдчилан санал хураалтын зохион байгуулалтын албан хаагч нь урьдчилан санал хураалтын хугацааны явцад өдөр бүр санал хураалт дууссаны дараа эсхүл урьдчилан санал хураалтын хугацаа дууссаны дараа гэрч байлцуулан саналын хуудсуудыг дараах журмын дагуу шилжүүлнэ. /Энэхүү заалтыг 2014 оны 2 дугаар сарын 13-ны өдрийн 12393 актаар нэмсэн/

⁶⁰ Мөн тэнд.

⁶¹ For voter turnout, the benefits of absentee, mail, and early voting are minimal. https://www.aei.org/wp-content/uploads/2014/06/absentee-and-early-voting_155531845547.pdf, p.49. Сүүлд үзсэн огноо:2023.03.18

1. Энэхүү зүйлийн 3 болон 4 дэх зүйлд заасны дагуу дугтуй ашигласан тохиолдолд, саналын хайрцгийг нээж, урьдчилан санал өгсөн сонгогчдын тоог гаргаж, саналын хуудсыг баталгаат шуудангаар явуулах эрх бүхий шуудангийн даргад шилжүүлж илгээнэ; Энэ тохиолдолд сонгуулийн ажилтан нь нэр дэвшигч бүрээр ажиглагч томилон шуудангийн газар хүртэл хамт явах бөгөөд ажиглагч тодорхой шалтгаангүйгээр хамт явахаас татгалзах тохиолдолд “сонгууль ажиглах эрх”-ээс татгалзсанд тооцон сонгуулийн тусгай тэмдэглэгээнд тэмдэглэл хийнэ.
2. 5 дахь хэсэгт заасны дагуу саналыг дугтуйнд хийгээгүй тохиолдолд, саналын хайрцагийг сум, дүүрэг, хотын сонгуулийн хороо руу шууд хүргүүлнэ. Энэ тохиолдолд буюу урьдчилан санал хураалтын хайрцагийг хүргүүлэхэд 170 дугаар зүйл мөн үйлчилнэ.

(7)157 дугаар зүйлийн 3, 5 болон 7 дахь хэсэг нь санал хураалтын байранд нэвтрэх болон санал хураалтын хуудас өгөөгүй тохиолдолд хэрэглэгдэнэ.

(8)Харилцаа холбооны системтэй холбоотой асуудал үүссэн тохиолдолд урьдчилан санал хураалт явуулах журмыг Үндэсний сонгуулийн комиссын журмаар зохицуулна. /Энэхүү заалт нь 2014 оны 1 дүгээр сарын 17-ны 12267 тоот актаар нэмсэн/

Бүгд Найрамдах Солонгос Улсын Нийтийн албаны сонгуулийн тухай хуулийн 158 дугаар зүйлд Урьдчилан санал хураалтын үндэслэлийг дээрх байдлаар зохицуулсан байна. Гэвч хуулийн бусад хэсгүүдэд мөн урьдчилан санал хураалттай холбоотой зохицуулалтыг нарийн тусгажээ. Тухайлбал, урьдчилан санал авах байрыг байгуулах гэх зэрэг холбогдох асуудлыг тодорхой тусгасан. Үнэлгээний дараагийн хэсгүүдэд холбогдох зохицуулалтуудын талаар дэлгэрэнгүй дурдах болно.

Урьдчилан санал авах арга, байршлыг оновчтой тогтоож чадвал урьдчилан санал авах зохицуулалт амжилттай хэрэгжиж, сонгогчид учрах зардал, чирэгдлийг бууруулах боломжтой байна. Түүнчлэн урьдчилан санал хураалтын ажиллагаа нь зорилгодоо нийцэхийн тулд сонгогч “өөрт хамгийн ойр” санал авах байрт очиж саналаа өгөх боломжтой байх ёстой. Өөрөөр хэлбэл гагцхүү тухайн хот, дүүрэг, хороонд байхыг шаардахгүй байх нь зүйтэй. Дээрх тохиолдолд л хуулийн төсөл дэх урьдчилан санал хураалтын зохицуулалт нь “саналаа өгөх боломжоор бүрэн хангагдаж чаддаггүй сонгогчдын сонгох эрхийг хангах” зорилгодоо хүрнэ гэж үзлээ.

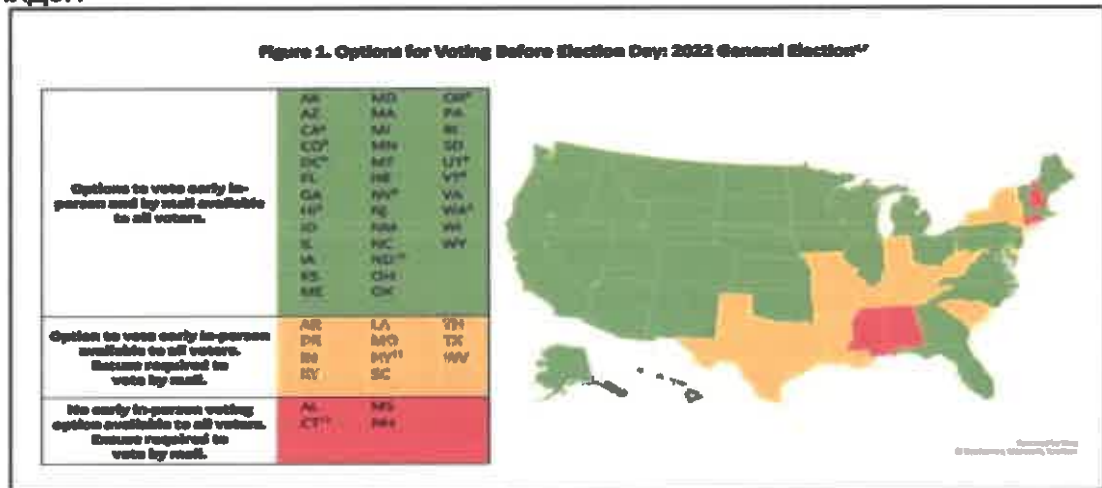
3.3.2. “Практикт хэрэгжих боломж” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал

Урьдчилан санал хураалтын хугацаа

Урьдчилан санал хураалтыг 10 хоногоос хэтрүүлэлгүй, 5-7 хоногийн

хугацаанд урт цагийн хуваарьтайгаар зохион байгуулахыг зөвлөсөн байна.⁶² Хэт уртаар хугацааг тогтоох нь сонгуулийн ач холбогдлыг бууруулах сөрөг үр дагавартай. Хугацааны уртаас илүүтэйгээр сонгогч мэдээлэл хангагдсан байх шинжийг харгалзаж үзэх нь зүйтэй. Өөрөөр хэлбэл сонгуулийн мэтгэлцээн, сонгогчтой хийх уулзалт, хурал, цуглаан зохион байгуулагдаж дууссаны дараа сонгогчийг мэдээллээр зохих хэмжээнд хангагдсан гэж үзэж санал хураах ажиллагааг эхлүүлэх нь зүйтэй.

Америкийн Нэгдсэн Улсын хувьд, 13 мужид урьдчилан санал хураалт хийдэггүй, эсрэгээрээ Миннесота мужид гэхэд урьдчилан санал хураалт 46 өдөр үргэлжилдэг.⁶³

Зураг 1.

Хуулийн төслийн 63.1-т "...сонгогч санал авах өдрийг хүртэлх тав хоногийн хугацаанд ... урьдчилан саналаа өгч болно" хэмээн тусгасан байгаа нь дээр дурдсан шалтгааны улмаас практикт нийцнэ гэж үзлээ.

Түүнчлэн урьдчилан санал авах хугацааг сонгуулийн өдрийн санал авах хугацаатай ижил зохицуулж, ажил эхлэхээс өмнө эхлүүлж ажил тарснаас хойш байхаар, мөн амралтын өдөр санал өгөх боломжтой байдлаа зохицуулах нь илүү үр дүнтэй. Хуулийн төсөлд заасан урьдчилан санал авах ажиллагаа нь өглөө 9 цагаас 17 цаг хүртэл эсхүл 8 цагаас 18 цаг хүртэл зохион байгуулж байгаа нь сонгуулийн өдөр санал авах цагийн хуваариас богино байхаар зохицуулсан нь үр нөлөөг багасгах магадлалтай. Урьдчилан санал авах ажиллагааны үргэлжлэх өдрийг сунгахаас илүүтэйгээр санал авах цагийн хуваарийг уртасгах нь сонгогчдын

⁶² The Pitfalls of Absentee and Early Voting, p.67.

https://www.aei.org/wp-content/uploads/2014/06/absentee-and-early-voting_155531845547.pdf Сүүлд үзсэн огноо:2023.03.18

⁶³ John Högström, What characteristics affect early voting? The case of Sweden, 2020, <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1390971/FULLTEXT01.pdf> Сүүлд үзсэн огноо:2023.03.18

Муж улс бүрийн хугацааг эндээс үзнэ үү. <https://www.ncsl.org/elections-and-campaigns/early-in-person-voting>. Сүүлд үзсэн огноо:2023.03.18

саналаа өгөх боломжийг дээшлүүлэх, төрийн зардлыг багасгах үр дүнтэй байж болох талаар тэмдэглэжээ.⁶⁴

Судалгаагаар хөдөө (rural) орон нутгийн иргэд, өндөр настнууд эсхүл боловсрол болон орлого өндөртэй иргэд урьдчилан санал хураалтад идэвхтэй оролцдог болох нь тогтоогдсон байна.⁶⁵ Өөрөөр хэлбэл, эрүүл мэндийн байдал тааруу эсхүл шахуу цагийн хуваарьтай иргэд урьдчилан санал авах хураалтад оролцох сонирхолтой байдаг.

Урьдчилан санал хураалтын цагийн хуваарийн талаар БНСУ-ын Нийтийн албаны сонгуулийн тухай хуульд хэрхэн зохицуулсныг авч үзье.

155 дугаар зүйл (Сонгуулийн санал авах цаг)

(1) Санал авах байр нь 6 цагт нээж 18 цагт (онцгой сонгуульд 20 цагт) хаана. Санал хураалт дуусах цагт санал хураалтын байрт саналаа өгөхөөр хүлээж байгаа сонгогчдод дугаар олгож, тэдгээр сонгогчдын саналыг авсны дараа санал хураах байрыг хаана.

(2) Урьдчилан санал хураалтын хугацаанд урьдчилан санал авах байр нь өдөр бүр 6 цагт нээж 18 цагт хаана. Энэ зүйлийн 1 дэх хэсэг нь урьдчилан санал хураалтын байранд мөн үйлчилнэ.

Бүгд Найрамдах Солонгос Улсын хуульд урьдчилан санал авах хугацааг 6 цагаас 18 цаг хүртэл байхаар тусгасан ч уг хугацааг сунгах боломжтой байх бөгөөд ийнхүү сунгах үндэслэлийг тус хуулийн 155 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт тусгажээ.

Хуулийн төслийн 63.2 дугаар зүйлд "Урьдчилан санал авах ажиллагааг санал авах байранд 09:00-17:00 цагийн хооронд авах"-аар заажээ. Дээр заасан шалтгааны улмаас урьдчилан санал авах цагийн хуваарийг уртасгах нь зүйтэй гэж үзлээ.

Санал авах арга

Урьдчилан санал хураалтыг дараах аргаар явуулах боломжтой. Үүнд:

1. Санал авах байршил, цэгт биөчлэн очиж санал өгөх
2. Шуудангаар санал өгөх⁶⁶
3. Хосолсон хэлбэрээр санал өгөх

Шуудангаар санал хураах ажиллагаа нь төрийн байгууллагын захиргааны

⁶⁴ The Pitfalls of Absentee and Early Voting, p.67,

https://www.aei.org/wp-content/uploads/2014/06/absentee-and-early-voting_155531845547.pdf Сүүлд үзсэн огноо:2023.03.18

⁶⁵ John Högström, What characteristics affect early voting? The case of Sweden, 2020, <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1390971/FULLTEXT01.pdf> Сүүлд үзсэн огноо:2023.03.18

⁶⁶ By mail, in which the voter requests, or is automatically sent, the relevant ballots and other voting material, which are then returned by the voter to the electoral management body.

зардлыг хэмнэх боловч саналын хуудсыг буцаах зардлыг ихэвчлэн сонгогч хариуцдаг тул сонгогчид хайхрамжгүй хандах сөрөг үр дагавартай. Гэсэн хэдий ч шуудангаар санал өгөх хүсэлтэй иргэдэд энэ боломж нээлттэй байх боломжтой гэдгийг анхаарах нь зүйтэй.

Урьдчилан санал авах ажиллагааг анх удаа нэвтрүүлэхээр ажиглах тохиолдолд саналын хуудасны аюулгүй байдлыг хангах үүднээс биечлэн санал өгөх байдлаар зохион байгуулж, гол нь харъяалал харгалзахгүйгээр санал авах боломжийг бүрдүүлэх нь чухал юм. Дээрх тохиолдолд иргэнээс ямар нэмэлт баримт бичиг шаардах, ямар тусгай журам үйлчлэхийн нарийвчлан тогтоох шаардлагатай.

Харъяалал харгалзахгүйгээр урьдчилан санал хураалтыг авах нь санал хураалтын эцсийн дүнгийн алдаагүй байдалд нөлөө үзүүлэх боломж байгааг үгүйсгэх боломжгүй. Иймд сонгогчдын цахим бүртгэлийн систем чухал үүрэг гүйцэтгэх учиртай. Өөрөөр хэлбэл, А хорооны иргэн Б хороонд урьдчилан байдлаар саналаа өгсөн тэр даруй А хороонд санал өгөх ёстой иргэдийн жагсаалт дахь мэдээлэл шинэчлэгдэж байх ёстой юм. Уг асуудлыг Бүгд Найрамдах Солонгос Улсын хуульд хэрхэн зохицуулсныг авч үзвэл:

44.2 дугаар зүйл (Сонгогчдын нэгдсэн бүртгэлийг бэлдэх)

(1) Үндэсний сонгуулийн хороо нь урьдчилан санал авах байранд ашиглах зорилгоор "сонгогчдын нэгдсэн бүртгэлийн цахим жагсаалт"-ыг түүний хуулбарын хамт бэлдэнэ.

(2) Үндэсний сонгуулийн хороо "сонгогчдын нэгдсэн бүртгэлийн цахим жагсаалт"-ыг бэлдэхдээ нэг сонгогч хоёр эсхүл түүнээс дээш санал өгөхөөс сэргийлэх техникийн арга хэмжээг авсан байна.

(3) Сонгогчдын нэгдсэн бүртгэлийн цахим жагсаалт"-ыг компьютерын програмын хамт бэлдэнэ.

(4) Хороо, гудамж, багийн сонгуулийн комисс бүр 148.1 дэх хэсэгт заасан урьдчилан санал хураалтын хугацаа дууссаны дараа санал авах байрт ашиглахаар Үндэсний сонгуулийн хорооноос ирүүлсэн сонгуулийн бүртгэлийн жагсаалтыг хэвлэж Хороо, гудамж, багийн сонгуулийн комиссын дарга бүртгэлийн хуудсыг дугтуйлж тамгалан хадгалах бөгөөд нам бүрээс санал болгосон ажиглагчыг энэ үйл явцад байлцуулна. Намаас санал болгосон ажиглагч тухайн үйл ажиллагаанд ирээгүй бол тухайн ажиглагчийг гэрч болох эрхээсээ татгалзсан гэж үзнэ.

(5) Энэ зүйлийн (4)-т заасны дагуу хэвлэсэн "сонгогчдын нэгдсэн бүртгэлийн цахим жагсаалт"-ыг энэ хуульд зааснаас бусад зорилгоор шалгах, ашиглах, задруулахыг хориглоно.

(6) Сонгогчдын нэгдсэн бүртгэлийн цахим жагсаалт"-ыг бэлдэх арга, сонгуулийн өдөр санал авах байрт ашиглах зорилгоор хэвлэсэн жагсаалтыг хадгалах болон бусад холбогдох асуудлыг Үндэсний сонгуулийн хорооны журмаар тусгайлан зохицуулна.

Бүгд Найрамдах Солонгос Улсад урьдчилан санал хураалтад ашиглах сонгогчдын нэгдсэн бүртгэлтэй холбогдон үүсэх харилцааг тодорхой тусгасан

байна. Уг цахим бүртгэлийн тусламжтайгаар сонгогч аль ч байранд биечлэн очиж сонгуулиа өгөх боломжтой бөгөөд энэ нь урьдчилан санал хураалтаас үүдэлтэй саналын хуудасны зөрүү, давхардал гарахаас сэргийлдэг.

Иймд, урьдчилан санал хураалтын ажиллагааг нэвтрүүлэхийн хамт сонгогчдын нэгдсэн жагсаалтыг цахимжуулах тохиолдолд урьдчилан санал хураалтын ажиллагаа нь сөрөг үр дагаваргүйгээр хэрэгжих боломжтой гэж үзлээ.

Санал авах байр

Урьдчилан санал авах байр нь сонгуулийн хорооны хэсгийн байртай адил хамгаалалттай байхыг зөвлөдөг.⁶⁷ Санал авах байрны хувьд дүүрэг бүрт дор хаяж нэг урьдчилан санал хураалтын байр байхыг шаарддаг.⁶⁸ Сонгуулийн өдөр ажиллах хэсгийн хороодын байршилд урьдчилан санал хураалтыг зохион байгуулах тохиолдолд хүндэтгэн үзэх шалтгаангүйгээр урьдчилан санал өгөхөөр хэт олон сонгогч ирж, ажлын ачааллыг ихэсгэн сунжруулах сөрөг үр дагавартай тул үүнээс зайлсхийх шаардлагатайг тэмдэглэжээ.⁶⁹ Өөрөөр хэлбэл, Монгол Улсын хэмжээнд сонгуулийн өдөр ажилладаг 2100 гаруй хэсгийн байрт урьдчилан санал авах ажиллагааг зохион байгуулах хувилбараас татгалзаж, урьдчилан санал авах байрыг тусад нь бэлдэх нь урьдчилан санал хураалттай холбоотойгоор үргүй зардал гарахаас сэргийлэх ач холбогдолтой гэж үзлээ.

Америкийн Нэгдсэн Улс дахь урьдчилан санал хураалтын төрөл, зохицуулалт нь муж улс бүрт ялгаатай байна. Үүнд:

1. Сонгуулийн хэсгээс том нутаг дэвсгэрийг хамарсан санал хураалтын цэгээр дамжуулж урьдчилан санал хураах /The use of vote centers, which serve a larger area than a precinct/
2. Урьдчилан санал хураалтыг худалдааны төв дээр зохион байгуулж, өргөн хүрээг хамруулах /Widespread early voting in convenient locations/
3. Муж, орон нутгийн тамгын газар дээр санал хураах /Voting at county clerks' offices/ ⁷⁰

Швед Улс нь сонгуулийн ирц өндөртэйгээс гадна урьдчилан санал хураалтыг хамгийн анх нэвтрүүлсэн улсын нэг юм. 1969 оноос өмнө хүндэтгэн үзэх шалтгаантай иргэд л сонгуулийн өдрөөс өмнө саналаа өгөх боломжтой байсан бол, 1970 оноос бүх иргэд сонгуулийн өдрөөс өмнө урьдчилан санал өгөх боломжтой

⁶⁷ Absentee and Early voting, Recommendations, p.77 https://www.aei.org/wp-content/uploads/2014/06/-absentee-and-early-voting_155531845547.pdf. Сүүлд үзсэн огноо:2023.03.18

⁶⁸ Early Voting in Person, <https://aceproject.org/main/english/po/poa02d01.htm>. Сүүлд үзсэн огноо:2023.03.18

⁶⁹ Мөн тэнд.

⁷⁰ A History of Absentee and Early Voting, p.15, https://www.aei.org/wp-content/uploads/2014/06/-absentee-and-early-voting_155531845547.pdf. Сүүлд үзсэн огноо:2023.03.18

болсон.⁷¹ 2005 оноос орон нутгийн захиргаа урьдчилан санал авах ажиллагааг хариуцах болсон бөгөөд энэ үеэс иргэд номын сан, дэлгүүр, сургууль, танхим зэрэг олон төрлийн газрууд дахь сонгуулийн цэгүүдэд очин саналаа өгөх боломжтой болсон байна.⁷² Санал хураалтын цэгийг олшруулж, 2018 онд 2700-д хүрсэн. Тухайн улс нь 10.4 сая иргэнтэй. Иргэд оршин суугаа хаяг нь бүртгэлгүй цэгт ч мөн саналаа өгөх боломжтой бөгөөд урьдчилан санал хураалтад оролцсон иргэдийн тоо жил бүр ихсэж, сүүлийн сонгуулиар нийт сонгогчдын 40 хувь нь урьдчилан саналаа өгчээ. Швед Улсад хийгдсэн судалгаагаар сонгууль өгөх цэг, байршлын тоо олон байх тусам сонгуулийн ирц нэмэгддэг болохыг тогтоосон байна.⁷³

Гэвч урьдчилан санал авах байрны тоонд шууд ач холбогдол өгөхөөс илүүтэйгээр, зорилтот сонгогчдод зориулж урьдчилан санал авах байрыг “хүртээмжтэй” байдлаар зохион байгуулах нь зүйтэй. Өөрөөр хэлбэл, иргэд ямар шалтгааны улмаас санал өгөх боломжгүй болдог талаар судалж, тэр иргэдийн бөөгнөрөл бүхий газарт урьдчилан санал авах байр байгуулах нь оновчтой.

148 дугаар зүйл (Урьдчилан санал авах байрыг байгуулах)

(1) Сум, дүүрэг, хотын сонгуулийн комисс нь өөрийн харъяаллын хороо, гудамж, баг бүрт нэг урьдчилан санал авах байрыг байгуулж, сонгуулийн өдрөөс өмнөх 5 дахь өдрөөс 2 дахь өдөр хүртэлх хугацаанд ажиллуулна. Хороо, гудамж, багт цэргийн анги байх тохиолдолд тус дүүрэгт нэмэлт урьдчилан санал хураах байрыг байгуулж болно.

(2) Сум, дүүрэг, хотын сонгуулийн комисс нь 1 дүгээр хэсэгт заасны дагуу урьдчилан санал хураах байрыг байгуулахдаа, сонгууль болохоос 9-өөс доошгүй өдрийн өмнө тэдгээрийн байрын байршил, нэр, байгуулагдсан огноог нийтэд мэдээлж, сонгуулийн сурталчилгааны хэсгийн удирдлага эсхүл хэсгийн салбарын даргад мэдэгдэж, өөрийн нутаг дэвсгэрийн 5 газарт зарлал байрлуулна. Урьдчилан санал авах байрыг байгуулсан газар өөрчилсөн тохиолдолд дээрх журмыг мөн баримтална.

(3) Сум, дүүрэг, хотын сонгуулийн комисс нь 1 дүгээр хэсгийн дагуу байгуулагдсан урьдчилан санал хураах байрт санал авах захиргааны ажилд туслах ажилтныг хуулийн 147.9 дэх хэсэг тусгайлан заасан хүмүүсээс сонгож томилно.

(4) 147 дугаар зүйлийн 3, 7 болон 10 дахь хэсгүүд нь урьдчилан санал хураах байрыг байгуулах газар тавигдах хязгаарлалт, мөн тус газар, байгууламжаар хангахад болон урьдчилан санал хураах ажиллагаанд оролцох ажилтныг зөвлөхөд хамтран ажиллах харилцаанд мөн үйлчилнэ.

⁷¹ John Högström, What characteristics affect early voting? The case of Sweden, 2020, <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1390971/FULLTEXT01.pdf>. Сүүлд үзсэн огноо: 2023.03.18

⁷² In 2005, the election law transferred the responsibility for organising early voting from the postal company (Posten AB) to the Swedish municipalities. The municipalities were responsible for organising early voting for the first time during the elections of 2006, and voters could vote early in, for example, libraries, shops, schools, town halls, or in public offices instead of only being able to vote early at post offices (Dahlberg et al. 2008).

⁷³ John Högström, What characteristics affect early voting? The case of Sweden, 2020, <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1390971/FULLTEXT01.pdf>. Сүүлд үзсэн огноо: 2023.03.18

(5) Үндэсний сонгуулийн хороо нь урьдчилан санал хураах байрт сонгуулийн нэгдсэн бүртгэлийн жагсаалтыг ашиглах сонгуульд зориулан харилцаа холбооны тусгай сүлжээг бий болгоно.

(6) Урьдчилан санал авах байрыг мэдэгдэх, нийтэд мэдээлэх, ажилтныг томилж зэрэг бусад харилцааг Үндэсний сонгуулийн хорооны журмаар тусгайлан зохицуулна.

51.7 сая хүн амтай Бүгд Найрамдах Солонгос Улс нь хороо, баг бүрт урьдчилан санал авах байрыг байгуулсан байгаа тул 3 сая хүнтэй Монгол Улс хороо, баг бүрт урьдчилан санал авах байрыг байгуулах нь оновчгүй байж болох юм. Бүгд Найрамдах Солонгос Улс нь урьдчилан санал авах байрыг хэрхэн, хэн байгуулах талаар тодорхой тусгасан байна. Түүнээс гадна урьдчилан санал авах байрыг нэмэлтээр байгуулах үндэслэлийг тусгажээ.

Монгол Улс хүн амын тоо бага, газар нутаг өргөн ч Улаанбаатар хот дахь хүн амын нягтаршил харьцангуй их. Тухайлбал, Улаанбаатар хотын хүн амын нягтрал 2010 оноос 2020 оны хооронд 33.4 хувиар өссөн байна. Иймд урьдчилан санал хураалтыг Нийслэл хотод өргөнөөр зохион байгуулах нь санал өгөх боломжоор хязгаарлагддаг орон нутгаас хотод ирсэн иргэдийн сонгох эрхийг хангахад чухал нөлөө үзүүлж болохоор байна. Гэвч өмнө дурдсанчлан олон улсын жишигт хамгийн багадаа дүүрэг бүрт дор хаяж 1 урьдчилан санал хураалтын байр байхыг шаарддаг тул Улаанбаатар хот дахь хороо бүрт урьдчилан санал хураалтыг зохион байгуулах шаардлагагүй.

Нөгөөтэйгүүр хөдөө, орон нутгийн иргэд санал өгөхийн тулд олон километр замыг туулж ихээхэн хэмжээний зардал гаргадаг. Иймд тус иргэд сонгууль өгөх зорилгоор бус сум эсхүл аймгийн төв рүү аливаа үйлчилгээ авахаар ирэхдээ сонгуулиа өгөх боломжоор хангагдах нь тэдэнд үүсэх зардал, чирэгдлийг бууруулах чухал ач холбогдолтой. Иймд сум бүрт нэг урьдчилан санал хураалтын байрыг байгуулах нь оновчтой байж болох юм.

Түүнчлэн урьдчилан санал хураалтын хугацаанд саналын хайрцаг, төхөөрөмжийн аюулгүй байдлыг хангах журмыг нарийн тогтоох шаардлагатай. Урьдчилан санал хураалтын саналын хуудсыг хэзээ, хэн тоолох, хайрцгийг нээх тухай нарийвчлан зохицуулах шаардлагатай. Уг асуудлыг БНСУ-ын Нийтийн албаны сонгуулийн тухай хуульд хэрхэн тусгасныг авч үзье.

155 дугаар зүйл (Санал авах цаг)

(4) Урьдчилан санал хураалтыг эхлэхээс өмнө хариуцсан ажилтан саналын хайрцаг болон саналын бүхээг асуудалтай эсэхийг шалгах бөгөөд ийнхүү шалгалт хийхдээ гэрчийг оролцуулна. Урьдчилан санал хураалт эхлэх үед гэрч ирээгүй тохиолдолд урьдчилан санал авах байранд хамгийн эхэнд ирсэн сонгогчоор тус шалгалтыг гэрчлүүлнэ.

Мөн Бүгд Найрамдах Солонгос Улсын Нийтийн албаны сонгуулийн хуулийн 158 дугаар зүйлд урьдчилан санал хураалтын зохион байгуулалтын албан хаагч нь урьдчилан санал хураалтын хугацааны явцад өдөр бүр санал хураалт дууссаны дараа эсхүл урьдчилан санал хураалтын хугацаа дууссаны дараа гэрч байлцуулан саналын хуудсуудыг шилжүүлэх журмыг тусгайлан зохицуулснаас гадна хуулийн 164 дүгээр зүйлд заасан санал хураалтын байрын хэв журмыг хангах зохицуулалт мөн үйлчилдэг.

Хуулийн төсөлд дээр дурдагдсан асуудлыг шийдвэрлэх зарчмын шинжтэй зохицуулалт дутагдаж байгаа тул хуулийн төсөл дэх холбогдох зохицуулалтын практикт хэрэгжих байдал нь сул байна гэж дүгнэлээ.

3.3.3. “Харилцан уялдаа” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал

№	Аргачлалд заасан асуулт	Хуулийн төслийг үнэлсэн байдал
1.	Хуулийн төслийн зохицуулалт тухайн хуулийн зорилттой нийцэж байгаа эсэх	Санал авах өдөр өөрийн харьяа хэсгийн хороонд саналаа өгөх боломж хязгаарлагдмал сонгогчид болох оюутан, ээлжийн ажил хийдэг зэрэг сонгогчдын сонгох эрхийг хангах шаардлагад үндэслэн урьдчилан санал авах ажиллагааны талаарх зохицуулалтыг хуулийн төсөлд зохицуулсан нь Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн нэг зорилго болох “Монгол Улсын иргэний сонгох, сонгогдох эрхийг хангах”-д нийцсэн.
2.	Хуулийн төслийн “Хууль тогтоомж” гэсэн хэсэгт заасан хуулиудын нэр тухайн харилцаанд хамаарах хууль мөн эсэх	Хуулийн төсөлд дурдсан урьдчилан санал авах ажиллагааны хүрээнд “Хууль тогтоомж” гэсэн хэсэг агуулаагүй байна.
3.	Хуулийн төсөлд тодорхойлсон нэр томъёо тухайн хуулийн төслийн болон бусад хуулийн нэр томъёотой нийцэж байгаа эсэх;	Урьдчилсан санал авах ажиллагаа гэсэн нэр томъёо энэ хуулийн төслийн хүрээнд анх удаа томъёологдсон бөгөөд бусад хуулийн нэр томъёотой зарчилдөхгүй байна.

4.	Хуулийн төслийн зүйл, заалт тухайн хуулийн төсөл болон бусад хуулийн заалттай нийцэж байгаа эсэх	Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн төслийг Монгол Улсын Үндсэн хууль болон түүний үзэл баримтлалд бүрэн нийцүүлсэн гэж үзэв.
5.	Хуулийн төслийн зүйл, заалт тухайн хуулийн төслийн болон бусад хуулийн заалттай давхардсан эсэх	Хуулийн төслийн 63.3 дахь хэсэг "Сонгогч санал тэмдэглэх зааврын дагуу саналаа тэмдэглэж, саналын хуудсаа битүүмжилсэн саналын хайрцагт хийнэ" гэсэн зохицуулалт нь хуулийн 66.4-т заасан "Сонгогч саналаа тэмдэглэсний дараа саналын нууцлалыг хангах зориулалт бүхий хавтас хэрэглэж саналын хуудсыг санал тоолох төхөөрөмж /саналын хайрцаг/-д хийх" заалттай давхардсан шинжтэй байна.
6.	Хуулийн төслийг хэрэгжүүлэх этгээдийг тодорхой тусгасан эсэх	Тодорхой тусгаагүй нь тус зохицуулалтын практикт хэрэгжих байдлыг бууруулж байна.
7.	Хуулийн төсөлд шаардлагатай зохицуулалтыг орхигдуулсан эсэх	Энэхүү хуулийн төсөлд урьдчилан санал авах байрыг байгуулах, саналын хуудасны аюулгүй байдлыг хангахтай холбогдох зохицуулалтуудыг тусгаснаар хуулийн төсөл нөхцөл бүрдэнэ гэж үзэж байна.
8.	Хуулийн төсөлд төрийн байгууллагын гүйцэтгэх чиг үүргийг давхардуулан тусгасан эсэх	Давхардуулсан зохицуулалт байхгүй.
9.	Төрийн байгууллагын чиг үүргийг төрийн бус байгууллага, мэргэжлийн холбоодоор гүйцэтгүүлэх боломжтой эсэх	Урьдчилан санал авах ажиллагаанд оролцох сонгуулийн ажиглагчтай холбогдох асуудлыг хуулиар зохицуулаагүй орхигдуулсан байна.
10.	Татварын хуулиас бусад хуулийн төсөлд албан татвар, төлбөр, хураамж тогтоосон эсэх	Татварын хуулиас бусад хуулийн төсөлд албан татвар, төлбөр, хураамж тогтоогоогүй.
11.	Тухайн хуулийн төсөлд тусгасан тусгай зөвшөөрөлтэй холбоотой зохицуулалтыг Аж ахуйн үйл ажиллагааны тусгай	Тухайн хуулийн төсөлд тусгай зөвшөөрөлтэй холбоотой зохицуулалт байхгүй.

	зөвшөөрлийн тухай хуульд тусгасан эсэх	
12.	Монгол Улсын Үндсэн хууль болон Монгол Улсын олон улсын гэрээнд заасан хүний эрхийг хязгаарласан зохицуулалт тусгасан эсэх	Монгол Улсын Үндсэн хууль болон Монгол Улсын олон улсын гэрээнд заасан хүний эрхийг хязгаарласан зохицуулалт байхгүй.
13.	Хуулийн төслийн зүйл, заалт жөндөрийн эрх тэгш байдлыг хангасан эсэх	Хуулийн төслийн зүйл, заалт жөндөрийн эрх тэгш байдлыг алдагдуулаагүй.
14.	Хуулийн төсөлд шударга бус өрсөлдөөнийг бий болгоход чиглэсэн заалт тусгагдсан эсэх;	Шударга бус өрсөлдөөнийг бий болгоход чиглэсэн зохицуулалт байхгүй.
15.	Хуулийн төсөлд авлига, хүнд суртлыг бий болгоход чиглэсэн заалт тусгагдсан эсэх	Хуулийн төсөлд авлига, хүнд суртлыг бий болгоход чиглэсэн заалт байхгүй.
16.	Хуулийн төсөлд тусгасан хориглосон хэм хэмжээг зөрчсөн этгээдэд хүлээлгэх хариуцлагын талаар тодорхой тусгасан эсэх	Хуулийн төсөлд хариуцлагын талаар тусгасан зохицуулалт байхгүй.

Явцын дүгнэлт 3

Хуулийн төсөлд урьдчилан санал хураалтын үндэслэлийг тусгасан хэд хэдэн заалт тусгагджээ. Гадны зарим улсын жишгийг харвал урьдчилан санал хураалтад хамрагдах иргэдийн тоо ихэссээр байх боловч сонгуулийн нийт ирцийг нэмэгдүүлэх шууд хамаарал байхгүйг нотолсон олон судалгаа хийгдсэн байна. Өөрөөр хэлбэл, урьдчилан санал хураалт нь сонгуулийн ирцийг нэмэгдүүлэх бус сонгогчдод үүсэх зардал, чирэгдлийг бууруулах, сонгуулийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх ач холбогдолтой. Иймд хуулийн төслийн үзэл баримтлалд заасан “санал өгөх боломжоор хязгаарлагддаг иргэдийн сонгох эрхийг хангах” зорилгодоо төдийлөн нийцэхгүй гэж дүгнэлээ. Гэсэн хэдий ч урьдчилан санал авах ажиллагаа нь сонгогчдын цагийг хэмнэн, үүсэх зардлыг бууруулж, сонгуулийн “хүртээмжтэй байдал”-ыг нэмэгдүүлэх давуу талтай.

Улс орон бүрт урьдчилан санал авах зохицуулалт харилцан адилгүй байна. Өөрөөр хэлбэл урьдчилан санал хураалтын үр дүнг сайжруулахын тулд улс өөрийн сонгогчдын онцлог, улс төрийн хандлага, газар нутгийн хэмжээ, нягтаршилд тохирсон арга, байршлыг сонгож ашиглах нь зүйтэй.

Гэвч өнөөгийн сонгогчдын улс төрийн идэвхийг тодруулах хэрэгцээ болон холбогдох тоон статистик, судалгаа дутмаг байна. Хуулиар урьдчилан санал хураалтын байрыг байгуулах зарчмын асуудлыг тодорхой болгох шаардлагатай бөгөөд тус зарчмын хүрээнд урьдчилан санал хураалтыг үр дүнтэй зохион байгуулах чиг үүргийг Сонгуулийн ерөнхий хорооны бүрэн эрхэд тусгах нь зүйтэй. Хуулийн төсөл дээрх чухал ач холбогдолтой заалтууд дутмаг байгаа нь түүний практикт хэрэгжих боломжийг бууруулах төлөвтэй байна.

Харин урьдчилан санал авах өдрийн тооны хувьд олон улсын жишигт нийцсэн боловч санал авах цагийн хуваарийг уртасгах, эсхүл уртасгаж болох тохиолдлыг зайлшгүй тусгах шаардлагатай гэж дүгнэв.

Урьдчилан санал авах арга, байршлыг оновчтой тогтоож чадвал урьдчилан санал авах зохицуулалт амжилттай хэрэгжиж, сонгогчид учрах зардал, чирэгдлийг бууруулах нь гарцаагүй. Түүнчлэн урьдчилан санал хураалтын ажиллагаа нь зорилгодоо нийцэхийн тулд "өөрт хамгийн ойр" санал авах байрт очиж саналаа өгөх боломжийг бүрдүүлэх ёстой. Мөн зөөврийн саналын хайрцгаар саналаа өгөх харилцааг урьдчилан санал хураалтаас ялгах нь зүйтэй. Харьяаллын бус газарт саналаа өгөх нь нэг сонгогч саналаа нэгээс олон удаа өгөх сөрөг үр дагавар үүсгэж болзошгүй тул сонгогчдын нэгдсэн жагсаалтыг цахимжуулах, саналын хайрцгийг хамгаалах, шалгах, гэрчийг байлцуулах, саналыг тоолохтой холбоотой харилцааг зайлшгүй зохицуулах шаардлагатай.

Дүгнэвэл, урьдчилан санал хураалтыг нэвтрүүлэх нь олон улсын жишигт нийцэх боловч хуулийн төсөлд тусгагдсан зохицуулалт хэт ерөнхий бөгөөд дээрх асуудлыг шийдвэрлэх зарчмын шинжтэй заалт байхгүй байгаа тул практикт хэрэгжих боломж бага байна.

IV. ДҮГНЭЛТ

Засгийн газрын 59 дүгээр тогтоолын 3 дугаар хавсралтаар батлагдсан “Хуулийн төслийн үр нөлөө тооцох аргачлал”-г баримтлан УИХ-н сонгуулийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн үр нөлөөг үнэллээ.

УИХ-н сонгуулийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөлд тусгагдсан агуулгын хүрээнд үр нөлөөний судалгаа хийж, дараах дүгнэлт өгөв. Үүнд:

2024 оны Улсын Их Хурлын сонгуулийг холимог тогтолцоогоор зохион байгуулах талаар

УИХ-н сонгуулийг холимог тогтолцоогоор зохион байгуулах, босгыг 3 хувиар тогтоохоор зохицуулалсан нь сонгогчдын санал гээгдэх хувийг бууруулах, парламентад улс төрийн жижиг нам суудалтай болох боломжийг нэмэгдүүлж, улс төрийн олон ургалч үзлийг төлөвшүүлэх ач холбогдолтой. Гэвч хуулийн төсөлд холимог тогтолцооны “холимог мандаттай хувь тэнцүүлэх хувилбар”-ыг бус “параллель хувилбар”-ыг нэвтрүүлж байгаа нь уг хуулийн төслийг боловсруулах болсон үндэслэл, шаардлагад нийцэхээргүй байна. Өөрөөр хэлбэл, “параллель хувилбар” нь УИХ-ын гишүүдийн “тойргийн сэтгэлгээ”-г багасгах талтай боловч сонгуулийн мажоритар тогтолцооны сул тал болох сонгогчдын санал үнэгүйдэх гээгдэх үзэгдлийг засаж чадахгүй.

Харин холимог мандаттай хувь тэнцүүлэх тогтолцоо нь УИХ-ын гишүүний “тойргийн сэтгэлгээ”-г хязгаарлахаас гадна сонгогчдын санал гээгдэх үзэгдлийг шийдвэрлэх боломжтой болохыг анхаарах шаардлагатай. Уг тогтолцоолог нэвтрүүлэхийн тулд хуулийн төслийн 29.7-д “Тойрогт нэр дэвшигч нь жагсаалтаар нэр дэвшихийг хориглоно” гэх заалтыг өөрчлөх эсхүл хасах нь зүйтэй. Холимог тогтолцооны аль ч хувилбарт парламентын суудлын дунджаар 40 хувийг хувь тэнцүүлэх зарчмаар, үлдсэн 60 хувийг мажоритар тогтолцоогоор сонгох гадны улсын чиг хандлага байгааг анхаарч, УИХ-ын гишүүдийн “төлөөлөх чадвар”-ыг бататгахын тулд суудлын харьцааг 60:40-өөр тогтох нь зохистой хэмээн дүгнэж болно.

Түүнчлэн, хувь тэнцүүлэх тогтолцооны дагуу намын нэрсийн жагсаалтыг гаргахдаа нээлттэй байх талаар тодорхой тусгаж улс төрийн намын ардчилалд хяналт тавих, мөн сонгогчдын мэдэх эрхийг хангах шаардлагатай тул үүнтэй холбогдох заалтыг илүү нарийвчлан тусгах нь зүйтэй.

Гадаадад оршин суугаа иргэдээс санал авах ажиллагааны талаар

Тус хуулийн төсөлд гадаадад байгаа иргэдээс санал авахаар зохицуулсан боловч зөвхөн хувь тэнцүүлэх тогтолцоонд хамаарахаар буюу нам, эвсэлд санал авахаар байгаа нь Үндсэн хуульд заасан сонгуулийн “тэгш эрхийн зарчим”-д харшлахаар байна. Мөн гадаадад байгаа иргэд сонгуулийн байранд биөчлэн санал өгөхөөр тусгасан нь орон зайн хувьд хязгаарлагдмал байдлаар зохицуулжээ.

Гадаадад байгаа иргэдээс санал авах үйл ажиллагааг зохион байгуулахдаа шуудангаар, төлөөлөгчөөр дамжуулан санал авах зэрэг аргыг хослуулан хэрэглэх нь сонгуулийн оролцоо, идэвхийг дээшлүүлэх үр нөлөөтэй. Түүнчлэн гадаадад байгаа иргэнийг урьдчилан санал авах ажиллагаанд оролцох боломжоор хангах явдал нь сонгогч сонгох эрхээ хэрэгжүүлэхтэй холбогдон гарах зардал, ачааллыг бууруулах ач холбогдолтой байж болно. Гадаадад байгаа сонгогч сонгуульд оролцон улс төрийн шийдвэр гаргахын тулд хангалттай мэдээлэлтэй байх ёстой. Мөн хуулийн төсөлд гадаадад сонгууль хийхтэй холбоотой сонгуулийн сурталчилгааны талаар тусгаагүй байгааг анхаарах нь зүйтэй.

Урьдчилан санал хураалтын талаар

Хуулийн төсөлд урьдчилан санал авах үндэслэлийг тусгасан хэд хэдэн заалт тусгагджээ. Гадны зарим улсын жишгээс харахад урьдчилан санал авах ажиллагаанд хамрагдах сонгогчдын тоо нэмэгдэж байгаа боловч боловч, сонгуулийн нийт ирцийг нэмэгдүүлэхэд шууд нөлөө үзүүлдэг эсэх нь эргэлзээтэй байна. Өөрөөр хэлбэл, урьдчилан санал хураалт нь сонгуулийн ирцийг нэмэгдүүлэх бус сонгогчдод үүсэх зардал, чирэгдлийг бууруулах, сонгуулийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх ач холбогдолтой хэмээн дүгнэж болно.

Урьдчилан санал авах өдрийн тооны хувьд олон улсын жишигт нийцсэн боловч санал авах цагийн хуваарийг уртасгах, эсхүл уртасгаж болох тохиолдлыг зайлшгүй тусгах шаардлагатай. Улс орон бүрт урьдчилан санал авах зохицуулалт харилцан адилгүй байна. Гэвч хуулиар урьдчилан санал хураалтын байрыг байгуулах зарчмын асуудлыг тодорхой болгох нь зохистой. Мөн урьдчилан санал авах ажиллагаа нь зорилгодоо нийцэхийн тулд сонгогч "өөрт хамгийн ойр" санал авах байрт очиж саналаа өгөх боломжийг бүрдүүлэх нь уг тогтолцооны зорилгод нийцэхээр байна. Харьяаллын бус газарт саналаа өгөх нь нэг сонгогч саналаа нэгээс олон удаа өгөх сөрөг үр дагавар үүсгэж болзошгүй тул сонгогчдын нэрсийн нэгдсэн жагсаалтыг үүсгэн цахимжуулах, саналын хайрцгийг хамгаалах, шалгах, гэрчийг байлцуулах, саналыг тоолохтой холбоотой харилцааг нарийвчлан зохицуулах нь оновчтой байж болох юм.

Түүнчлэн зохицуулалтын уялдаа холбооны хувьд төсөлд гадаадад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэнээс урьдчилан санал авах талаар тусгаагүй байгааг анхаарах нь зүйтэй.

V.ЭХ СУРВАЛЖ

Хууль тогтоомж, эрх зүйн акт

Монгол хэлээр:

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль, (1992)
2. Хууль тогтоомжийн тухай хууль, (2015)
3. Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хууль, (2011)
4. Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хууль, (2020)
5. Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай хууль, (1993)
6. Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай хууль, (2015)
7. Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай хууль, (2020)
8. УИХ-ын сонгуулийн тухай хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн үзэл баримтлал

Гадаад хэлээр:

1. Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал, (1948)
2. Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт, (1966)
3. "Public official election act of korea" Act No. 14073, Mar. 3, 2016

Ном, сурах бичиг, судалгааны тайлан, эмхэтгэл

Монгол хэлээр:

1. Д.Гангабаатар, Үндсэн хуулийн эрх зүй, МУИС Пресс хэвлэлийн газар, 2019
2. Д.Гангабаатар, Үндсэн хуулийн эрх зүйн удиртгал, Адмон, 2012
3. Ч.Энхбаатар, Үндсэн хуулийн эрх зүй, Адмон, 2007
4. О.Мөнхсайхан, Монгол Улс дахь хүний эрхийн төлөв байдал, тулгамдсан асуудал шийдэл, 2020
5. Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн дүн, Сонгуулийн Ерөнхий Хороо, 2022
6. О. Мөнхсайхан, Цэцийн шийдвэрт хийсэн дүн шинжилгээ (1993), Эрх зүйн сэтгүүл, №36
7. Д.Энхцэцэг, Монгол Улсын Их Хурлын сонгууль 2020, сонгох, сонгогдох эрхийн хэрэгжилт болон бусад анхаарал татсан асуудал, Нээлттэй нийгэм форум, 2020
8. Монгол Улсын улс төрийн намын дотоод ардчиллын индекс, De Facto Independent Research Institute, 2020
9. Сонгуулийн тогтолцооны бүтэц, зохион байгуулалт, Гарын авлага, Нээлттэй нийгэм форум, 2010
10. О.Мөнхсайхан, "Тэгш, нийтээрээ, чөлөөтэй сонгох эрх, цэцийн шийдвэрт хийсэн дүн шинжилгээ: уих э.ө.сэргэлэн, н.баасанжав (1993)" эрдэм шинжилгээний өгүүлэл, 2016
11. Үндэсний статистикийн хороо, "Хүн ам, орон сууцны 2020 оны улсын ээлжит тооллогын нийслэлийн нэгдсэн дүн /хураангуй", 2020
12. Ардчилал, сонгуульд туслах Олон Улсын хүрээлэн, Орч. Г.Батбаяр (Нээлттэй Нийгэм форумын захиалгаар хийсэн), "Сонгуулийн тогтолцооны бүтэц зохион байгуулалт: Ардчиллын институцүүдийг бэхжүүлэх нь", 2010

Гадаад хэлээр:

1. 석낙인, 헌법학, 법문사, 2021
2. 이부하, 민주적 선거를 위한 선거제도 개편, 피앤씨미디어, 2015
3. Jeong, Kuk Won, Wahlberechtigung des Volks im Ausland und Reform des Wahlgesetzes (재외국민 선거권부여와 공직선거법 개정안에 관한 검토), Korea Public Land Law Association, Public Land Law Review, Vol. 43 No 3, 2009
4. 김종갑, 20 대 국회의원 재외국민선거 투표율 분석과 향후 과제, 국회입법조사처, 이슈와 논점 제 1151 호, 2016
5. Jong Bub Kim, Policies Direction and their Contents for Institutional Improvement of Voting from Abroad, Election Research Review, The Korean Association of Electoral Studies, 2012
6. 윤기쁨, 엄기훈, 사전 투표제가 새로운 유권자의 투표참여를 동원하였는가?: 제 6 회 지방선거에 대한 경험적 분석, 미래정치연구소, 미래정치연구 제 6 권, 2016
7. 가상준, 사전투표제는 투표율을 제고하는가?, 한국정당학회, 정당학회보 15 권 제 1 호, 2016
8. Lee, Kong Joo, Research on problems of advance voting and its counterplan, Korean Constitutional Law Association, Constitutional Law Review 26, 2020
9. 성낙인, 헌법학, 법문사, 20218
10. Electoral System Design, The New International IDEA Handbook, 2010, <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/electoral-system-design-the-new-international-idea-handbook.pdf>.
11. 이부하, 민주적 선거를 위한 선거제도 개편, 피앤씨미디어, 2015
12. International Institute for Democracy and Electoral Assistance, "Voting from Abroad: The International IDEA Handbook", 2007

Цахим эх сурвалж

Монгол хэлээр:

1. “Гадаадад байгаа Монголчуудын саналыг CEX-д хүлээлгэн өглөө. (2017 оны 6 сарын 19)”, <https://ikon.mn/n/11gs>
2. “Н.Анхбаяр: Гадаад улсад суугаа 5618 иргэн, 76 хувийн ирцтэй сонгуульд саналаа өгч дууслаа”, <https://itolm.mn/article/Xlfbt/27895>

Гадаад хэлээр:

1. https://news.itbc.co.kr/article/article.aspx?news_id=NB11781594 2023.03.16.
2. International IDEA Voting from Abroad database, <https://www.idea.int/data-tools/world-view/52>
3. Voting by italians living abroad, https://en.camera.it/4?scheda_informazioni=30
4. 地方自治研修 Election System In Japan, <https://aceproject.org/en/regions/asia/JP/election-system-in-japan-free-choice-foundation>
5. The electoral knowledge network, Voting Operations; <https://aceproject.org/ace-en/topics/vo/voa/voa02/voa02d/default>
6. John Högström, What characteristics affect early voting? The case of Sweden, 2020, <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1390971/FULLTEXT01.pdf>
7. For voter turnout, the benefits of absentee, mail, and early voting are minimal. https://www.aei.org/wp-content/uploads/2014/06/-absentee-and-early-voting_155531845547.pdf
8. The Pitfalls of Absentee and Early Voting, https://www.aei.org/wp-content/uploads/2014/06/-absentee-and-early-voting_155531845547.pdf

9. Absentee and Early voting, Recommendations, https://www.aei.org/wp-content/uploads/2014/06/-absentee-and-early-voting_155531845547.pdf
10. Early Voting in Person, <https://aceproject.org/main/english/po/poa02d01.htm>
11. A History of Absentee and Early Voting, https://www.aei.org/wp-content/uploads/2014/06/-absentee-and-early-voting_155531845547.pdf

**ХУУЛЬ ЗҮЙН
ҮНДЭСНИЙ ХҮРЭЭЛЭН**

**МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН СОНГУУЛИЙН ТУХАЙ
ХУУЛЬД НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ
ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ЗАРДЛЫН ТООЦОО**

2023

СУДАЛГААНЫ ТАЙЛАН

Улаанбаатар хот

Судалгааг хянасан:

Г.Давааням

**Эрдэмтэн нарийн бичгийн дарга,
Хууль зүйн ухааны доктор (LLD.)**

Судалгааг удирдсан:

Б.Түмэндэмбэрэл

**Эрдэм шинжилгээний ахлах ажилтан
Хууль зүйн ухааны доктор (Ph.D.)**

Судалгааг гүйцэтгэсэн:

Э.Сэлэнгэ

Эрдэм шинжилгээний ажилтан

С.Мягмарсүрэн

Эрдэм шинжилгээний ажилтан

АГУУЛГА

УДИРТГАЛ	3
ТӨРИЙН БАЙГУУЛЛАГЫН ЗАРДЛЫН ТООЦОО	5
Нэг. Төрийн захиргааны байгууллагын чиг үүргийг тодорхойлох	11
Хоёр. Ажил үйлчилгээг гүйцэтгэх хүний нөөцийг тодорхойлох	16
Гурав. Гарах зардлыг урьдчилан тооцох	23
Дөрөв. Үр дүнг тооцох	24
Тав. Хувилбарыг нягталж, үр дүнг танилцуулах	26
ИРГЭНД УЧРАХ ЗАРДЛЫН ТООЦОО	28
Нэг. Иргэнд үүрэг хүлээлгэсэн заалтуудыг тодорхойлох	28
Хоёр. Зардал тооцох	28
Гурав. Тоон үзүүлэлтийг тооцох	30
Дөрөв. Зардлын дүнг тооцож гаргах	30
Тав. Хувилбарыг нягталж хялбарчлах боломжийг шалгах	31
Зургаа. Нэмэлт зардлыг тооцох	31
ДҮГНЭЛТ, САНАЛ	32

ХУУЛЬ ТОГТООМЖИЙГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХТЭЙ ХОЛБОГДОН ГАРАХ ЗАРДЛЫН ТООЦООНЫ ТАЙЛАН

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН СОНГУУЛИЙН ТУХАЙ ХУУЛЬД НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ
ОРУУЛАХ ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТӨСӨЛ/

УДИРТГАЛ

Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг хэрэгжүүлэх хүрээнд иргэн, төрийн байгууллагын үйл ажиллагаанд холбогдуулан энэхүү төсөлд тусгасан үүргийг гүйцэтгэхэд шаардлагатай гаргах зардлыг тооцож, тэдгээрт ногдох зардал, үйл ажиллагааны ачааллыг багасгаж, зохицуулалтын боломжит хувилбарыг боловсруулахад энэхүү зардлын тайлангийн гол зорилго нь оршино.

Монгол Улсын хувьд Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолоор “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогыг баталсан. Урт хугацааны хөгжлийн бодлогын “Эрх мэдлийн хуваарилалт, хяналт, тэнцлийг оновчтой болгож, засаглалын тогтвортой байдлыг хангана” гэсний Зорилт 5.1-ийн хүрээнд I үе шат буюу 2021-2030 онд төрийн бодлого, үйл ажиллагааны тогтвортой байдалд эерэг нөлөөтэй сонгуулийн тогтолцоо бүрдүүлэх, тодруулбал Улсын Их Хурлын сонгуулийг холимог системээр явуулах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх тодорхой зорилтыг дэвшүүлсэн билээ.

Хуулийн төслийг Улсын Их Хурлын сонгуулийн тогтолцооны суурь өөрчлөлт, хуулиар зохицуулах харилцааны эрх зүйн зохицуулалтыг нарийвчлах, боловсронгуй болгох хэрэгцээ шаардлагад үндэслэн Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 24 дүгээр зүйлийн 24.1-д заасны дагуу хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл боловсруулах бөгөөд хуулийн төсөлд дараах харилцааг зохицуулахаар тусгасан байна. Үүнд:

1. Монгол Улсын Их Хурлын 38 гишүүнийг хуульд заасны дагуу байгуулагдсан сонгуулийн тойргоос, 38 гишүүнийг энэ хуульд заасны дагуу сонгуульд оролцохоор бүртгүүлсэн нам, эвслийн нэр дэвшигчдийн жагсаалтаас тус тус сонгох сонгуулийн хосолсон тогтолцоотой байхаар тусгаж, үүнтэй холбоотойгоор нэр дэвшүүлэх, нэр дэвшигчийг бүртгэх, саналын хуудсыг хэвлүүлэх, сонгогч санал өгөх, түүнийг тоолох, дүн гаргах, суудал хуваарилах зэрэг харилцааг нарийвчилсан зохицуулалт;
2. Монгол Улсаас гадаад улсад суугаа Элчин сайдын яам, Олон улсын байгууллагын дэргэд суугаа Монгол Улсын Байнгын Төлөөлөгчийн газар, Монгол Улсын Ерөнхий консулын газар, Консулын газар, Консулын төлөөлөгчийн газар байрладаг гадаад улсад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэн сонгуульд оролцож, санал өгөх эрхтэй байхаар тусгаж, үүнтэй холбоотойгоор гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах ажиллагааг зохион байгуулах байнгын бус ажиллагаатай сонгуулийн байгууллагын бүтэц, бүрэн эрх, ажиллах журам, гадаад улсад байгаа иргэдийн сонгогчдын нэрийн жагсаалт үйлдэх, санал авах, тоолох харилцааг нарийвчилсан зохицуулалт;
3. Улс төрийн намын бүртгэл, өөрчлөлттэй холбоотойгоор нам сонгуульд оролцохоо илэрхийлэх, хүлээн авах, бүртгэх үйл ажиллагаатай холбоотойгоор гардаг хүндрэл, эрх зүйн тодорхойгүй байдлыг арилгах талаарх нарийвчилсан зохицуулалт;

4. Сонгогчдын нэрийн жагсаалт үйлдэх, танилцуулах үйл ажиллагааны ил тод, нээлттэй, хяналттай байдлыг нэмэгдүүлэх, уг үйл ажиллагаанд төрийн байгууллага болон сонгуульд оролцогч талуудын оролцоог нэмэгдүүлэх чиглэлээр зохицуулалт;
5. Санал авах өдөр өөрийн харьяа хэсгийн хороонд саналаа өгөх боломжоор бүрэн хангагдаж чаддаггүй сонгогчид болох оюутан, ээлжийн ажил хийдэг зэрэг сонгогчдын сонгох эрхийг хангах шаардлагад үндэслэн урьдчилан санал авах ажиллагааны талаарх зохицуулалт;

Дээрх нэмэлт, өөрчлөлтэй холбоотойгоор хэрэгжилтийн зардал гарах тул холбогдох тооцооллыг гүйцэтгэсэн болно. Ингэхдээ зардлыг тооцоог Монгол Улсын Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 18.1 дэх хэсэгт тусгаснаар Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 4 дүгээр хавсралтаар баталсан "Хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон гарах зардлын тооцоог хийх аргачлал"-д дурдсаны дагуу хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхтэй гарах зардал, нөлөөллийг эрх зүйн зохицуулалтад хамаарах иргэн, хуулийн этгээд, төрийн байгууллагын зардал тус бүрээр тооцон боловсруулсан болно.

Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн хэрэгжилттэй холбогдон гарах иргэн, хуулийн этгээд, төрийн байгууллагын зардлыг нэмэлт өөрчлөлт орсон зүйл заалт тус бүрээр тооцон боловсруулсан. Өөрөөр хэлбэл одоогийн мөрдөгдөж буй хууль, тогтоомжид хэвээр үлдсэн зохицуулалтууд нь иргэн, хуулийн этгээд, төрийн байгууллагад нэмэлтээр зардлын нөлөөлөл үзүүлэхгүй гэж үзсэн.

Энэхүү зардлын тооцооны тайлан нь дараах үндсэн хоёр хэсгээс бүрдэнэ. Үүнд:

1. Төрийн байгууллагын зардлын тооцоо
2. Иргэнд учрах зардлын тооцоо

ТӨРИЙН БАЙГУУЛЛАГЫН ЗАРДЛЫН ТООЦОО

Төрийн байгууллагын зардал буюу улсын төсөвт үүсэх ачааллыг тооцохын тулд тухайн ажил үйлчилгээг гүйцэтгэхэд шаардагдах хүний нөөцийн хэрэгцээг тодорхойлж, түүнд шаардагдах зардлыг тооцож гаргах бөгөөд уг ажлыг дараах үе шаттайгаар зохион байгуулна:

1. Байгууллагын гүйцэтгэх үүрэг буюу ажил, үйлчилгээг тодорхойлох;
2. Ажил, үйлчилгээг гүйцэтгэх хүний нөөцийг тодорхойлох;
3. Гарах зардлыг урьдчилан тооцох;
4. Зардлыг нэгтгэн тооцох;
5. Хувилбарыг нягталж, үр дүнг танилцуулах.

Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөлд тусгагдсан төрийн захиргааны үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх үүргийг дараах байгууллагууд гүйцэтгэхээр байна.

1. Монгол Улсын Сонгуулийн Ерөнхий Хороо
2. Улсын бүртгэлийн байгууллага
3. Төв комисс
4. Салбар комисс
5. Сонгуулийн хэсгийн хороод

/Хүснэгт 1/

Хуулийн төсөлд тусгагдсан төрийн байгууллагын зардалд нөлөөлөх зүйл заалт

Хуулийн төслийн төрийн байгууллагын гүйцэтгэх чиг үүргийг хэрэгжүүлэх холбогдох зохицуулалт	Чиг үүргийг хэрэгжүүлэхэд нөлөөлөх зүйл заалт	Чиг үүргийг хэрэгжүүлэх байгууллага
<p>4.3.1. Монгол Улсын Их Хурлын 38 гишүүнийг энэ хуульд заасны дагуу байгуулагдсан сонгуулийн тойргоос;</p> <p>4.3.2. Монгол Улсын Их Хурлын 38 гишүүнийг энэ хуульд заасны дагуу сонгуульд оролцохоор бүртгүүлсэн нам, эвслийн нэр дэвшигчдийн жагсаалтаас.</p>	<p>74.1. Энэ хуулийн 4.3.1-т заасан сонгуулийн тойрогт нэр дэвшигчийн санал хураалтын дүн гаргах.</p> <p>74.1.1. Сонгуулийн ерөнхий хороо нь санал хураалтын дүнг үндэслэн тухайн тойрогт нэр дэвшсэн нийт нэр дэвшигчдийг авсан саналынх нь тоогоор дараалалд оруулан жагсаалт гаргана.</p> <p>74.1.2. Хамгийн олон санал авсан, тухайн тойрогт ногдох мандатын тоотой тэнцүү тооны нэр дэвшигчийг Улсын Их Хурлын гишүүнээр сонгогдсонд тооцно.</p> <p>74.2. Энэ хуулийн 4.3.2-т заасан нээлттэй жагсаалтаар нэр дэвшигчийн санал хураалтын дүн гаргах.</p> <p>74.2.1. Сонгуулийн ерөнхий хороо нь санал хураалтын дүн болон энэ хуулийн 71 дүгээр зүйлийн 71.11-д заасныг үндэслэн нам, эвсэл тус бүрээр авсан саналынх нь тоогоор дараалалд оруулан жагсаалт гаргана.</p>	<p>Сонгуулийн Ерөнхий Хороо</p>

	<p>74.2.2.Энэ хуулийн 74.2.1-д заасны дагуу гаргасан жагсаалтыг үндэслэн нам, эвсэл тус бүрээр нь тухайн нам, эвслийн авсан саналын тоо болон хувийг гаргана.</p> <p>74.2.3.Энэ хуулийн 74.2.2-т заасныг үндэслэн бүх нам, эвслийн авсан нийт саналын 3 буюу түүнээс дээш хувийн санал авсан нам, эвслийг авсан саналын хувиар нь дараалалд оруулан жагсаалт гаргана.</p> <p>74.2.4.Энэ хуулийн 74.2.3-д заасан 3 хувийн босгыг даваагүй нам, эвслийн авсан нийт саналын хувийг тэнцүү хэмжээгээр хуваан энэ хуулийн 74.2.3-т заасан жагсаалтад орсон нам, эвсэл тус бүрийн авсан саналын хувь дээр нэмж тооцно.</p> <p>74.2.5.Энэ хуулийн 74.2.4-т заасны дагуу тооцож гаргасан хувиудын нийлбэрийг 38-д хувааж нэг суудалд ногдох саналын тоо, хувийг тооцож гаргана.</p> <p>74.2.6.Энэ хуулийн 74.2.4-т заасны дагуу тооцож гаргасан нам, эвсэл тус бүрийн авсан саналын хувийг энэ хуулийн 74.2.5-д заасны дагуу тооцож гаргасан нэг суудалд ногдох саналын хувьд хувааж Улсын Их Хурлын гишүүний 38 суудлыг их үлдэгдлийн зарчмаар хувь тэнцүүлэн хуваарилна.</p> <p>74.3.Сонгуулийн ерөнхий хороо энэ хуулийн 74.1, 74.2-д заасны дагуу Улсын Их Хурлын гишүүнээр сонгогдсонд тооцсон тухай шийдвэр гаргаж, Улсын Их Хурлын гишүүний үнэмлэх олгож, нийтэд мэдээлнэ.</p> <p>74.4.Сонгуулийн ерөнхий хороо нь Улсын Их Хурлын гишүүнээр сонгогдсонд тооцсон тухай шийдвэрийг сонгууль дууссанаас хойш 15 хоногийн дотор Монгол Улсын Ерөнхийлөгчид өргөн мэдүүлнэ.</p> <p>75.5.Тойрогт нэр дэвшиж энэ хуулийн 75.3-т заасны дагуу Улсын Хурлын гишүүнээр сонгогдсонд тооцсон тухай шийдвэрийг Сонгуулийн ерөнхий хороо хүчингүйд тооцсон бол дахин санал хураалт явуулна.</p>	
<p>5.2 Монгол Улсаас гадаад улсад суугаа Элчин сайдын яам, Олон улсын байгууллагын дэргэд суугаа Монгол Улсын Байнгын Төлөөлөгчийн газар, Монгол Улсын Ерөнхий консулын газар, Консулын газар, Консулын төлөөлөгчийн газар /цаашид "Дипломат төлөөлөгчийн газар" гэх/ байрладаг гадаад улсад байгаа сонгуулийн эрх</p>	<p>Гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах ажлыг зохион байгуулах төв болон салбар комиссын бүрэн эрх</p> <p>19.1.Сонгуулийн ерөнхий хороо, гадаад харилцааны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагын саналыг харгалзан гадаад улсад байгаа иргэдийн санал авах ажлыг зохион байгуулах, нэгдсэн удирдлагаар хангах, хяналт тавих үүрэг бүхий төв комиссыг гадаадад санал авах өдрөөс 60-аас доошгүй хоногийн өмнө дарга, нарийн бичгийн дарга болон ес, эсхүл арван нэгэн гишүүний бүрэлдэхүүнтэйгээр байгуулна.</p>	<p>Монгол Улсаас гадаад улсад суугаа Элчин сайдын яам, Олон улсын байгууллагын дэргэд суугаа Монгол Улсын</p>

<p>бүхий иргэн сонгуульд оролцож, санал өгөх эрхтэй.</p>	<p>19.2.Төв комисс нь салбар комиссыг гадаадад санал авах өдрөөс 45-аас доошгүй хоногийн өмнө дарга болон хоёр, эсхүл дөрвөн гишүүний бүрэлдэхүүнтэйгээр дипломат төлөөлөгчийн газрын дэргэд байгуулна.</p> <p>19.4.Төв комиссыг ажиллах байр, нөхцөл, боломжоор хангах үүргийг гадаад харилцааны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага, салбар комиссыг ажиллах байр, нөхцөл, боломжоор хангах үүргийг тухайн улсад суугаа Дипломат төлөөлөгчийн газар хүлээнэ.</p> <p>19.5.Төв комисс нь Сонгуулийн ерөнхий хорооны шууд удирдлагын доор сонгуулийн санал авах ажиллагааг зохион байгуулна.</p> <p>19.6.Салбар комисс нь төв комиссын шууд удирдлагын доор гадаад улсад байгаа иргэдийн санал авах ажлыг зохион байгуулна.</p> <p>19.8.Салбар комисс дараах чиг үүргийг хэрэгжүүлнэ:</p> <p>19.8.1.салбар комиссын буюу санал авах байрын хаяг, ажиллах цагийн хуваарь, санал авах өдөр, цагийг сонгогчдод мэдээлэх;</p> <p>19.8.2.өөрийн байрладаг улсад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэдийг бүртгэж, сонгогчдын бүртгэлийг гарган төв комисст хүргүүлэх;</p> <p>19.8.3.санал авах байр, саналын хайрцаг, санал бэлтгэх бүхээг, санал авахад шаардлагатай бусад зүйлийг бэлтгэж, сонгогчдын санал авах ажлыг зохион байгуулах;</p> <p>19.8.4.санал хураалт дууссаны дараа битүүмжилсэн дугтуйтай саналын хуудас, санал авахад зарцуулагдаагүй үлдсэн, хураагдсан, хүчингүй саналын хуудас, санал хураалтын тухай салбар комиссын хуралдааны тэмдэглэл, сонгуулийн бусад баримт бичгийг төв комисст олон улсын буухиа шуудангаар нэн даруй хүргүүлэх;</p> <p>19.8.5.өөрийн эрх хэмжээнд хамаарах асуудлаар ирүүлсэн өргөдөл, гомдлыг шийдвэрлэж, бичгээр хариуг өгөх;</p>	<p>Байнгын Төлөөлөгчийн газар, Монгол Улсын Ерөнхий консулын газар, Консулын газар, Консулын төлөөлөгчийн газар</p>
<p>9.3.Гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах өдөр /цаашид "гадаадад санал авах өдөр" гэх/-ийг энэ хуульд заасны дагуу тогтоосон сонгуулийн санал авах өдрийг үндэслэн гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах ажлыг зохион байгуулах төв комиссын саналыг харгалзан</p>	<p>20.12.Улсын бүртгэлийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага энэ хуульд нийцүүлэн гадаад улсад байгаа иргэдийн сонгогчдын нэрийн жагсаалт үйлдэх, хүргүүлэх журмыг гадаад харилцааны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагын саналыг үндэслэн батална.</p> <p>64.1.Гадаад улсад байгаа сонгогчийн саналыг Сонгуулийн ерөнхий хорооноос тогтоосон санал авах өдөр, тухайн улсын орон нутгийн цагаар</p>	<p>Сонгуулийн Ерөнхий хороо</p>

<p>сонгуулийн төв байгууллага /цаашид "Сонгуулийн ерөнхий хороо" гэж тогтоох бөгөөд санал авах өдөр нь хоёр хүртэл өдөр байж болно.</p>	<p>07:00 цагаас 22:00 цаг хүртэлх хугацаанд салбар комиссын тогтоосон санал авах байранд авна.</p> <p>64.2.Салбар комисс нь санал авах өдөр, цаг, байрыг санал авах өдөр хүртэлх хугацаанд гадаад улсад байгаа сонгогчдод зарлан мэдээлнэ.</p> <p>64.3.Сонгогчоос саналаа нууцаар өгөхөд шаардагдах санал бэлтгэх бүхээг бүхий байр, саналын хайрцгийг санал авах өдрөөс гурваас доошгүй хоногийн өмнө энэ хуульд заасны дагуу тухайн улсад байгаа Монгол Улсын дипломат төлөөлөгчийн газрын тэргүүн хариуцаж, бэлтгэнэ.</p> <p>64.4.Санал авах байранд сонгогчоос саналаа нууцаар, чөлөөтэй илэрхийлэх боломжийг хангасан, хүрэлцэхүйц тооны санал бэлтгэх бүхээг бэлтгэсэн байна.</p> <p>64.5.Гадаад улсад байгаа сонгогчийн саналыг Сонгуулийн ерөнхий хорооноос хүргүүлсэн саналын хуудсаар авна.</p> <p>64.6.Сонгуулийн ерөнхий хороо нь саналын хуудсыг уутны хамт битүүмжлэн, төв комиссоор дамжуулан гадаад улсад байгаа сонгогчдын санал авах өдрөөс гурваас доошгүй хоногийн өмнө салбар комисст хүргүүлнэ.</p> <p>64.7.Салбар комисс нь саналын хуудсыг бүрэлдэхүүнээрээ хүлээн авч, энэ тухай тэмдэглэл үйлдэж гарын үсэг зурна.</p> <p>67.1.Салбар комиссын бүрэлдэхүүн гадаадад санал авах өдөр тухайн улсын орон нутгийн цагаар 07:00 цагт ажиглагч, эсхүл сонгогчийн төлөөллийг байлцуулан саналын хайрцгийг нээж харуулан, шалган битүүмжилж, лацадсаны дараа салбар комиссын дарга дараах мэдээллийг хийж тэмдэглэл хөтлүүлнэ:</p> <p>67.1.1.сонгогчдын нэрийн жагсаалтад бичигдсэн нийт сонгогчийн тоо;</p> <p>67.1.2.хүлээн авсан, алдагдаж үрэгдсэн, устгагдсан, үлдсэн саналын хуудасны тоо;</p> <p>67.1.3.саналын хуудасны нэгдсэн дугаар.</p> <p>67.2.Салбар комисс энэ хуулийн 67.1-д заасан ажиллагааг гүйцэтгэсний дараа санал авах ажиллагааг эхлүүлэх бөгөөд ингэхдээ сонгогчийн иргэний үнэмлэх, эсхүл үндэсний гадаад паспортыг сонгогчдын нэрийн жагсаалттай тулган үзэж, сонгогч бүрд саналын хуудсыг дугтуйн хамт олгоно.</p> <p>67.3.Саналын хуудас авсан сонгогчоор сонгогчдын нэрийн жагсаалтад гарын үсэг зуруулна.</p> <p>67.4.Гадаад улсад байгаа иргэдийн санал авах бусад ажиллагаанд санал авах байранд санал авах журмыг баримтална.</p>
---	--

	<p>67.5.Салбар комисс санал авах ажиллагааны тухай тэмдэглэл хөтөлж бүх бүрэлдэхүүн гарын үсэг зурж, тэмдэг дарах бөгөөд тэмдэглэлд дараах мэдээллийг заавал тусгана:</p> <p>67.5.1.сонгогчдын нэрийн жагсаалтад бүртгэгдсэн нийт сонгогчийн тоо;</p> <p>67.5.2.саналын хуудас авсан сонгогчийн тоо;</p> <p>67.5.3.саналын хуудас дахин авсан сонгогчийн тоо;</p> <p>67.5.4.ажиглагчийн нэрс;</p> <p>67.5.5.санал авах өдрийн үйл ажиллагааны талаарх мэдээлэл.</p> <p>67.6.Гадаад улсад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэн энэ хуулийн 4.3.2-т заасан нам, эвсэл тэдгээрээс жагсаалтаар нэр дэвшигчид саналаа өгнө.</p> <p>67.15.Энэ хуульд өөрөөр заагаагүй бол гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах ажиллагааг ажиглахтай холбогдсон харилцаанд сонгууль ажиглах ерөнхий журмыг баримтална.</p> <p>67.16.Ажиглагч томилох эрх бүхий этгээд гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах ажиллагаанд хоёр хүртэл ажиглагчийг томилон ажиллуулж болно.</p> <p>67.17.Ажиглагч томилох эрх бүхий этгээд гадаад улсад байгаа сонгогчдоос санал авах ажиллагаанд ажиглагч томилох бол энэ тухай хүсэлтээ төв комисст хүргүүлнэ.</p> <p>67.18.Төв комисс нь гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах ажиллагааг ажиглахаар томилогдсон ажиглагчийн мэдээллийг холбогдох салбар комисст хүргүүлэх бөгөөд ажиглагч нь гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах өдрөөс ажлын гурваас доошгүй хоногийн өмнө салбар комисст бүртгүүлж, ажиглагчийн үнэмлэх авна.</p> <p>Сонгогчийг санал өгсний дараа санал авах байранд өгсөн саналынх нь талаар асуухыг хориглоно.</p> <p>68.2.11.Энэ хуульд заасны дагуу Сонгуулийн ерөнхий хороонд бүртгүүлсэн төрийн бус байгууллага нэр дэвшигч, нам, эвслийн сонгуулийн зардлын тайлан, түүнд холбогдох баримттай танилцах, хөндлөнгийн хяналт тавих эрхтэй.</p> <p>72.1.Гадаад улсад байгаа иргэдийн санал тоолох ажиллагааг Сонгуулийн ерөнхий хороо гүйцэтгэнэ.</p> <p>72.2.Сонгуулийн ерөнхий хороо санал тоолох ажиллагааг өөрийн байранд санал авах өдрийн 22:00 цагт эхэлж, ажиглагч, хэвлэл мэдээллийн</p>	
--	---	--

	<p>байгууллагын төлөөллийг байлцуулан ил тод, нээлттэй явуулна.</p> <p>72.3. Сонгуулийн ерөнхий хороо дараах ажиллагааг гүйцэтгэсний дараа саналын хуудсыг санал тоолох төхөөрөмжид хийж саналыг тоолон санал хураалтын дүнг гаргаж нэн даруй мэдээлнэ:</p> <p>72.3.1. төв комиссоос ирүүлсэн саналын хуудас бүхий битүүмжилсэн дугтуйн нийт тоо нь санал авахад олгосон саналын хуудасны тоотой тохирч байгаа эсэхийг тулган шалгаж, эцсийн тооцоо гаргах;</p> <p>72.3.2. санал авахад зарцуулаагүй үлдсэн болон буруу тэмдэглэл хийснээс хураагдсан саналын хуудсыг тус тусад нь тоолох;</p> <p>72.3.3. битүүмжилсэн дугтуйнуудыг нээж, саналын хуудсыг санал тоолох төхөөрөмжид хийхэд бэлэн болгох.</p> <p>72.4. Гадаад улсад байгаа иргэдийн санал тоолох, дүн дамжуулах ажиллагааг явуулахад тухайн дипломат төлөөлөгчийн газарт санал тоолох төхөөрөмжийг Сонгуулийн ерөнхий хорооны шийдвэрээр хэрэглэж болно.</p>	
<p>20.11. Улсын бүртгэлийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага энэ хуулийн 20.9-д заасан хугацаанд хүргүүлсэн сонгогчдын нэрийн жагсаалтад энэ хуулийн 20.9.1, 20.9.3, 20.9.4 дэх заалт, 23, 24 дүгээр зүйлд заасан үндэслэлээр оруулсан өөрчлөлтийг тусгаж сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг санал авах өдрөөс таваас доошгүй хоногийн өмнө улсын бүртгэлийн байгууллагын орон нутаг дахь газар, хэлтсээр дамжуулан хэсгийн хороонд хүргүүлнэ.</p>	<p>20.14. Энэ хуульд заасан сонгогчдын нэрийн жагсаалт үйлдэх үйл ажиллагаанд хяналт тавих, нягтлан шалгах журмыг Нийтийн мэдээллийн ил тод байдлын тухай хууль, Хүний хувийн мэдээлэл хамгаалах тухай хуульд нийцүүлэн, Сонгуулийн ерөнхий хорооны саналыг үндэслэн Улсын бүртгэлийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага, тагнуулын байгууллага хамтран батална.</p> <p>20 дугаар зүйлийн 20.13 дахь хэсэг:</p> <p>"Сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг санал хураалтын өмнө болон дараа энэ хуульд заасны дагуу бүртгүүлсэн нам, эсвэл, бие даан нэр дэвшигч болон төрийн бус байгууллага нягтлан шалгах, хяналт тавих эрхтэй."</p>	<p>Улсын бүртгэлийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага</p>
<p>"20.12. Улсын бүртгэлийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага энэ хуулийн 20.6.3, 20.6.7-д заасны дагуу хүргүүлсэн мэдээллийг үндэслэн гадаад улсад байгаа сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг үйлдэж, гадаадад санал авах өдрөөс гурваас</p>		<p>Улсын бүртгэлийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага</p>

<p>доошгүй хоногийн өмнө салбар комисст хүргүүлэх ажлыг төв комисстой хамтран зохион байгуулна.”</p>		
<p>62.12.Энэ хуулийн 62.11-д заасан хяналтын камерыг сонгогч саналаа нууцаар, чөлөөтэй илэрхийлэхэд саад учруулахгүйгээр байрлуулж, сонгогчийг бүртгэх болон санал өгөх орчинд явагдаж байгаа үйл ажиллагааг баримтжуулна.</p>	<p>26/ 62.13.Санал авах байранд байрлуулах хяналтын камерт тавигдах шаардлага, түүнийг байрлуулах, ашиглах болон бичлэгийг хадгалах, хамгаалах, устгах журмыг цагдаагийн төв байгууллага Сонгуулийн ерөнхий хороотой хамтран батална.</p> <p>“62.11.Санал авах байрын хэвийн үйл ажиллагаа, аюулгүй байдлыг хангах зорилгоор санал авах байруудад хяналтын камер байрлуулна. Төв суурин газраас алслагдсан баг дахь санал авах байранд хяналтын камер байрлуулж болно.”</p>	
<p>63.1.Санал авах өдөр санал авах байранд өөрийн биеэр саналаа өгөх боломжгүй сонгогч санал авах өдрийг хүртэлх тав хоногийн хугацаанд санал авах байранд урьдчилан саналаа өгч болно.</p>	<p>63.2.Урьдчилан санал авах ажиллагааг санал авах байранд 09:00-17:00 цагийн хооронд авна.</p> <p>3.3.Сонгогч санал тэмдэглэх зааврын дагуу саналаа тэмдэглэж, саналын хуудсаа битүүмжилсэн саналын хайрцагт хийнэ.</p> <p>63.4.Урьдчилан санал авах ажиллагаанд энэ хуульд өөрөөр заагаагүй бол сонгогч санал авах байранд саналаа өгөх журмыг баримтлана.</p>	<p>Сонгуулийн хороод</p>

Нэг. Төрийн захиргааны байгууллагын чиг үүргийг тодорхойлох

Байгууллагын гүйцэтгэх үүрэг буюу ажил үйлчилгээг тодорхойлоход дараах зарчмыг баримтлах ёстой. Үүнд

1. тухайн хууль тогтоомжид хамаарах төрийн байгууллагууд, тэдгээрийн гүйцэтгэх үүрэг буюу ажил, үйлчилгээ нэг бүрийг тодорхойлох;
2. байгууллагыг сонгохдоо тухайн ажил, үйлчилгээнд хамааралтай бүх байгууллагыг биш голлон үүрэг гүйцэтгэх байгууллагыг сонгох;
3. ажил, үйлчилгээнд хэрэгжүүлэх, хэмжих боломжтой ажлыг хамааруулах.

Холимог сонгуулийн тогтолцоог хэрэгжүүлэхэд төрийн байгууллагын гүйцэтгэх дараах чиг үүрэг, үйл ажиллагааг нэмэлтээр тусгажээ. Үүнд:

1. Хуулийн төслийн 4.3.1-т заасан сонгуулийн тойрогт нэр дэвшигчийн санал хураалтын дүн гаргах;
2. Тухайн тойрогт нэр дэвшсэн нийт нэр дэвшигчдийг авсан саналынх нь тоогоор дараалалд оруулан жагсаалт гаргах;
3. Хуулийн төслийн 4.3.2-т заасан нээлттэй жагсаалтаар нэр дэвшигчийн санал хураалтын дүн гаргах;

4. Нам, эвсэл тус бүрээр авсан саналынх нь тоогоор дараалалд оруулан жагсаалт гаргах, саналын тоо болон хувийг гаргах;
5. 3 хувийн босгыг даваагүй нам, эвслийн авсан нийт саналын хувийг тэнцүү хэмжээгээр хуваах, тооцож гаргасан хувиудын нийлбэрийг 38-д хувааж нэг суудалд ногдох саналын тоо, хувийг тооцож гаргах, их үлдэгдлийн зарчмаар хувь тэнцүүлэн хуваарилах;
6. Улсын Их Хурлын гишүүнээр сонгогдсонд тооцсон тухай шийдвэр гаргаж, Улсын Их Хурлын гишүүний үнэмлэх олгож, нийтэд мэдээлэх;
7. Улсын Их Хурлын гишүүнээр сонгогдсонд тооцсон тухай шийдвэрийг сонгууль дууссанаас хойш 15 хоногийн дотор Монгол Улсын Ерөнхийлөгчид өргөн мэдүүлэх;
8. Улсын Хурлын гишүүнээр сонгогдсонд тооцсон тухай шийдвэрийг Сонгуулийн ерөнхий хороо хүчингүйд тооцсон бол дахин санал хураалт явуулах;

Гадаадад оршин суугаа иргэдийн сонгох эрхийг хангахад төрийн байгууллагын гүйцэтгэх дараах чиг үүрэг, үйл ажиллагааг нэмэлтээр тусгажээ. Үүнд:

1. Төв комиссыг дарга, нарийн бичгийн дарга болон ес, эсхүл арван нэгэн гишүүний бүрэлдэхүүнтэйгээр байгуулах;
2. Салбар комиссыг дарга болон хоёр, эсхүл дөрвөн гишүүний бүрэлдэхүүнтэйгээр дипломат төлөөлөгчийн газрын дэргэд байгуулах;
3. Санал авах өдрийг Сонгуулийн ерөнхий хороо тогтоох;
4. Төв комисс болон салбар комиссыг ажиллах байр, нөхцөл, боломжоор хангах;
5. Улсын бүртгэлийн ерөнхий газар гадаад улсад байгаа сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг үйлдэж, гадаадад санал авах өдрөөс гурваас доошгүй хоногийн өмнө салбар комисст хүргүүлэх;
6. Төв комисс нь санал авах ажиллагааг зохион байгуулах:
 - a. Гадаад улсад байгаа иргэдийн санал авах ажлыг төлөвлөх;
 - b. Сонгуулийн ерөнхий хорооноос ирүүлсэн саналын хуудас, сонгууль зохион байгуулах болон санал авахтай холбоотой бусад баримт бичгийг олон улсын буухиа шуудангаар салбар комисст хүргүүлэх;
 - c. Сонгуулийн ерөнхий хороо нь саналын хуудсыг уутны хамт битүүмжлэн, төв комиссоор дамжуулан гадаад улсад байгаа сонгогчдын санал авах өдрөөс гурваас доошгүй хоногийн өмнө салбар комисст хүргүүлнэ;
 - d. Шаардлагатай тохиолдолд салбар комисст сургалт зохион байгуулах, төлөөлөгч томилон ажиллуулах;
 - e. Сонгуулийн ерөнхий хорооноос хуваарилсан төсвийн хөрөнгийг зориулалтын дагуу захиран зарцуулах, салбар комисст хуваарилах, зарцуулалтад нь хяналт тавих, холбогдох журмын дагуу тайлагнах;
 - f. Эрх хэмжээнд хамаарах асуудлаар ирүүлсэн өргөдөл, гомдлыг хянан шийдвэрлэж, бичгээр хариуг өгөх;
 - g. Санал авах ажлыг зохион байгуулсан тухай тайлан, сонгуулийн бусад баримт бичиг, саналын хуудсыг Сонгуулийн ерөнхий хороонд хүргүүлэх;
7. Салбар комисс нь санал авах ажлыг зохион байгуулах:
 - a. Санал авах байрын хаяг, ажиллах цагийн хуваарь, санал авах өдөр, цагийг сонгогчдод мэдээлэх;
 - b. Өөрийн байрладаг улсад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэдийг бүртгэж, сонгогчдын бүртгэлийг гарган төв комисст хүргүүлэх;

- c. Салбар комисс нь саналын хуудсыг бүрэлдэхүүнээрээ хүлээн авч, энэ тухай тэмдэглэл үйлдэж гарын үсэг зурах;
 - d. Санал авах байр, саналын хайрцаг, санал бэлтгэх бүхээг, санал авахад шаардлагатай бусад зүйлийг бэлтгэж, сонгогчдын санал авах ажлыг зохион байгуулах;
 - e. Салбар комиссын бүрэлдэхүүн гадаадад санал авах өдөр тухайн улсын орон нутгийн цагаар 07:00 цагт ажиглагч, эсхүл сонгогчийн төлөөллийг байлцуулан саналын хайрцгийг нээж харуулан, шалган битүүмжилж, лацадсаны дараа салбар комиссын дарга хуульд заасан мэдээллийг хийж тэмдэглэл хөтлүүлэх;
 - f. Салбар комисс энэ хуулийн 67.1-д заасан ажиллагааг гүйцэтгэсний дараа санал авах ажиллагааг эхлүүлэх бөгөөд ингэхдээ сонгогчийн иргэний үнэмлэх, эсхүл үндэсний гадаад паспортыг сонгогчдын нэрийн жагсаалттай тулган үзэж, сонгогч бүрд саналын хуудсыг дугуйн хамт олгох;
 - g. Саналын хуудас авсан сонгогчоор сонгогчдын нэрийн жагсаалтад гарын үсэг зуруулах;
 - h. Ажиглагч томилох эрх бүхий этгээд гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах ажиллагаанд хоёр хүртэл ажиглагчийг томилон ажиллуулж болно. Ингэх тохиолдолд төв комисс руу хүсэлт илгээж, үнэмлэх авах;
 - i. Салбар комисс санал авах ажиллагааны тухай тэмдэглэл хөтлөх.;
 - j. Санал хураалт дууссаны дараа битүүмжилсэн дугуйтай саналын хуудас, санал авахад зарцуулагдаагүй үлдсэн, хураагдсан, хүчингүй саналын хуудас, санал хураалтын тухай салбар комиссын хуралдааны тэмдэглэл, сонгуулийн бусад баримт бичгийг төв комисст олон улсын буухиа шуудангаар нэн даруй хүргүүлэх;
8. Гадаад улсад байгаа иргэдийн санал тоолох ажиллагааг Сонгуулийн ерөнхий хороо гүйцэтгэх;
 9. Сонгуулийн ерөнхий хороо санал тоолох ажиллагааг өөрийн байранд санал авах өдрийн 22:00 цагт эхэлж, ажиглагч, хэвлэл мэдээллийн байгууллагын төлөөллийг байлцуулан ил тод, нээлттэй явуулах;
 10. Сонгуулийн ерөнхий хороо дараах ажиллагааг гүйцэтгэсний дараа саналын хуудсыг санал тоолох төхөөрөмжид хийж саналыг тоолон санал хураалтын дүнг гаргаж нэн даруй мэдээлэх;

Сонгуулийн зарчмыг (тэгш, хууль дээдлэх, шударга) хэрэгжүүлэх хүрээнд төрийн байгууллагын гүйцэтгэх дараах чиг үүрэг, үйлдлүүдийг нэмэлтээр тусгажээ. Үүнд:

1. Улсын бүртгэлийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага сонгогчдын нэрийн жагсаалтад зохих өөрчлөлтийг тусгаж сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг санал авах өдрөөс таваас доошгүй хоногийн өмнө улсын бүртгэлийн байгууллагын орон нутаг дахь газар, хэлтсээр дамжуулан хэсгийн хороонд хүргүүлэх;
2. Хяналтын камерыг сонгогч саналаа нууцаар, чөлөөтэй илэрхийлэхэд саад учруулахгүйгээр байрлуулж, сонгогчийг бүртгэх болон санал өгөх орчинд явагдаж байгаа үйл ажиллагааг баримтжуулах;

Урьдчилсан санал авах ажиллагааны хүрээнд төрийн байгууллагын гүйцэтгэх дараах чиг үүрэг, үйлдлүүдийг нэмэлтээр тусгажээ. Үүнд:

1. Санал авах өдөр санал авах байранд өөрийн биеэр саналаа өгөх боломжгүй сонгогч санал авах өдрийг хүртэлх тав хоногийн хугацаанд санал авах байранд урьдчилан саналаа өгч болох тул холбогдох зохион байгуулалтыг хийх.

Ажил үйлчилгээг тодорхойлохдоо гүйцэтгэх үйлдэл буюу стандарт үйл ажиллагааг нь тодорхойлно. Стандарт үйл ажиллагааг тодорхойлохдоо хэт нарийвчлахгүйгээр ерөнхий байдлаар бүлэглэх зарчмыг баримтлав.

/Хүснэгт 2 /

Төрийн байгууллагын гүйцэтгэх ажил болон стандарт үйл ажиллагаа

Гүйцэтгэх ажил үүрэг	Стандарт үйл ажиллагаа
Нээлттэй жагсаалтыг гаргах, зарлах	Нам эвслийг сонгуульд оролцуулахаар бүртгэх тухай тогтоолыг тухай бүр гаргах
	Тогтоолыг нийтэд мэдээлж, цахим сайт дээр байршуулах
	Нээлттэй жагсаалтыг хүлээн авч, эцэслэн, зарлах
Хуулийн төслийн 4.3.2-т заасан нээлттэй жагсаалтаар нэр дэвшигчийн санал хураалтын дүн гаргах	Нам, эвсэл тус бүрээр авсан саналынх нь тоогоор дараалалд оруулан жагсаалт гаргах, саналын тоо болон хувийг гаргах
	3 хувийн босгыг даваагүй нам, эвслийн авсан нийт саналын хувийг тэнцүү хэмжээгээр хуваах, тооцож гаргасан хувиудын нийлбэрийг 38-д хувааж нэг суудалд ногдох саналын тоо, хувийг тооцож гаргах, их үлдэгдлийн зарчмаар хувь тэнцүүлэн хуваарилах
	Санал хураалтын дүнг мэдээлэх
Төв комиссыг дарга, нарийн бичгийн дарга болон ес, эсхүл арван нэгэн гишүүний бүрэлдэхүүнтэйгээр байгуулах	Гадаад харилцааны яамны саналыг авах
	Сонгуулийн ерөнхий хорооны хуралдааныг зарлах, зохион байгуулах
	Тогтоолыг баталж, нийтэд мэдээлэх
Салбар комиссыг дарга болон хоёр, эсхүл дөрвөн гишүүний бүрэлдэхүүнтэйгээр дипломат төлөөлөгчийн газрын дэргэд байгуулах	Төв комисс анхны хуралдаанаа зарлах, зохион байгуулах
	Салбар комиссыг байгуулахаар хэлэлцэх, шийдвэр гаргах, мэдээлэх
Санал авах өдрийг Сонгуулийн ерөнхий хороо тогтоох	Төв комисс гадаад улсад байгаа иргэдийн санал авах өдөр тогтоох саналаа Сонгуулийн ерөнхий хороонд хүргүүлэх.
	СЕХ шийдвэр гаргаж, нийтэд мэдээлэх
Төв комисс болон салбар комиссыг ажиллах байр, нөхцөл, боломжоор хангах	Санал авах төхөөрөмжийг хүргүүлэх
Улсын бүртгэлийн ерөнхий газар гадаад улсад байгаа сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг үйлдэж, гадаадад санал авах өдрөөс гурваас доошгүй хоногийн өмнө салбар комисст хүргүүлэх	Салбар комиссоос жагсаалтыг хүлээн авч, нэгтгэх
	Гадаад улсад саналаа өгөх сонгогчдыг Монгол Улсад саналаа өгөх сонгогчдын нэрийн жагсаалтаас хасах
	Гадаад улсад байгаа сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг үйлдэж, салбар комисст хүргүүлэх

<p>Төв комисс нь санал авах ажиглагааг зохион байгуулах</p>	<p>Гадаад улсад байгаа иргэдийн санал авах ажлыг төлөвлөх</p>
	<p>Сонгуулийн ерөнхий хорооноос ирүүлсэн саналын хуудас, сонгууль зохион байгуулах болон санал авахтай холбоотой бусад баримт бичгийг олон улсын буухиа шуудангаар салбар комисст хүргүүлэх</p>
	<p>Сонгуулийн ерөнхий хороо нь саналын хуудсыг уутны хамт битүүмжлэн, төв комиссоор дамжуулан гадаад улсад байгаа сонгогчдын санал авах өдрөөс гурваас доошгүй хоногийн өмнө салбар комисст хүргүүлнэ</p>
	<p>Шаардлагатай тохиолдолд салбар комисст сургалт зохион байгуулах, төлөөлөгч томилон ажиллуулах</p>
	<p>Эрх хэмжээнд хамаарах асуудлаар ирүүлсэн өргөдөл, гомдлыг хянан шийдвэрлэж, бичгээр хариуг өгөх</p>
	<p>Санал авах ажлыг зохион байгуулсан тухай тайлан, сонгуулийн бусад баримт бичиг, саналын хуудсыг Сонгуулийн ерөнхий хороонд хүргүүлэх</p>
<p>Салбар комисс нь санал авах ажлыг зохион байгуулах</p>	<p>Санал авах байрын хаяг, ажиллах цагийн хуваарь, санал авах өдөр, цагийг сонгогчдод мэдээлэх</p>
	<p>Өөрийн байрладаг улсад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэдийг бүртгэж, сонгогчдын бүртгэлийг гарган төв комисст хүргүүлэх</p>
	<p>Салбар комисс нь саналын хуудсыг бүрэлдэхүүнээрээ хүлээн авч, энэ тухай тэмдэглэл үйлдэж гарын үсэг зурах</p>
	<p>Санал авах байр, саналын хайрцаг, санал бэлтгэх бүхээг, санал авахад шаардлагатай бусад зүйлийг бэлтгэж, сонгогчдын санал авах ажлыг зохион байгуулах</p>
	<p>Салбар комиссын бүрэлдэхүүн гадаадад санал авах өдөр тухайн улсын орон нутгийн цагаар 07:00 цагт ажиглагч, эсхүл сонгогчийн төлөөллийг байлцуулан саналын хайрцгийг нээж харуулан, шалган битүүмжилж, лацадсаны дараа салбар комиссын дарга хуульд заасан мэдээллийг хийж тэмдэглэл хөтлүүлэх</p>
	<p>Салбар комисс энэ хуулийн 67.1-д заасан ажиллагааг гүйцэтгэсний дараа санал авах ажиллагааг эхлүүлэх бөгөөд ингэхдээ сонгогчийн иргэний үнэмлэх, эсхүл үндэсний гадаад паспортыг сонгогчдын нэрийн жагсаалттай тулган үзэж, сонгогч бүрд саналын хуудсыг дугтуйн хамт олгох.</p>
	<p>Сонгогч саналаа өгснийг илэрхийлэх тэмдэглэгээ хийх, сонгогчийн бүртгэлийн хуудас олгох</p>
	<p>Саналын хуудас авсан сонгогчоор сонгогчдын нэрийн жагсаалтад гарын үсэг зуруулах</p>
	<p>Ажиглагч томилох эрх бүхий этгээд гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах ажиллагаанд хоёр хүртэл ажиглагчийг томилон ажиллуулж болно. Ингэх тохиолдолд төв комисс руу хүсэлт илгээж, үнэмлэх авах</p>
	<p>Салбар комисс санал авах ажиллагааны тухай тэмдэглэл хөтлөх</p>

	Санал хураалт дууссаны дараа битүүмжилсэн дугтуйтай саналын хуудас, санал авахад зарцуулагдаагүй үлдсэн, хураагдсан, хүчингүй саналын хуудас, санал хураалтын тухай салбар комиссын хуралдааны тэмдэглэл, сонгуулийн бусад баримт бичгийг төв комисст олон улсын буухиа шуудангаар нэн даруй хүргүүлэх
Гадаад улсад байгаа иргэдийн санал тоолох ажиллагааг Сонгуулийн ерөнхий хороо гүйцэтгэнэ	Сонгуулийн ерөнхий хороо санал тоолох ажиллагааг өөрийн байранд санал авах өдрийн 22:00 цагт эхлэх
	төв комиссоос ирүүлсэн саналын хуудас бүхий битүүмжилсэн дугтуйн нийт тоо нь санал авахад олгосон саналын хуудасны тоотой тохирч байгаа эсэхийг тулган шалгаж, эцсийн тооцоо гаргах;
	санал авахад зарцуулаагүй үлдсэн болон буруу тэмдэглэл хийснээс хураагдсан саналын хуудсыг тус тусад нь тоолох;
	битүүмжилсэн дугтуйнуудыг нээж, саналын хуудсыг санал тоолох төхөөрөмжид хийхэд бэлэн болгох.
	санал хураалтын дүнг гаргаж нэн даруй мэдээлнэ
Улсын бүртгэлийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага сонгогчдын нэрийн жагсаалтад зохих өөрчлөлтийг тусгаж сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг санал авах өдрөөс таваас доошгүй хоногийн өмнө улсын бүртгэлийн байгууллагын орон нутаг дахь газар, хэлтсээр дамжуулан хэсгийн хороонд хүргүүлэх	Сонгогчдын нэрийн жагсаалтад өөрчлөлт оруулж эцэслэх
	Улсын бүртгэлийн байгууллагын орон нутаг дахь газар, хэлтсээр дамжуулан хэсгийн хороонд хүргүүлэх
Хяналтын камерыг сонгогч саналаа нууцаар, чөлөөтэй илэрхийлэхэд саад учруулахгүйгээр байрлуулж, сонгогчийг бүртгэх болон санал өгөх орчинд явагдаж байгаа үйл ажиллагааг баримтжуулах	Хяналтын камерыг байршуулах
Санал авах өдөр санал авах байранд өөрийн биеэр саналаа өгөх боломжгүй сонгогч санал авах өдрийг хүртэлх тав хоногийн хугацаанд санал авах байранд урьдчилан саналаа өгч болох тул холбогдох зохион байгуулалтыг хийх	Урьдчилан санал авах ажиллагааг зохион байгуулах

Хоёр. Ажил үйлчилгээг гүйцэтгэх хүний нөөцийг тодорхойлох

Үүрэг буюу ажил үйлчилгээг гүйцэтгэх хүний нөөцийг тодорхойлохын тулд тухайн ажил үйлчилгээг хэрэгжүүлэхэд зарцуулах хугацаа болон жилд хэдэн удаа гүйцэтгэх тоог /цаашид "тохиолдлын тоо" гэх/, шаардагдах нийт ажлын цаг гэсэн 3 үзүүлэлтийг тооцож гаргана.

Зарцуулах хугацааг тодорхойлохдоо Сонгуулийн Ерөнхий Хорооны холбогдох мэргэжилтнүүдээс ярилцлага авч, тэдгээрийн гүйцэтгэсэн ажил үйлчилгээгээр баримжаалж тогтоосон болно.

Дурдсан чиг үүргийн тохиолдлын тоог тогтоох боломжтой гэж үзэж байна. Тогтоох боломжтой тохиолдлын тоонд статистик мэдээллийн баримттай болон судалгаагаар тогтоож болох ажил үйлчилгээгээр хамаарна.

Сонгуулийн ажиллагаа нь төрийн олон байгууллагуудын оролцооны үндсэн дээр амжилттай явагдаж дуусдаг тул төрийн байгууллагын гүйцэтгэх үүргийг тогтоохдоо хүрээгээр нь 4 бүлэгт ангилж, хүрээ тус бүрт төрийн байгууллагын гүйцэтгэх үүрэг, тэдгээрийн стандарт үйл ажиллагааг дээрх хэсэгт тогтоосон билээ. 4 хүрээ бүрт голлох чиг үүргийг гүйцэтгэж буй байгууллагын тоо, давтамж өөр байх тул хүрээ бүрт ялгамжтай байдлаар тохиолдлын тоог тооцооллоо. Тухайлбал:

➤ **Холимог сонгуулийн тогтолцоог хэрэгжүүлэхэд гүйцэтгэх төрийн байгууллагын стандарт үйл ажиллагааны тохиолдлын тоог 1 гэж авч үзлээ. Учир нь уг хүрээнд хамааруулсан стандарт үйл ажиллагааг Сонгуулийн Ерөнхий Хороо сонгуулийн жил бүр нэг удаа гүйцэтгэхээр байна. Тухайлбал, саналыг тоолох, дүн гаргах, мэдээлэх гэх мэт.**

➤ **Гадаадад оршин суугаа иргэдийн сонгох эрхийг хангахад Төв комисс болон салбарын комисс голлох чиг үүргийг гүйцэтгэж байна. Төв комисс улсын хэмжээнд 1 байх тул түүний гүйцэтгэх стандарт үйл ажиллагааны тохиолдлын тоог 1 гэж үзнэ. Харин салбар комисс буюу Дипломат төлөөлөгчдийн газрын дэргэд байгуулагдах түр комиссын гүйцэтгэх стандарт үйл ажиллагааны тохиолдлын тоог 45 гэж үзлээ.**

Харин сонгогч бүрт төрийн байгууллагаас үзүүлэх стандарт үйл ажиллагааны (жишээлбэл, бүртгэх) тохиолдлын тоог гадаад улсад оршин суугаа сонгуулийн насанд хүрсэн иргэдийн тоогоор тооцов.

Хүн ам, орон сууцны 2020 оны улсын ээлжит тооллогын дүнгээр гадаадад оршин суугаа иргэдийн тоо 91 168 байна. Тооллогын үед гадаадад байнга оршин суугаа хүмүүсийн 45.4 хувь нь суралцахаар, 8.0 хувь нь суурьшихаар, 13.4 хувь нь хөдөлмөрийн гэрээгээр ажиллах, 2.2 хувь нь албан томилолтоор, 14.9 хувь нь ажиллахаар, 13.6 хувь нь гэр бүлийн шалтгаанаар, 2.5 хувь нь бусад шалтгаанаар гадаадад оршин сууж байна. Уг тооллогын дүнгээс үзвэл 0-19 насны 16,625 иргэн байгааг гадаадад оршин суугаа нийт иргэдийн тооноос хасвал сонгуульд оролцох боломжтой иргэдийн тоог ойролцоогоор тооцох боломжтой гэж үзлээ. Сонгуулийн насанд хүрсэн иргэдийн тоо 74,543 байна. Гэсэн хэдий ч 2020 оны Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн дүнгээс үзэхэд 7,394 иргэн гадаад улсад сонгууль өгөхөөр бүртгүүлсэнд үндэслэн 7,500 иргэн сонгууль өгнө хэмээн ойролцоогоор авч үзэв.

➤ **Санал өгөх орчинд камер байршуулахтай холбоотой стандарт үйл ажиллагааны тохиолдлын тоог сонгуулийн хороодын тоогоор тодорхойлов.**

Сонгуулийн ерөнхий хорооны статистикаас үзвэл улсын хэмжээнд сүүлийн 3 ээлжит сонгуулиар дунджаар ¹ 2100 хэсгийн хороо, 16421 хүний

¹ 2020 оны УИХ-ын ээлжит сонгууль – 2070 хэсэг байгуулагдаж, 16152 гишүүнтэйгээр бүрэлдэхүүнтэй байсан.

бүрэлдэхүүнтэйгээр ажилласан байна. Дээрх хүрээнд хамаарах зохицуулалтуудыг салбар комисс мөн хэрэгжүүлэх үүрэгтэй тул тохиолдлын тоог 2145 (+ 45) гэж үзлээ.

Сонгогчдын нэрийн жагсаалтад зохих өөрчлөлтийг тусгаж улсын бүртгэлийн байгууллагын орон нутаг дахь газар, хэлтсээр дамжуулан хэсгийн хороонд хүргүүлэх ажиллагааны тохиолдлын тоог 1 гэж үзэв.

- Урьдчилан санал авах ажиллагаа нь сонгуулийн өдрөөс өмнө эхэлнэ. Хуулийн төсөлд зааснаар санал авах өдөр санал авах байранд өөрийн биеэр саналаа өгөх боломжгүй сонгогч санал авах өдрийг хүртэлх тав хоногийн хугацаанд санал авах байранд урьдчилан саналаа өгч болох бөгөөд урьдчилан санал авах ажиллагааг санал авах байранд 09:00-17:00 цагийн хооронд авна. 5 хоногийн хугацаанд дээрх ажиллагааг үргэлжилнэ гэж үзсэн болно.

/Хүснэгт 3/

Стандарт үйл ажиллагаа холбоотойгоор үүсэх хүний нөөцийн хэрэгцээ

Гүйцэтгэх ажил үүрэг	Стандарт үйл ажиллагаа	Зарцуулах хугацаа	Тохиолдлын тоо	Хүний нөөцийн хэрэгцээ /мин/
Хуулийн төслийн 4.3.2-т заасан нээлттэй жагсаалтаар нэр дэвшигчийн санал хураалтын дүн гаргах	Нам, эвсэл тус бүрээр авсан саналынх нь тоогоор дараалалд оруулан жагсаалт гаргах, саналын тоо болон хувийг гаргах 3 хувийн босгыг даваагүй нам, эвслийн авсан нийт саналын хувийг тэнцүү хэмжээгээр хуваах, тооцож гаргасан хувиудын нийлбэрийг 38-д хувааж нэг суудалд ногдох саналын тоо, хувийг тооцож гаргах, их үлдэгдлийн зарчмаар хувь тэнцүүлэн хуваарилах Санал хураалтын дүнг мэдээлэх	1440	1	1440
Төв комиссыг дарга, нарийн бичгийн дарга болон ес, эсхүл арван нэгэн гишүүний бүрэлдэхүүнтэйгээр байгуулах	Гадаад харилцааны яамны саналыг авах	5,040	1	5,040
	Сонгуулийн ерөнхий хорооны хуралдааныг зарлах, зохион байгуулах	960	1	960
	Тогтоолыг баталж, нийтэд мэдээлэх	60	1	60
Салбар комиссыг дарга болон хоёр, эсхүл дөрвөн	Төв комисс анхны хуралдаанаа зарлах, зохион байгуулах	960	1	960

2020 оны ОНС – 2148 хэсэг байгуулагдаж, 16362 хүний бүрэлдэхүүнтэйгээр, 2021 оны МУЕ сонгууль – 2087 хэсэг байгуулагдаж, 16750 хүний бүрэлдэхүүнтэйгээр ажилласан байна.

гишүүний бүрэлдэхүүнтэйгээр дипломат төлөөлөгчийн газрын дэргэд байгуулах	Салбар комиссыг байгуулахаар хэлэлцэх, шийдвэр гаргах, мэдээлэх	260	1	260
Санал авах өдрийг Сонгуулийн ерөнхий хороо тогтоох	Төв комисс гадаад улсад байгаа иргэдийн санал авах өдөр тогтоох саналаа Сонгуулийн ерөнхий хороонд хүргүүлэх.	5,040	1	5,040
	СЕХ шийдвэр гаргаж, нийтэд мэдээлэх	260	1	260
Төв комисс болон салбар комиссыг ажиллах байр ² , нөхцөл, боломжоор хангах	Санал авах төхөөрөмжийг хүргүүлэх	43,200	1	43200
Улсын бүртгэлийн ерөнхий газар гадаад улсад байгаа сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг үйлдэж, гадаадад санал авах өдрөөс гурваас доошгүй хоногийн өмнө салбар комисст хүргүүлэх ³	Салбар комиссоос жагсаалтыг хүлээн авч, нэгтгэх	43,200	1	43200
	Гадаад улсад саналаа өгөх сонгогчдыг Монгол Улсад саналаа өгөх сонгогчдын нэрийн жагсаалтаас хасах	10,080	1	10080
	Гадаад улсад байгаа сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг үйлдэж, салбар комисст хүргүүлэх	10,080	1	10080
Төв комисс нь санал авах ажиллагааг зохион байгуулах	Гадаад улсад байгаа иргэдийн санал авах ажлыг төлөвлөх	43,200	1	43200
	Сонгуулийн ерөнхий хорооноос ирүүлсэн саналын хуудас, сонгууль зохион байгуулах болон санал авахтай холбоотой бусад баримт бичгийг олон улсын буухиа шуудангаар салбар комисст хүргүүлэх	10,080	1	10080
	Сонгуулийн ерөнхий хороо нь саналын хуудсыг уутны хамт битүүмжлэн, төв комиссоор дамжуулан гадаад улсад байгаа сонгогчдын санал авах өдрөөс гурваас доошгүй хоногийн өмнө салбар комисст хүргүүлнэ	10,080	1	10080
	Шаардлагатай тохиолдолд салбар комисст сургалт зохион байгуулах, төлөөлөгч томилон ажиллуулах	5,760	1	5760
	Эрх хэмжээнд хамаарах асуудлаар ирүүлсэн өргөдөл, гомдлыг хянан шийдвэрлэж, бичгээр хариуг өгөх	10,080	1	10,080

² Улсын их хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 62 дугаар зүйлийн 62.7.

³ Монгол Улсын Сонгуулийн Ерөнхий Хорооны мэдээлэл(<https://www.gec.gov.mn/voter/3140>)

Сүүлд үзсэн огноо:2023.03.18

	Санал авах ажлыг зохион байгуулсан тухай тайлан, сонгуулийн бусад баримт бичиг, саналын хуудсыг Сонгуулийн ерөнхий хороонд хүргүүлэх	20,160	1	20160
Салбар комисс нь санал авах ажлыг зохион байгуулах	Санал авах байрын хаяг, ажиллах цагийн хуваарь, санал авах өдөр, цагийг сонгогчдод мэдээлэх	20,160	45	907200
	Өөрийн байрладаг улсад байгаа сонгуулийн эрх бүхий иргэдийг бүртгэж, сонгогчдын бүртгэлийг гарган төв комисст хүргүүлэх	30,240	45	1360800
	Салбар комисс нь саналын хуудсыг бүрэлдэхүүнээрээ хүлээн авч, энэ тухай тэмдэглэл үйлдэж гарын үсэг зурах	120	45	5400
	Санал авах байр, саналын хайрцаг, санал бэлтгэх бүхээг, санал авахад шаардлагатай бусад зүйлийг бэлтгэж, сонгогчдын санал авах ажлыг зохион байгуулах ⁴	4,320	45	194400
	Салбар комиссын бүрэлдэхүүн гадаадад санал авах өдөр тухайн улсын орон нутгийн цагаар 07:00 цагт ажиглагч, эсхүл сонгогчийн төлөөллийг байлцуулан саналын хайрцгийг нээж харуулан, шалган битүүмжилж, лацадсаны дараа салбар комиссын дарга хуульд заасан мэдээллийг хийж тэмдэглэл хөтлүүлэх	30	45	1350
	Салбар комисс энэ хуулийн 67.1-д заасан ажиллагааг гүйцэтгэсний дараа санал авах ажиллагааг эхлүүлэх бөгөөд ингэхдээ сонгогчийн иргэний үнэмлэх, эсхүл үндэсний гадаад паспортыг сонгогчдын нэрийн жагсаалттай тулган үзэж, сонгогч бүрд саналын хуудсыг дугтуйн хамт олгох.	10	7500	75000
	Сонгогч саналаа өгснийг илэрхийлэх тэмдэглэгээ хийх, сонгогчийн бүртгэлийн хуудас олгох	10	7500	75000
	Саналын хуудас авсан сонгогчоор сонгогчдын нэрийн жагсаалтад гарын үсэг зуруулах	3	7500	22500

⁴ Монгол Улсын их хурлын сонгуулийн тухай хуурьд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн 64 дүгээр зүйлийн 64.3.

	Ажиглагч томилох эрх бүхий этгээд гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах ажиллагаанд хоёр хүртэл ажиглагчийг томилон ажиллуулж болно. Ингэх тохиолдолд төв комисс руу хүсэлт илгээж, үнэмлэх авах	4,320	45	194400
	Салбар комисс санал авах ажиллагааны тухай тэмдэглэл хөтлөх	960	45	43200
	Санал хураалт дууссаны дараа битүүмжилсэн дугтуйтай саналын хуудас, санал авахад зарцуулагдаагүй үлдсэн, хураагдсан, хүчингүй саналын хуудас, санал хураалтын тухай салбар комиссын хуралдааны тэмдэглэл, сонгуулийн бусад баримт бичгийг төв комисст олон улсын буухиа шуудангаар нэн даруй хүргүүлэх	10,080	45	453600
Гадаад улсад байгаа иргэдийн санал тоолох ажиллагааг Сонгуулийн ерөнхий хороо гүйцэтгэнэ	Сонгуулийн ерөнхий хороо санал тоолох ажиллагааг өөрийн байранд санал авах өдрийн 22:00 цагт эхлэх	10	1	10
	төв комиссоос ирүүлсэн саналын хуудас бүхий битүүмжилсэн дугтуйн нийт тоо нь санал авахад олгосон саналын хуудасны тоотой тохирч байгаа эсэхийг тулган шалгаж, эцсийн тооцоо гаргах;	30	45	1350
	санал авахад зарцуулаагүй үлдсэн болон буруу тэмдэглэл хийснээс хураагдсан саналын хуудсыг тус тусад нь тоолох;	5	45	225
	битүүмжилсэн дугтуйнуудыг нээж, саналын хуудсыг санал тоолох төхөөрөмжид хийхэд бэлэн болгох.	1,250	45	56250
	санал хураалтын дүнг гаргаж нэн даруй мэдээлнэ	60	1	60
Улсын бүртгэлийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага сонгогчдын нэрийн жагсаалтад зохих өөрчлөлтийг тусгаж сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг санал авах өдрөөс таваас доошгүй хоногийн өмнө улсын бүртгэлийн байгууллагын орон нутаг дахь газар, хэлтсээр дамжуулан	Сонгогчдын нэрийн жагсаалтад өөрчлөлт оруулж эцэслэх	10080	1	10080
	Улсын бүртгэлийн байгууллагын орон нутаг дахь газар, хэлтсээр дамжуулан хэсгийн хороонд хүргүүлэх	60	2100	126000

хэсгийн хороонд хүргүүлэх				
Хяналтын камерыг сонгогч саналаа нууцаар, чөлөөтэй илэрхийлэхэд саад учруулахгүйгээр байрлуулж, сонгогчийг бүртгэх болон санал өгөх орчинд явагдаж байгаа үйл ажиллагааг баримтжуулах	Хяналтын камерыг байршуулах	240	2145	514800
Санал авах өдөр санал авах байранд өөрийн биеэр саналаа өгөх боломжгүй сонгогч санал авах өдрийг хүртэлх тав хоногийн хугацаанд санал авах байранд урьдчилан саналаа өгч болох тул холбогдох зохион байгуулалтыг хийх	Урьдчилан санал авах ажиллагааг зохион байгуулах	7,200	2100	15120000
Нийт				19,381,565

Шаардагдах ажлын цагийг Хөдөлмөрийн тухай хуульд тусгагдсан ажиллах цагийн горимтой харьцуулан авч үзнэ. Ингэхдээ нэг жилд ажиллах өдөр, цаг, минут гэсэн хэмжигдэхүүнд тулгуурлана.

1 жил = ажлын 200 өдөр

1 өдөр = ажлын 8 цаг /хөдөлмөрийн хуулийн дагуу/

1 цаг = ажлын 60 минут

Жилд 200 ажлын өдөр буюу (200 x 8) 1.600 ажлын цаг буюу (1.600 x 60) 96.000 минут ажиллана.

Нийт зарцуулах хугацаагаар хүний нөөцийн хэрэгцээ тодорхойлогдох ба тэрхүү хугацааг жилд ажиллах ажлын минутад хувааснаар шаардлагатай хүний нөөцийн хэрэгцээ буюу нэмэгдэх орон тоо гарна.

/Хүснэгт 4/

Төрийн байгууллагын нэмэгдэж буй хүний нөөцийн ачаалал

Нэгж	Хүний нөөцийн хэрэгцээ /мин/	Жилд шаардагдах ажлын цаг /мин/	Нэмэгдэж буй ачаалал /хүний тоо/
Төрийн байгууллага	19381565	96.000	201.8

Гурав. Гаргах зардлыг урьдчилан тооцох

Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн улмаас төсөвт үүсэх зардал, төрийн байгууллагын ачааллыг тооцохдоо аргачлалд заасны дагуу хүний нөөцийн зардал⁵-г юун түрүүнд тооцно.

Аюулгүй байдал, хамгаалалтын тасгийн нэг албан хаагчид зарцуулах, төрөөс даах зардлыг тооцохдоо түүнд олгох үндсэн цалингаас гадна (1) бүх төрлийн даатгал, (2) хоол, унааны нэмэгдэл, (3) ажилласан жилийн нэмэгдэл, (4) зэрэг дэвийн нэмэгдэл, (5) буцалтгүй тусламж, (6) шагнал, урамшуулал зэрэг нэмэлт зардлыг нэмж тооцох шаардлагатай байдаг.

Сонгуулийн ерөнхий хорооны албан хаагчдын жилийн дундаж цалинг 11,100,204 төгрөг, Элчин сайдын яам, консул, дипломат төлөөлөгчдийн газрын албан болон Улсын бүртгэлийн байгууллагын ажилтны (ТЗ) жилийн дундаж цалинг 17,226,080.4 төгрөг гэж үзэн, тэдгээрийн дундаж болох 14,163,142 төгрөгөөр нэг албан хаагчийн цалингийн зардлыг тооцлоо.

Сонгуулийн хэсгийн хороонд ойролцоогоор 8 гишүүний бүрэлдэхүүнтэйгээр ажилладаг.

Нэг албан хаагчийн нэг жилийн цалингийн зардал нь 14,163,142 төгрөг байна. Түүнд ногдох НДШ нь 1,770,392 төгрөг. Иймд, нэг ажилтанд ногдох нийт цалингийн зардал нь 15,933,534 төгрөг байна.

Энэ зардлаа дээр тооцож гаргасан хүний нөөцийн хэрэгцээнд үржүүлж хүний нөөцийн нийт зардал гарна.

/Хүснэгт 5/

Төрийн байгууллагын нэмэгдэж буй хүний нөөцийн зардал

Нэгж	Нэмэгдэж буй ачаалал /хүний тоо/	Нэг албан хаагчийн 1 жилийн цалингийн зардал	Хүний нөөцийн зардал
Төрийн байгууллага	201.8	14,163,142	2,858,122,055

⁵ Хүний нөөцийн зардал гэдэгт тухайн үүргийг гүйцэтгэх төрийн албан хаагчийн авч болох бүх нэмэгдэл, тусламж, төрөөс даадаг бүх зардлыг нэгтгэн дунджаар гаргасан зардал хамаарна.

Дөрөв. Үр дүнг тооцох

Хүний нөөцийн дундаж зардал, Материаллаг дундаж зардал, Бусад зардлыг нэмснээр нийт зардал илэрхийлэгдэнэ.

Материаллаг зардал гэж тухайн ажлын байртай холбогдон гарах нийтлэг зардлыг хэлнэ. Үүнд ажлын байр, (түрээсэлдэг бол түрээсийн төлбөр, төрийн эзэмшлийн эд хөрөнгө бол элэгдэл хорогдлын зардал), цахилгаан дулаан, бичиг хэргийн зардал, техник, тоног төхөөрөмжийн зардал, урсгал зардал, хөрөнгө оруулалтын зардлууд орно.

/Хүснэгт 6 /

Улсын Их Хурлын 2020 оны ээлжит сонгуулийн төсөв

№	Үзүүлэлт, зардлын агуулга	Төсөв
2	Саналын хуудас хэвлүүлэх, хамгаалах, хүргүүлэх зардал /Хуулийн 10.1.2/	3,104,321,220.0
11	11.1. Сонгуулийн хороодын ажилтны сонгуулийн хороонд ажилласан хугацааны хоолны мөнгө	1,538,810,000.0
	11.2. Мэдээллийн технологийн баг болон даамал, нөөц даамлын хоолны мөнгө /Хуулийн 10.1.10/	189,350,000.0

УИХ-ын Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн ИТХ-ын 2020 оны ээлжит сонгууль, МУ-ын Ерөнхийлөгчийн 2021 оны ээлжит сонгуульд нэг сонгогч 1 саналын хуудсыг бөглөсөн. Нэг саналын хуудсыг /УИХ-д 1350₮+НӨАТ, МУЕ 1320₮+НӨАТ/ 1452-1485 төгрөгөөр хэвлэсэн байна. Холимог тогтолцооны шилжих тохиолдолд саналын хуудасны хэмжээ 14 инчээс 22 инч болон нэмэгдэнэ. Урьдчилсан байдлаар саналын хуудасны хэвлэлтийн зардал 3 дахин нэмэгдэхээр байна.

Урьдчилан санал авах ажиллагааг сонгууль болох өдрөөс 5-иас ихгүй хоногийн өмнө эхлүүлэхээр хуулийн төсөлд заасан. Иймд сонгуулийн хороодын ажилтан, мэдээллийн технологийн багийн болон ажлын хэсгийн гишүүн, даамал, нөөц даамлын ажилласан хоолны зардал нэмэгдэнэ. /Мөнгөн урамшуулал нэмэгдэхгүй гэж тооцсон болно./ Гэвч урьдчилан санал хураалттай холбоотойгоор цагдаагийн албан хаагч болон улсын бүртгэлийн итгэмжлэгдсэн төлөөлөгчийн хоолны зардал нэмэгдэнэ.

/Хүснэгт 7 /

Хуулийн төсөлд тусгагдсан нэмэлт зохицуулалттай холбоотойгоор үүсэх материаллаг зардал

№	Үзүүлэлт, зардлын агуулга	Төсөв	
2	Саналын хуудас хэвлүүлэх, хамгаалах, хүргүүлэх зардал /Хуулийн 10.1.2/	9,312,963,660	
11	Сонгуулийн хороодын ажилтан, мэдээллийн технологийн багийн	11.1. Сонгуулийн хороодын ажилтны сонгуулийн хороонд ажилласан хугацааны хоолны мөнгө	2,308,215,000*

болон ажлын хэсгийн гишүүн, даамал, нөөц даамлын ажилласан хугацааны хоолны зардал /Хуулийн 10.1.10/	11.2. Мэдээллийн технологийн баг болон даамал, нөөц даамлын хоолны мөнгө	284,025,000*
	Цагдаагийн албан хаагч болон улсын бүртгэлийн төлөөлөгчийн хоолны зардал	1,128,750,000*
Нийт		13,033,953,660

* Сонгуулийн хороодын ажилтан, мэдээллийн технологийн багийн болон ажлын хэсгийн гишүүн, даамал, нөөц даамлын ажилласан хугацааны хоолны зардлын талаарх мэдээллийг Сонгуулийн ерөнхий хорооноос авсан болно.

Дээрх материаллаг зардал нь гагцхүү Монгол Улсад явагдах сонгуулийн ажиллагаанд хамаарах зардал юм. Иймд гадаад улсад байгаа иргэдийн санал авах ажиллагааны зардлыг дор зааснаар тодорхойлж, бусад зардлаар тооцов.

/Хүснэгт 8 /

Гадаад улсад байгаа иргэдийн санал авахад учрах зардал буюу Бусад зардал⁶

	Зардлын төрөл	Зориулалт	Тоо/ давтамж	Төсөвлө- сөн үнэ /нэг бүрт/	Нийт үнэ
1	Сургалтын зардал /цахим/	Салбар комиссын гишүүдийг сургах	1	0	0
2	Бичиг хэргийн зардал	Төв комисс	1	1,000,000	1,000,000
		Салбар комисс	45	531,000	23,895,000
3	Шуудан холбооны зардал	Төв комисс	1	1,000,000	1,000,000
		Салбар комисс	45	354,000	16,930,000
4	Сурталчилгааны зардал	Төв комисс	1	8,000,000	8,000,000
		Салбар комисс	45	885,000	39,825,000
5	Санал авах бүхээг, хайрцаг бэлтгэх	Салбар комисс	100	180,540	18,054,000
6	Санал тэмдэглэх, хэвлэх иж бүрдэл төхөөрөмж /таблет, принтер, карт/:	Салбар комисс	65	6,018,000	391,170,000
7	Ачааны зардал	Санал тоолох төхөөрөмж зөөх /2 тал/	65x12кг	70,800	55,224,000
		Санал тэмдэглэх төхөөрөмж зөөх /2 тал/	65x8кг	70,800	36,816,000

⁶ Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны ээлжит сонгуулийн төсвийн төслийн хэсгээс /Урьдчилсан байдлаар/.

8	Онгоцны буудал хүртэлх унааны зардал		45	354,000	15,930,000
9	Урамшуулал:	Салбар комиссын гишүүнд олгох	225 хүн	550,000	123,750,000
10	Томилолтын зардал (1 ДТГ-т 3 хүн /даамал, сонгуулийн хороо, Төв комиссоос тус бүр нэг хүн/ томилогдоно)	Унааны зардал	135 (45*3)	4,500,000	607,500,000
		Томилолт	135	8,850,000	1,194,750,000
Нийт					2 527 546 825

Нийт зардлыг тооцох

/Хүснэгт 9 /

Нэг албан хаагчид ногдох зардал

Төрөл	Хүний нөөцийн зардал	Материаллаг зардал	Бусад зардал
Нийт Зардлын хэмжээ	2,858,122,055	13,033,953,660	2 527 546 825
Нийт зардал			18,419,622,540

Эндээс хүний нөөцийн зардал буюу 2,858,122,055 нь төрөөс шууд гарахгүй боловч төрийн байгууллагын ажилтнуудын сонгуулийн ажилд зарцуулах нийт хугацаанд ногдох дүн гэдгийг анхаарах нь зүйтэй. Харин материаллаг (саналын хуудас болон урьдчилан санал авах ажиллагаатай холбоотой хоолны зардал) болон бусад зардал буюу гадаадад байгаа иргэдийн санал авахад үүсэх зардлыг төрөөс зайлшгүй гаргана.

Боловсруулсан хуулийн төсөл хэрэгжих тохиолдолд төрийн байгууллагад 18,419,622,540 төгрөгийн зардал гарахаар байна.

Тав. Хувилбарыг нягталж, үр дүнг танилцуулах

Хувилбарыг нягтлах шатанд хуулийн төсөлд шинээр нэмэгдэж байгаа буюу өөрчлөгдөж буй зохицуулалттай холбоотой төрд үүсэх зардлыг хэрхэн багасгах, эдийн засагт дарамт багатай өөр хувилбар боломж байгаа эсэхийг нягталж үзнэ.

Хувилбарыг нягтлах ажлыг дараах шалгуур үзүүлэлтийн дагуу гүйцэтгэнэ:

1. Стандарт үйл ажиллагааг цахимаар гүйцэтгэх боломжтой эсэх;
 2. Тохиолдлын тоог багасгах боломж байгаа эсэх;
 3. Мэдээлэл хүргүүлэх давтамжийг багасгах боломж бий эсэх;
 4. Мэдээллийн зарим агуулгаас татгалзаж болох эсэх;
- Стандарт үйл ажиллагааг цахимаар гүйцэтгэх боломжтой эсэх

Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн хүрээнд гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах ажиллагааг цахимаар гүйцэтгэх боломжтой байж болох юм. Тус зохицуулалтын хүрээнд тогтоосон сонгуулийн

санал авах өдрийг үндэслэн гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах ажлыг зохион байгуулах төв комиссын саналыг харгалзан сонгуулийн төв байгууллага тогтоох бөгөөд санал авах өдөр нь хоёр хүртэл өдөр байж болохоор зохицуулсан. Хуулийн төслийн зохицуулалтын хүрээнд явагдах процесс ажиллагааны явцад 2 527 546 825 төгрөгийн зардал гарахаар тооцоологдож байна. Гадаад улсад байгаа иргэдээс цахим хэлбэрээр сонгуулийн санал авах, эсхүл төлөөлөгчөөр дамжуулан саналаа өгсөн тохиолдолд дээрх зардлыг тодорхой хэмжээнд хэмнэх боломжтой.

- Тохиолдлыг тоог багасгах боломж байгаа эсэх

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 16.9-д: “шууд буюу төлөөлөгчийн байгууллагаараа уламжлан төрийг удирдах хэрэгт оролцох эрхтэй... Сонгох эрхийг арван найман наснаас эдэлнэ.” гэж үндсэн эрх болгон зохицуулснаас харахад тохиолдлын тоог багасгах нь үндсэн эрхэд халдаж байгаа явдал тул тоог багасгах боломжгүй гэж дүгнэлээ.

- Мэдээлэл хүргүүлэх дөвтөмжийг багасгах боломж бий эсэх

Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн хүрээнд зохицуулагдаж байгаа урьдчилан санал авах ажиллагааны дагуу 5 хоногийн хугацаанд сонгуулийн өдрөөс өмнө авахаар хуульчилсан. Хуулийн төсөлд зааснаар санал авах өдөр санал авах байранд өөрийн биеэр саналаа өгөх боломжгүй сонгогч санал авах өдрийг хүртэлх тав хоногийн хугацаанд санал авах байранд урьдчилан саналаа өгч болох бөгөөд урьдчилан санал авах ажиллагааг санал авах байранд 09:00-17:00 цагийн хооронд авна. Уг зохицуулалтын зорилго нь сонгууль өгч байгаа иргэдийн тоог нэмэх хэдий ч зардлыг тухайлан хэмнэж чадахгүй гэж харж байна. Тодруулбал, орон нутагт бүртгэлтэй хэдий ч Улаанбаатар хотод амьдардаг сонгогчид саналаа өгөх тав хоногтоо багтаан очиж саналаа өгөхөд эдийн засгийн талаас ялгамжгүй. Харин тухайн иргэн одоо оршин суугаа газраа сонгуулиа өгөөд Сонгуулийн ерөнхий хороо дотоод сүлжээний дагуу саналыг шилжүүлэх нь үр дүнтэй байж болно.

- Мэдээллийн зарим агуулгаас татгалзах болох эсэх

Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн хүрээнд Монгол Улсын Их Хурлын 38 гишүүнийг энэ хуульд заасны дагуу сонгуульд оролцохоор бүртгүүлсэн нам, эвслийн нэр дэвшигчдийн жагсаалтаас сонгох зохицуулалттай бөгөөд энэ жагсаалт нь нээлттэй болон хаалттай байж болдог. Хаалттай жагсаалт гаргаснаар зарим агуулгаас татгалзах боломжтой хэдий ч арчилсан Үндсэн хуулийн гол агуулга нь нээлттэй, тэгш, шударга байдлаар сонгууль явагдахад оршдог. Иймд татгалзах боломжгүй гэж үзлээ.

ИРГЭНД УЧРАХ ЗАРДЛЫН ТООЦОО

Сонгох, сонгогдох эрх нь гагцхүү Монгол Улсын иргэний эдлэх эрх тул энэхүү зардлын тооцооны тайлангаар гагцхүү иргэнд үүсэх зардлыг тооцоолсон болно.

Иргэнд үүсэх зардлын тооцоог дараах алхмын хүрээнд хийнэ. Үүнд:

1. Хуулийн этгээдэд үүрэг хүлээлгэсэн заалтуудыг тодорхойлох
2. Зардал тооцох
3. Тоон үзүүлэлтийг тооцох
4. Зардлын дүнг тооцож гаргах
5. Хувилбарыг нягталж хялбарчлах боломжийг шалгах
6. Нэмэлт зардал тооцох

Нэг. Иргэнд үүрэг хүлээлгэсэн заалтуудыг тодорхойлох

Тус хуулийн төсөлд одоогийн мөрдөгдөж буй хууль, тогтоомжийн зүйл заалтад өөрчлөлт орсон болон нэмж туссан, сонгуульд оролцсон иргэний зардалд нөлөөлөх зүйл заалтыг дараах хүснэгтээр харуулав.

/Хүснэгт 10/

Иргэний гүйцэтгэх ажил болон стандарт үйл ажиллагаа

Чиг үүргийг гүйцэтгэгч	Хуулийн төслийн дэх холбогдох чиг үүрэг	Стандарт үйл ажиллагаа
Гадаад улсад саналаа өгч буй иргэн ⁷	Сонгуульд оролцох талаар мэдэгдэх	Тухайн улс дахь Монгол улсын дипломат төлөөлөгчийн газарт санал өгөх талаар мэдэгдэх /цахимаар/

Хоёр. Зардал тооцох

Энэ хэсэгт хуулийн төсөлд тусгасан үүргийг хэрэгжүүлснээр иргэнд үүсэх зардлын хэмжээг мөнгөн дүнгээр урьдчилан тооцож гаргана. Иргэний зүгээс үүргийг хэрэгжүүлэх хүрээнд хийх үйлдэл буюу стандарт үйл ажиллагааг тодорхойлж, тус бүрт зарцуулах хугацаа болон ажлын хөлсийг тогтоох шаардлагатай.

Зардлыг тооцохдоо дараах хүчин зүйлийг тооцов. Үүнд:

1. Үйлдэл буюу стандарт үйл ажиллагааг тодорхойлох;
2. Тухайн үйлдэлд зарцуулагдах хугацааг тогтоох;
3. Тухайн үйлдлийг хийх ажилтны ажлын хөлсийг тодорхойлох.

Иргэн, хуулийн этгээдэд үүсэх захиргааны зардлыг тооцохдоо стандарт үйл ажиллагааны жагсаалтад үндэслэнэ. Мөн тус жагсаалтад багтахгүй үйл ажиллагаанд жагсаалт гаргаж, ажиглалт хийх, ярилцлага хийх зэрэг судалгааны арга ашиглан тухайн

⁷ Монгол Улсын Сонгуулийн Ерөнхий Хорооны мэдээлэл (<https://www.gec.gov.mn/voter/3140>)
Сүүлд үзсэн огноо:2023.03.18

үүргийг гүйцэтгэх хугацааг тодорхойлно. Цаг хугацааг тооцохдоо зарцуулах хугацааг минутаар тооцож гаргана.

Ажлын хөлсийг тооцох

Ажлын хөлсийг тогтоохдоо аж ахуйн нэгжид ажиллаж буй нэг ажилтны сарын дундаж цалин хөлсийг баримжаалан тооцох бөгөөд зарим тохиолдолд тусгай мэдлэг, мэргэжил, ур чадвар шаардсан үйл ажиллагаанд өндөр цалин, хангамж олгож буй тохиолдлыг анхаарч авч үздэг.

Мөн нэг сард ажиллах хугацааг тооцож гарган үндсэн цалинг ажиллах хугацаанд хувааснаар тухайн ажилтанд ногдох ажлын хөлсийг тооцож гаргана.

/Хүснэгт 11 /

Аж ахуйн нэгж байгууллагын ажиллагчдын сарын дундаж цалин⁸

	2020	2021	2022-III
Аж ахуй нэгж байгууллагын сарын дундаж цалин	977,800	1,058,900	1,361,400

Аж ахуй нэгж байгууллагад ажиллагчдын сарын дундаж цалин сүүлийн гурван жилийн хугацаанд тогтмол өссөн үзүүлэлтэй байна. Сүүлийн таван жилийн дундаж цалинд үндэслэн ажилтны нэг сарын ажлын хөлсийг 1,132,700 төгрөг байхаар, ажиллах хугацааг Монгол Улсын Хөдөлмөрийн тухай хуулийн 70 дугаар зүйлд ердийн нөхцөлд ажлын цагийг 7 хоногт 40 цагаас, нэг өдрийн ажлын цаг 8 цагаас илүүгүй байхаар зохицуулсан байдаг. Үүнээс харахад нэг ажилтан нэг сард ажлын 22 өдөр $22 \times 8 = 176$ цаг, $176 \times 60 = 10560$ минут/ ажилладаг байна.

Үндсэн цалин / Ажиллах хугацаа = Ажлын хөлс /төгрөг/

$1,132,700 / 176 \text{ цаг} = 6,435 \text{ төг /цаг/}$

$1,132,700 / 10560 \text{ минут} = 107 \text{ төг /мин/}$

/Хүснэгт 12/

Аж ахуйн нэгжид хөдөлмөр эрхэлж буй ажилтны ажлын хөлсийг цаг, минутаар

Чиг үүргийг гүйцэтгэгч	Хуулийн төслийн дэх холбогдох чиг үүрэг	Стандарт үйл ажиллагаа	Хугацаа	Ажлын хөлс	Зардал
Гадаад улсад		Тухайн улс дахь Монгол Улсын дипломат төлөөлөгчийн газарт санал	30	107	3,210

⁸ Үндэсний статистикийн хороо, *Аж ахуй нэгж, байгууллагын ажилчдын сарын дундаж цалин*, УБ, 2022. https://www.1212.mn/mn/statistic/statcats/48171320/table-view/DT_NS0_0400_023V1
Сүүлд үзсэн огноо: 2022.12.10

саналаа өгч буй иргэн	Сонгуульд оролцох талаар мэдэгдэх	өгөх талаар мэдэгдэх /цахимаар/			
Нийт					3,210.0

Гурав. Тоон үзүүлэлтийг тооцох

Тоон үзүүлэлт нь хуулийн төсөлд тусгасан үүрэг хичнээн хуулийн этгээдэд, нэг жилд хэдэн удаагийн давтамжтайгаар үүрэг хүлээлгэж байгааг илэрхийлнэ. Тоон үзүүлэлтийг тооцохдоо тохиолдлыг тоог давтамжийн тоогоор үржүүлнэ. Тоон үзүүлэлтийг тооцохдоо дараах хүчин зүйлийг тооцов. Үүнд:

1. Тухайн үүргийг хүлээх хуулийн этгээдийн тоо (Тохиолдлын тоо);
2. Тухайн үүргийг жилд хэдэн удаа гүйцэтгэх тоо (Давтамжийн тоо);

Дээрх чиг үүргийн тохиолдлын тоог тогтоох боломжтой гэж үзэж, энэхүү зардлын тооцооны тайлангийн 1 дэх хэсэгт заасан статистикийг ашиглан тогтоолоо.

Давтамжийн тоо: Хуулийн этгээдийн улсын бүртгэлийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөлд хуулийн этгээдийн зүгээс мэдээлэл хүргүүлж байх хугацааг заагаагүй, харин тухай бүр гаргаж байхаар зохицуулсан тул давтамжийг 1 гэж авсан болно.

/Хүснэгт 13/

Чиг үүрэгтэй холбоотойгоор тохиолдлын тоо

Чиг үүргийг гүйцэтгэгч	Хуулийн төслийн дэх холбогдох чиг үүрэг	Стандарт үйл ажиллагаа	Тохиолд-лын тоо	Дав-тамж	Тоон үзүү-лэлт
Гадаад улсад саналаа өгч буй иргэн	Сонгуульд оролцох талаар мэдэгдэх	Тухайн улс дахь Монгол Улсын дипломат төлөөлөгчийн газарт санал өгөх талаар мэдэгдэх /цахимаар/	1	1	1

Дөрөв. Зардлын дүнг тооцож гаргах

Энэ хэсэгт өмнөх шатанд тооцож гаргасан стандарт үйл ажиллагаа тус бүрийг гүйцэтгэхтэй холбогдон гарах зардлын тооцоо болон тоон үзүүлэлтийг хооронд нь үржүүлж нийт захиргааны зардлын дүнг гаргана.

/Хүснэгт 14/

Стандарт үйл ажиллагаа холбоотойгоор үүсэх зардал

Чиг үүргийг гүйцэтгэгч	Хуулийн төслийн дэх холбогдох чиг үүрэг	Стандарт үйл ажиллагаа	Зардал	Тоон үзүүлэлт	Нийт Зардал
Гадаад улсад санала өгч буй иргэн	Сонгуульд оролцох талаар мэдэгдэх	Тухайн улс дахь Монгол Улсын дипломат төлөөлөгчийн газарт санал өгөх талаар мэдэгдэх /цахимаар/	3,210	7,394	23,734,740

2021 оны ерөнхийлөгчийн сонгуульд санал өгөхөөр гадаад улсаас 7,394 иргэн бүртгүүлсэн байна⁹. Уг тоон баримтад үндэслэн нийт иргэдэд 23,734,740 төгрөгийн зардал гаргах бөгөөд нэг иргэнд дунджаар 3,210 төгрөгийн зардал гарах төлөвтэй байна. Энэхүү зардал нь гагцхүү хуулийн төсөл дэх гадаад улсад сонгууль өгөхөөр шийдсэн иргэнд “үүрэг” болгосон зохицуулалтад хамаарах анхаарах нь зүйтэй. Сонгох эрхээ хэрэгжүүлэх нь гадаад улсад оршин сууж байгаа иргэний эрх юм. Иймд түүнтэй холбоотой зардлыг хуулийн төслийн зардлын тооцоонд оруулахгүй.

Тав. Хувилбарыг нягталж хялбарчлах боломжийг шалгах

Энэ хэсэгт тодорхой шалгах асуултын дагуу зардлыг нь тооцсон үүрэг нэг бүрийн зардлыг бууруулах, аж ахуйн салбарт үүсгэх дарамт, ачааллыг багасгах боломжтой эсэхийг шалгалаа. Гадаадад оршин суугаа иргэн нь сонгууль өгөх эрхээ хэрэгжүүлэхээр шийдсэн тохиолдолд тухайн улс дахь Монгол Улсын дипломат төлөөлөгчийн газарт санал өгөх талаар мэдэгдэж бүртгүүлэх үүрэг хүлээнэ. Хуулийн төсөлд тэдгээр иргэдийн бүртгүүлэх хүсэлтийг цахимаар хүлээж авах, шийдвэрлэх талаар тодорхой тусгаагүй байна. Иргэд санал өгөх талаар цахимаар мэдэгдэж, бүртгүүлсэн тохиолдолд иргэдэд учрах зардал, чирэгдлийг эрс багасгах, тэдгээрийн цаг хугацааг хэмнэх, сонгуулийн ирцийг нэмэгдүүлэх чухал ач холбогдолтой.

Түүнчлэн “цахимаар бүртгүүлэх” тохиолдолд хэрхэн баталгаажуулах асуудлыг шийдвэрлээгүй байх бөгөөд бүртгэл, маягт цахимаар бөглүүлсэн тохиолдолд тэдгээрийн агуулга нь энгийн, ойлгомжтой, хэт олон мэдээлэл шаардаагүй байхад чиглэсэн байх ёстойг анхаарах нь зүйтэй.

Тохиолдлын тоо болон давтамжийг багасгах боломжгүй гэж үзлээ.

Зургаа. Нэмэлт зардлыг тооцох

Энэ хэсэгт Хуулийн төсөлд тусгагдсан сонгох эрхээ хэрэгжүүлэхэд аливаа хураамж, төлбөр төлөхгүй тул иргэнд бусад төрлийн нэмэлт зардал гарахгүй гэж тооцоолов.

⁹Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн мэдээлэл (<https://ikon.mn/president/2021>) Сүүлд үзсэн огноо: 2023.03.18

ДҮГНЭЛТ, САНАЛ

Энэхүү хуулийн төслийн зардлын тооцооны судалгаагаар хууль тогтоомжийн зохицуулалтын улмаас иргэн, төрийн байгууллагад хэдий хэмжээний зардал, ачаалал үүсгэхийг урьдчилан тооцоолохыг зорилоо.

Судалгааны хүрээнд Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн хэрэгжилттэй холбогдон гарах иргэн, аж ахуйн нэгж, төрийн байгууллагаас гарах зардлыг нэмэлт өөрчлөлт орсон зүйл заалт тус бүрээр тооцон боловсруулсан болно.

Хуулийн төсөлд Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуульд хэд хэдэн зарчмын шинжтэй нэмэлт өөрчлөлт оруулахаар тусгажээ. Улмаар хуулийн төслийн хэрэгжилтийн хүрээнд иргэн, аж ахуйн нэгж, төрийн байгууллагаас гарах зардлын тооцоог дараах байдлаар дүгнэж болохоор байна. Үүнд:

Нэгдүгээрт, Төрийн байгууллагаас гарах зардал:

Боловсруулсан хуулийн төсөл хэрэгжих тохиолдолд төрийн байгууллагад 18,419,622,540 төгрөгийн зардал гарахаар байна. Үүнд саналын хуудасны зардал, урьдчилан санал хураалттай холбогдон гарах зардал, гадаад улсад санал хураалт зохион байгуулах зардал зэрэг багтснаас гадна төсөлд дурдсан чиг үүргийг хэрэгжүүлэх хүний нөөцийн зардал хамаарна. Судалгааны явцад саналын хуудас хэвлэхтэй холбогдон гарах зардал нийт зардлын 50 хувийг эзлэж байгаа тул саналын хуудасны хэмжээ, тоог нэмэхээс илүүтэйгээр саналын хуудасны агуулгыг зөв тодорхойлоход анхаарах нь зүйтэй. Дээрх тохиолдолд 5-6 тэрбум төгрөгийн зардлыг хэмнэх боломжтой гэж үзэж байна.

Мөн Гадаад улсад буй иргэдээс санал авах ажиллагаанд комиссын томилолтын зардал, бүртгэлийн зардал, санал авах ажиллагааны зохион байгуулалтын зардал, комиссын урамшуулал, урсгал зардал гарахаар байна. Эдгээрийг дараах байдлаар тооцсон болно.

Хо рдугаарт, Гадаад томилолтын зардал:

Гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авахаар зохицуулсан Үндсэн хуульд заасан иргэний сонгох эрхийг баталгаажуулах үүднээс авч үзвэл сайшаалтай байна. Үүнийг хэрэгжүүлэх процесс ажиллагаанд 2 527 546 825 төгрөгийн зардал гарахаар тооцоологдож байна.

Дээрх зардлын 1,802,250,000 төгрөг буюу 70 гаруй хувь нь 45 ДТГ бүрт 10 хоногийн хугацаатайгаар томилогдон ажиллах нийт 135 хүний томилолтын болон унааны зардлаас бүрдэнэ. Уг томилгоо нь төдийлөн ач холбогдолгүй тохиолдолд тус зардлыг бууруулах үүднээс тухайн ДТГ-н ажилтныг салбар комиссын бүрэлдэхүүнд оруулах эсхүл тухайн гадаад улсад оршин суугаа иргэдтэй гэрээ байгуулах замаар ажиллуулах томилолтын зардлыг хэмнэх боломжтой.

Гуравдугаарт, Бүртгэлийн зардал:

Гадаад улсад байгаа иргэн сонгуулийн бүртгэлийг урьдчилан хийлгэсэн байх ёстой. Уг ажиллагааг цахимаар гүйцэтгэх эсэхийг тодорхой зохицуулаагүй байна. Ийнхүү бүртгүүлэхэд нэг сонгогчоос 3,210 төгрөгийн зардал, нийт сонгогчоос 23,734,740 төгрөгийн зардал гаргах төлөвтэй байна. Гадаад улсад байгаа иргэдээс цахим хэлбэрээр сонгуулийн бүртгэл авах, эсхүл төлөөлөгчөөр дамжуулан санал өгсөн тохиолдолд дээрх зардлыг тодорхой хэмжээнд хэмнэх боломжтой.

Дөрөвдүгээрт, Зохион байгуулалтын зардал:

Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөлд "Санал авах өдөр санал хураах байранд өөрийн биеэр саналаа өгөх боломжгүй сонгогч санал авах өдрийг хүртэлх тав хоногийн хугацаанд санал авах байранд урьдчилан саналаа өгч болох"-оор хуульчилсан. Урьдчилан санал хураах ажиллагааг хариуцах субъект, санал авах байршил, түүний зохион байгуулалт тодорхойгүй байна.

Тавдугаарт, Комиссын урамшуулал, урсгал зардал:

Сонгуулийн хорооны гишүүдэд нэмэгдэл урамшуулал олгохгүй гэж үзэж хороодын гишүүд, ажилчид, цагдаагийн албан хаагчийн хоолны зардлыг тооцсон болно. ***Зургаадугаарт, Цагдаагийн албан хаагч болон улсын бүртгэлийн төлөөлөгчийн зардал:***

Түүнчлэн Хүснэгт 7-д авч үзсэн нэмэлт өөрчлөлт холбоотойгоор цагдаагийн албан хаагч болон улсын бүртгэлийн төлөөлөгчийн хүрээнд нэмэлт зардал, төсвийн ачаалал үүсэж болзошгүй байгаа тул холбогдох тооцооллыг гүйцэтгэсэн болно.

Долоодугаарт, Иргэнд үүсэх зардал:

2021 оны Ерөнхийлөгчийн сонгуульд санал өгөхөөр гадаад улсаас 7,394 иргэн бүртгүүлсэн байна¹⁰. Уг тоон баримтад үндэслэн сонгуулийн бүртгэлийг цахимаар хийх тохиолдолд нэг сонгогч дунджаар 3,210 төгрөг болох ба нийт сонгогчдын дүнгээр тооцоолбол 23,734,740 төгрөгийн зардал гарах төлөвтэй байна. Энэхүү зардал нь гагцхүү хуулийн төсөл дэх гадаад улсад сонгууль өгөхөөр бүртгүүлсэн иргэнд "үүрэг" болгосон зохицуулалтын хүрээнд тооцсон болно.

¹⁰ Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн мэдээлэл (<https://lkon.mn/president/2021>). Сүүлд үзсэн огноо: 2023.03.18